

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- GRECSÓ KRISZTIÁN: Apám üzent (*novella*) 1
CSERNA-SZABÓ ANDRÁS: Kátya és a bográcslánc,
avagy üresedés a húsiparban (*elbeszélés*) 6
KIRÁLY KINGA JÚLIA: Gomolygás (*fordítói előszó*) 21
ELENA FERRANTE: Szörny a kamrában (*esszé*) 22
MAURO COVACICH: Trieszt másképpen (*esszé*) 30
SZÁZ PÁL: A szentek városa (*A szarajevói evliják nyomában*) (*útiesszé, részlet*) 37
FODOR JANKA: Időszakos és lassú növekedés (*novella*) 42
TAKÁCS ZSUZSA: Ki beszél? (*Wirth Imre beszélgetése*) 45
WIRTH IMRE verse 54
TURI TÍMEA versei 55
DEMÉNY PÉTER versei 57
JÁNOSA ESZTER versei 59
KULIN BORBÁLA versei 60
MELIORISZ BÉLA versei 62
DEÁK BOTOND versei 64
TATÁR GYÖRGY: A magasabb értelem rugalmas elszakadása (*esszé*) 65
- *
- DARVASI ÁRON: Sündisznótánc (*Abszurd népszínmű két felvonásban*) 77
- *
- PALOJTAY KINGA: Enyhe részvét (*GreCsó Krisztián: Valami népi*) 103
BÁN IMOLA: „Ab ovo usque ad mala.” Az elejétől a végéig, hogy a dinnyefejú
olvasó is értse! (*Cserna-Szabó András: Zerkó, Attila törpéje*) 107
KŐRIZS IMRE: Betűből szabadulva (*Márai Ilona: Betűbe zárva. Napló I–II.*) 111
BÁRÁNY TIBOR: Felforgatók a könyvtárban (*Havasréti József: Ráolvasás. Irodalmi
tanulmányok és kritikák*) 114

2023

JANUÁR

JELENKOR

LXVI. ÉVFOLYAM

1. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

BERTÓK LÁSZLÓ KÖLTÉSZETI DÍJ. A költő fia, *Bertók Attila* és a *Jelenkor* folyóirat által alapított, tavaly másodjára átadott díjat *Tóth Krisztina* vehette át december 6-án a pécsi Kodály Központban. Az ünnepi esten levetítették a Bertók László verseiből *Bartha Máté* rendező, *Bartha Márk* zeneszerző és *Patkós Márton* színművész közreműködésével készült versvideókat. *Balogh Máté*, *Horváth Bálint*, *Kedves Csanád*, *Szőcs Márton* és *Tornyai Péter* zeneszerzők versadaptációit *Tatai Nóra* szoprán és *Szabó Ferenc János* zongoraművész szólaltatta meg *Köles Ferenc* színművész szavatait követően. A zenei programok részeként *Balogh Máté* *Intrada* című művét játszotta *Vass András* vezényletével a Pannon Filharmonikusok zenekara, amely *Eötvös Péter Sirens' Song* című művét is előadta a szerző dirigálásával. Az ünnepeket az első díjazott, *Parti Nagy Lajos* laudálta, majd *Ágoston Zoltán* kérdezte. A díj részét alkotó kispasztika *Nagy Márta* kerámiaművész alkotása. Az est házigazdája *Ágoston Zoltán* volt.

RENDAHAGYÓ SZÍNHÁZI PREMIER. Spiró György *Csirkefej* című darabját 1988 után december 13-án ismét műsorra tűzte a Pécsi Harmadik Színház, ugyancsak *Vincze János* rendezésében. A szerző – ahogy 34 éve – ezúttal is jelen volt.

*

TISZTA FORRÁSBÓL. A Pannon Filharmonikusok koncertjén *Eötvös Péter* és *Bartók Béla* művei hangzottak el december 8-án a pécsi Kodály Központban. Közreműködött *Sung-Won Yang* gordonkán, valamint *Rab Gyula* tenor, *Balla Sándor* bariton és a Magyar Rádió Énekkara (karigazgató *Pad Zoltán*), vezényelt *Eötvös Péter*.

*

IRODALMI DÍJAK. Az újonnan alapított *Kálmán C. György* irodalomkritikus-díjat *Melhardt Gergő* vehette át. – A *Petri György*-díjat *Rékai Anett*nek ítelték oda. – A *Horváth Péter* Irodalmi Ösztöndíj 2022-es nyertese *Hegedűs Vera*.

Szerzőink

Grecsó Krisztián (1976) – költő, író, Budapesten él.

Cserna-Szabó András (1974) – író, Budapesten él.

Király Kinga Júlia (1976) – író, dramaturg, műfordító, Budapesten él.

Elena Ferrante (1943) – álneves olasz író.

Mauro Covacich (1965) – olasz író, Rómában él.

Szokács Kinga (1966) – italianista, műfordító, Budapesten él.

Száz Pál (1987) – író, irodalomtörténész, a pozsonyi Comenius Egyetem oktatója, Pozsonyban él.

Fodor Janka (1987) – író, nyelvtanár, Oslóban él.

Takács Zsuzsa (1938) – költő, műfordító, Budapesten él.

Wirth Imre (1964) – költő, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Pomázon él.

Turi Tímea (1984) – költő, kritikus, szerkesztő, Budapesten él.

Demény Péter (1972) – író, költő, Marosvásárhelyen él.

Jánosa Eszter (1989) – költő, az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje, az angliai Leatherheadben él.

Kulin Borbála (1979) – költő, irodalomtörténész, a *Vörös Postakocsi* folyóirat szerkesztője, Debrecenben él.

Meliorisz Béla (1950) – költő, tanár, Pécsen él.

Deák Botond (1969) – költő, Székesfehérvárott él.

Tatár György (1947) – vallásfilozófus, az ELTE nyugalmazott címzetes egyetemi tanára, Svájcban él.

Darvasi Áron (1994) – színművész, Budapesten él.

Palojtay Kinga (1984) – kritikus, Budapesten él.

Bán Imola (1985) – kritikus, magyartanár, Nagyváradon él.

Kórizs Imre (1970) – költő, műfordító, szerkesztő, Budapesten él.

Bárany Tibor (1979) – filozófus, kritikus, Budapesten él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. –
Kiméra Antikvárium, Váradi Antal u. 5.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrássy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliiget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:
Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

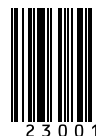
Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

Apám üzent

Apám második üzenete egy tévés ismerősöm közvetítésével ért el hozzám. Nem túl közeli ismerős, de annyira igen, hogy bízzak benne. Figyelemhez szokott, jó fellépésű ötvenes férfi, széles állkapocscsont, izmos alkar, drága szemüveg, az örökké fontos emberek joviális magabiztossága. Mély, majdnem basszus lágé, soha el nem kapott tekintet. Elfoglalt és elhivatott, mégsem kapkod soha. Z. Nagy szebb napokat is látott már, de én is mélyen voltam. Elhívott a tévéműsorába, ugyan csak az online szériába, amiről semmit sem lehetett tudni, de járványos időket élünk, nem válogathattam. A szerkesztő úr szemlátomást hitt benne, hogy érdemes helyre hív, Antal doktorral mélyen és okosan fogunk beszélgetni, bár Z. Nagy mindig is analitikus alkat volt, egy kerek évet szánt rá az életéből, hogy megtudja, mi a boldogság. Interjúkat készített „boldog” emberekkel, de nem tudom, megtudta-e végül, amit akart. Én úgy éltem meg, hogy velem annak idején kudarcot vallott, hosszadalmasan meséltem is neki az életemről, próbáltam gyötrően őszinte lenni, ezért egyre lelombozottabban szemeztem a diktafonjával.

Z. Nagynak nem volt nehéz dolga, úgy készült, hogy mindenképpen rábeszél az interjúra, de még be se töltötte a nagy ágyúkat, már igent mondtam. A hírhedt pszichiáterhez, Antal doktorhoz hívtam interjúra, mély, de nem kegyetlen diskurzust ígért, és azt kérte, kotorjuk ki nyilvánosan lelkem leülepedett mocskát.

Már másfél éve tartott a Covid-karantén, nem látszott a vége. Az országon, sőt Európán lakat volt, nekem bő egy éve nem kellett mennem sehová. Őszintén szólva, reptem az örömtől, dolgom akad. De hazudnék magamnak, ha letagadnám a baljós sejtelmeket. A gyomrom alatt szúrást éreztem, amikor azt feleltem Z. Nagynak, vállalom. Antal doktor úr mérvadó szakemberek szerint is azzal lett ismert alak, hogy átlagembereket szégyenített meg a tévében. Láttam én is pár régi adást, ennél azért bonyolultabb volt az ügy, és engem még csak az sem zavart, hogy elemi pszichológiai közhelyekkel játszadozott.

Én ítélkeznék? Aki ilyen nehezen fogta föl, hitte el, hogy az apja keresi? Engem zavarnának a pszichológiai közhelyek, amikor bármikor bármelyikre rá tudok csodálkozni? Nekem semmi bajom a közhelyekkel, sosem voltam eredeti alak, és a lélek tévelygése is mindig olyan gyanús dolog volt a mi családukban, hogy az unásig ismételt klisék minden kimondáskor újdonságszámba mennek.

Amikor eljöttem doktor Antal műsorából, hónapokig úgy gondoltam, magam miatt nem kellett volna odamenni. Megalázottan arra gondoltam, valójában mindig tudom, mit nem kellene tenni, hová nem kellene húznom, mit nem lenne szabad megcsinálnom. Csalódott voltam, hogy egy esti autózás, néhány óra magamutogatás miatt még mindig tudok ennyire nem figyelni magamra, a jelekre,

amiket a testem vagy a lelkiismeretem küld, és olyan okosan, jó érzéssel hazudok magamnak, hogy – negyvenöt évem dacára – elhiszem.

Mióta kikristályosodott bennem a szándék, hogy felelek, hogy beszélek apámmal, és hiszek is benne, hogy ilyen vagy olyan formában sikerülni fog, elfogadtam azt is, hogy ennyire meg kellett aláznom magam, valódi csapdahelyzetbe kellett kerülnöm, hogy végre meginogjon a racionális énem.

Hétköznapi estében maradtunk.

Nem igaz, hogy rutintalanul készülődtem volna, mégis túlpörögtem mindent, túl hamar haptákban álltam, és nem bírtam otthon, elindultam, hogy autózom kicsit, de én nem tudok olyat, nem tudok cél nélkül bolyongani, lelkiismeret-furdalásom van tőle, és szorongok is. Ezért lassan és kimérten mentem. Az volt az érzésem, mintha figyelne ez a régen látott, mára ismeretlen, üres külváros, a békásmegyeri panel-vadon. Hogy mit szólok hozzá.

A kicsi stáb az elhagyott, szellemjárta iskola stúdiójában várt. Antal doktor, az egykori klinikai pszichiáter már valahol bent várt az épületben. Úgy tűnt, mintha a stúdió melletti tantermekben régen nem lenne oktatás, nem csak a járvány miatt zárták volna le, vastagabb volt a por, mélyebben ivódott be mindenbe, és régebbiek a nyomok, mint másfél év. Nyomasztó otthontalanságban állodogáltam a fotóssal, aki legutóbb egy nyilvános vécé kőporos falánál készített rólam portrét, olyan nagy elánnal, hogy kijött minket megnézni a vécésfiú. Emlékszem, az illemhely gazdája végigmért, földerült az arca.

– Tudom már! – örvendezett. – Maga a Krusovszky!

Antal doktor úgy vonult be a közös portréfotózásra, mintha a törvény nevében jött volna. Meghízott, elfolytak a vonásai, valahogy nőies lett, de a mozdulatai fölényesek voltak, a szeme tükrözte karaktere lényegét, a szélsőséges, ellentmondásos ípsét, fáradt indulat látszott benne, unott izgatottság. Elhúzott szájjal mosolygott, mint aki már megnyerte a partit. Puhán fogott kezét, nem mondott, nem kérdezett semmit. Nyomatott jegyzetei voltak, a szerkesztő tehette elé nemrég. Egymásra kellett mosolyognunk, éreztem, hogy elpirulok. Nem bírtam ránézni. Átvillant rajtam, hogyha ez egy meccs, akkor tényleg megnyerte, már most.

Nyilvános tipródásunkat élőben adta a tévé, és erre én az utolsó pillanatban eszméltem rá. Z. Nagy, a rutinos róka biztosan elárulta előre, vagy ha nem, hát kideríthettem volna, hogy így lesz, de nem akartam tudni. Akkor talán nem megyek oda, vagy készülök, legalább azt végig gondolom, hogy arra mit felelek majd neki – amit nyilván meg fog kérdezni –, hogy „minek mentem oda”. Amikor megkérdezte, váratlanul ért, mint egy bukásra álló diákot a felettetés. Körbenéztem az iskola lakatlan termén, és azt feleltem:

– Nincs hová menni.

Azt hiszem, ez a kiszaladt félmondat volt az egyetlen értékelhető válaszom, különben minden létező csapdába belekergettem magam. Úgy adtam fel Antal doktornak a labdákat, mint aki máskor nem is a lélek ügyeivel sáfárogdik megélhetésszerűen, nem alanyi, kitárulkozó mondatokat, analitikus családi vallo-másokat körmölget évtizedek óta.

A doktor úr türelmetlen volt, gyakran indulatos, taszítóan narcisztikus, de csak fegyelmezetten vérszomjas. Direktben csak szorult helyzetben kente rám a

vád mocskát, de gyakran megtettem neki a szívességet, hogy indirekt eleganciával megtehesse. Rendre közbevágott, megkérdezte, értem-e, mit beszélek.

Értettem. Pedig vagy nem akartam, vagy túl akartam lenni az egészen. Együttes erővel odaültettük mellém, és szorgosan ott kuporgott mellettem az önvád, az örökké letagadott és meghaladottnak gondolt indulat, hogy én tehetek róla, beteg voltam, a saját hibámból lettem rákos, nem a vírus az oka, hanem én.

Antal doktor nyakán – a beszélgetésünk előtt néhány hónappal – jóindulatú csomót találtak, le kellett szedni. Büszkén mesélt a kalandjairól, hogy saját lábán sétált be a műtőbe, és a teste jelzése után néhány hónappal rendezte a lelki számlát azokkal, akikkel elmérgesedett adóssága volt.

Hallgattam. Akivel még nem történt komoly kilengés, pillanatra sem vesztette el a sorsát, és önhitsége alapja sem korrodálódott soha – miszerint mindenben érintett –, az dicsekedhet sebekkel.

Rám nézett, a tenyérnyi műtéti hegére a nyaki ütőerem mellett, és azt kérdezte, engem ugye nem műtöttek.

Mindig azt hiszem, nem változtam semmit a betegség óta. Azelőtt dühített volna a felfuvalkodottsága, de én ez ügyben már nem lehetek dühös, nem lehetek mérges. A poklot nem lehet elmesélni. Gyötrelemfabulák kezdőknek: szenvedéstanfolyam. Az empátia évekkal és mérföldekkel hamarabb véget ér, mint hogy valamit meg lehetne sejteni abból, mit jelent a nyaki daganat, a négyes stádium, a kétoldali áttét. Az a kezelés, a fájdalomnak az a foka ép ésszel felfoghatatlan. Úgy látszik, valami ebből mégis leülepedett bennem, mert az Antal doktor hiú érintettségéről szóló történet, a délceg üzenet, hogy ő nem adta fel a büszkeségét, nem hozott ki a sodromból. Még csak nem is uralkodtam magamon, mert tudatában voltam, méltatlan lenne megpróbálni elmagyarázni, elárulnám a saját szenvedésemet.

A szenvedés persze olyan, mint a hagyma, csak rétegei vannak, nincs magja, de a rétegek együtt mégis összeadnak valami mást, mint amit külön-külön jelenenek. Ezt sem lehet átadni, civil ezt föl nem foghatja. Talán az önfeladás katarziséból meg lehet sejteni valamit, ahogy elfogynak az eleve birtokolt területek, melyek addig el nem idegeníthetőnek tűntek, mégis egy pillanat alatt hűtlenül kifordulnak.

Az önfeladás, hogy valaki azt, aminek saját magát tartja, a tartását, a külsejét, érzékelését, a fizikai testének alapvető működéseit feladja, hagyja, hogy ezek luxussá váljanak, és abba, hogy mindenét elveszíti, bele is nyugszik, feloldódik az egója a végtelen, drogokkal sem uralt fájdalomban; nos, ez az, és a folyamat jellegét, az áradás technikáját talán el lehet képzelni.

Ezért nem voltam dühös. Nem akartam elmagyarázni, hogy is van ez, nem akartam hatásos szünetekkel meggyőzni – semmiről. Tudtam, nem lehet. Nem nagy tudás ez, kicsi birtok, de régen ennyim sem volt.

Ott várakozott a stúdióban a gyűlölet, az öngyűlölet, mindkettő, mint egy szabadnapos diák, lóbálta a lábát.

Antal doktor vádaskodni kezdett. Arra gondoltam, ha ezt feladom, nem tudok kinyögni magam számára is valamit, és az a démoni kijelentése érdemi cáfolat nélkül marad, hogy a beteg a hibás azért, mert kikerült a sorsából, vagy ennél is konkrétan, Antal doktor hártványékony szavaival, „mindenki maga

tehet róla, hogy beteg” – akkor a sátán viccén nevetek. És valami olyasmihez asszisztálok, ami mindenestül, tökéletesen idegen tőlem.

Azt feleltem, ez konkrét áldozathibáztatás. Mire azzal jött, hogy az áldozatszerep maga a mentség. Annyira magamra figyeltem, olyan mélyre akartam fúrni magamban, hogy nem jutottak eszembe a gyerekek. Az óvodások, akik tumorktól gyötörve, a kínok kínjától halnak meg. Kényelmes mentség nekem, hogy a nyilvános beszélgetés alatt, Antal doktor kitartó kevélysége miatt akkora prés alatt voltam, olyan frusztrált voltam, hogy nem tudtam gondolkodni.

De ha ott, akkor eszembe jut az ártatlanok halála, ha rájövök, hogy Iván Karamazov anti-istenbizonyítékáról (a halálosan beteg gyerekekről, akik soha semmit nem véthettek a Teremtő ellen, vagyis egyértelműen bizonyítják, Isten nem létezik), most, harminc év után végre megérthetem, milyen *célt* szolgálnak a teremtésben, akkor rá kellett volna borítanom Antal doktorra az asztalt. A halálosan beteg gyermek vagy tényleg Isten halálára bizonyíték, és akkor Dosztojevszkij rosszabbik énjének volt igaza, vagy arra, hogy a szenvedés nem szükség-szerűen válasz valamire. És akkor Dosztojevszkij azt is mondta, amit mondani akart, és nem csak azt, amit érzett.

Ha ezt ott felfogom, és tudatosul bennem, hogy Antal doktor utcai közhelye milyen könnyedén csúszott át alávaló aljasságba, akkor talán meg kellett volna ütönm. Vagy petrencés rúddal utat mutatni neki.

Éfféle gesztusokkal úgysem mertem volna élni, nem mertem volna meglökni sem. Én még az ördöggel is udvarias vagyok, a sátánt is kávéval kínálom, és megkérdem, nem dolgozik-e túl sokat. És persze szeretném elsumákolni, ahogy mondani szokás, nem tisztem megítélni, ebben a helyzetben ki volt a taszítóbb. Aki démoni ereje híján egyszerűen felszínes volt és aljas, vagy akit megszedített, megalázott a saját lelki nyomora – mégsem tett ellene semmit.

Persze, tudom a választ, de az önostorozással nem sokra jutok, nem azért vagyok itt – apámat akarom szóra bírni.

Antal doktor mellett úgy fogyott belőlem az erő, mintha több résen szivárgott volna egyszerre. Vagy mintha kergettek volna. És lehet, hogy kergettek is, csak az nem volt biztos, hogy ki. Antal doktor elől menekülök-e, vagy a saját sejtéseim elől.

Rákanyarodtunk Ignác alkoholizmusára.

Háromszor vagy négyszer megkérdezte egymás után, kimondta-e apám valaha, hogy elbaltázta az életét. Nem emlékszem, mit éreztem, és azt sem tudom, most mit érzek; mert nem tudom. Nem tudom, hogy kimondta-e. És ha igen, kimondta, hogy elszúrta, elbaszta, tönkretette magát és ezzel együtt a családját is – akkor mi van? Ha nem: azt sem tudom, az számít-e.

Antal doktor azzal jött, hogy a megélt apaság életjósolat, meg lehet mutatni a mélyét, a kormos, mocskos alját, a formákat, ahogyan a jövőndőt el kell és lehet rontani. „Világos”, ezt a szót ismételtettem, ezt feleltem mindenre, máskor is szokásom, de legalább százszor elmondtam ez alatt a másfél óra alatt. Világos. A teremtés szava. Nálam a sötétségé, a pusztulásé. Akkor mondom, ha nem figyelek, ha semmit sem értek. Világos. Pörögtem az irodai székben, ökölbe szorult a testem, a kezem, fehérlettek az ujjaim.

„Gyáva vagy utazni önmagadban?”, ezt kérdezte háromszor egymás után, a végén felemelte a hangját, és ha nem vettem észre, tudatosította, hogy három-

szor nem akartam megérteni a kérdést. Nem önmagammal, önmagamban kelle-
ne utazni. Nem tudom, hogy ő mondta ki, vagy én vallottam be, hogy apám ön-
gyilkos lett, hogy nem az ital vitte el, hanem halálra itta magát, ami véletlenül
sem ugyanaz, és bár külsőségekben sok minden hasonlít, a két ügy alapvetően
más. Nem mindegy, melyikünk mondta ki, de bármilyen fontos is, nem emlék-
szem rá. Hogy ő jött rá az egyre jobban uralt, pontos, mégis céltalan ódöngő
mondатаimat hallgatva, vagy én mondtam ki. Az biztos, és természetes, hogy az
ítéletet ő mondta.

A racionalizálás az én drogom, ezt használom önmagam és a világ ellen, a
gondolataimat iszom – abba fogok belehalni. Hamar. Hamar meg fogok halni.
Már elképesztően súlyosan üzent a testem, mégsem fogom fel, mennyire kevés
időm van, nagyon kevés, el sem hiszem, mennyire kevés. Hogy nem látom,
mennyire kevés, hogy lehetek ilyen elbizakodott?!

Racionalizálás: (1.) amikor racionális magyarázatokkal fedjük el cselekedetünk
valódi okát. (2.) Hétköznapi értelemben önáltatás. Ha az egyén olyan helyzetbe
kerül, hogy amelyben negatív következtetéseket is le kell vonnia önmagára néz-
ve, mégis, ennek ellenére a valóságot torzítja.

Megritkultak a szavaim. Egyre hosszabb, vaskos hallgatások jöttek. Egy jóko-
ra üvegfalon át beláttam a szerkesztői némaszobába.

– Akkor olvass leveleket! – javasolta a szerkesztő a doktor úrnak.

Úgy éreztem magam, mintha a saját álmomban lennék. Nem tudtam eldönte-
ni, ezt a mondatot a némaszoba gyatra szigetelése miatt hallottam, a doktor úr
füleséből szívárogtott-e ki, vagy csak képzeltem. Az utóbbi tűnt a legvalószí-
nűbbnek, de ekkor Antal doktor úr, minden átvezetés nélkül, olvasni kezdett
valami szöveget.

Minden egymásra volt csúszva, összekeveredett. Hol kibírhatalanul lassú
volt a beszélgetésünk, hol pattogott, nem tudtam követni. Tökéletesen meggyőz-
tem magam, csak képzeltem az előbbi szerkesztői utasítást, ezért amikor a dok-
tor úr belemerült, képes voltam meglepődni, mi ez. Hogy jön ide? A konzerv
e-mailben egy ismeretlen férfi vágyott szabadulni a démonaitól, leginkább az
alkoholtól. A doktor úr felnézett rám.

– Az apja! – súgta a fülébe a szerkesztő.

Ez most egyértelműen a doktor úr füleséből jött.

Az apám, gondoltam, és úgy elmerültem, hogy nem is tudom, Antal doktor
kérdezett-e egyáltalán valamit, vagy csak úgy, minden kényszer nélkül szolgál-
tattam ki magam.

Ignác, mármint a lassan húsz éve kísértő szelleme odaült közém és az öngyű-
löletem közé. Mindkettőnk helyett röstellte magát.

Amikor föleszméltem, Antal doktor úr megismételte a summázatot, hogy az
apám öngyilkos lett, halálra itta magát. Aztán ránk nézett, az apámra, az öngyű-
löletemre, amit a betegségem miatt érzek, és megint összefoglalta a látottakat.

– Le akarod másolni az apádat.

Nem mertem oldalra nézni. Mintha tényleg ott ült volna, megpróbáltam tel-
jesen kizárni a tudatomból a perifériás látásomat.

– Addig racionalizálsz, míg meg nem ölöd magad. Mint ő. És az is öngyilkos-
ság lesz. Csak legális.

Megfogtam a torkom, eltakartam a heget. Nem emlékszem, mondtam-e valamit.

Antal doktor úr békén hagyott, a várva várt betelefonálókkal bajlódott, közhelyei, úgy tűnt, rendre betalálnak. Némán mentünk le az emeletről. A parkolóban kezét fogtunk. Már elléptem a kocsira felé, amikor visszahívott, hogy tudom-e, ez a jegesen hideg kéz mit jelent. Biztosan gyakran csinálja ezt a trükköt, gondoltam, és megéreztem, hogy fázik a kezem.

– Nem – feleltem.

– A rettegés – mondta. – Ez a rettegés jele.

Már szinte a kocsiból szól ki utánam.

– Kérjél segítséget, amíg nem lesz nagyobb baj.

Álltam az üres, sötét parkolóban egyedül, a démonjaim unottan várták, hogy elinduljunk végre.

C S E R N A - S Z A B Ó A N D R Á S

Kátya és a bográcslánc, avagy üresedés a húsiparban

„jön, lábhegyen, mint egy gyilkos, a fekete Álom”

B. M.

Dr. Turully Elemér a gazdasági válságba rohanó húszas évek végén úgy élt, ahogy a költő mondja: csendben és lelkiismeretlenül. Diszkrét jólétben. Anyagi gondjai nem voltak, apja kisebb gyárat hagyott rá. Hogy pontosan mit is termel az a százhusz alkalmazott a Turully Művekben,¹ azt Elemér nem tudta, csak sejtései voltak. Valami tűzhelyeket, vagy talán kályhákat. Utoljára gyerekkorában járt az üzemben, és erről a látogatásról már csupán homályos emlékei maradtak. A vállalkozást apja jó embere, egy szigorú és következetes sváb, bizonyos Berg úr igazgatta, évtizedek óta és meglehetősen sikeresen.

Turully ez idő tájt krisztusi korba ért, barátai nem voltak, keveset dohányzott, alig ivott. Divatból hordott ugyan kokainos szelencét a zakózsebében, de abban csupán valami ártatlan fehér por volt. A polgári kultúra vívmányai (színház, filmszínház, opera, komolyzenei hangverseny, képzőművészeti kiállítás, irodalom stb.) nem érdekelték. Sportolni nem szeretett, de olykor nem úszta meg a

¹ Bp. VII. Kazinczy u. 14. T.: 426-55

társasági teniszezést vagy evezést. Négyszobás, erkélyes belvárosi lakásában komornyikot és szakácsnőt alkalmazott. Nem mintha szerette volna a kényelmet és a finom falatokat. Csak éppen a komornyiktól és a szakácsnőtől az ő társadalmi helyzetében nem tekinthetett el. Megszólták volna ismerősei, és ezt igazán nem akarta. Az étkezés okozta örömeik tökéletesen hidegen hagyták. Ha Rozi néni vacsorára bélszínjavát készített Kedvessy módra, az neki éppúgy megfelelt, mint a pincepörkölt vagy egy túrós csusza. Sőt, legjobban azt szerette, mikor a szakácsnőnek szabadnapja volt, és ő saját fanyelű késével zsírosdeszkat kenhetett magának. Pár falatnál többet úgysem evett soha, magas, vékony, nyeszlett, lusta testének alig volt szüksége táplálékra. Hosszúka agárcarcán kissé petyhüdt és barnás bőr lifegett. Elemér sötét haját közepén elválasztotta, és elől balról jobbra fésülte Blum Jakab,² és ugyanez a borbélymester vágta bajuszát hajszálpontosan két centiméter hosszúra és fél centi szélesre. Konzervatív öltöneyeit Budán csináltatta Mangold Béla Kolos férfidivatáros és angol úri szabó lakásán³ – ebben a műhelyben készültek egyébként Kabos Gyula⁴ ruhái is. Monoklit viselt, mert egyszer látta valamelyik képes hetilapban Szomory Dezső,⁵ a híres író fotográfiáját, és nagyon megtetszett neki a fél szemre való szemüveg. Eztán ha valaki kérdezte tőle, ki a kedvenc írója, rögtön rávágta: „hát a Szomory!” Pedig soha egyetlen sorát sem olvasta. Szomoryról érdekes történetet hallott a Bizánc kávéházban⁶ egyik teniszpartnerétől. Az írónak szemére vetették, hogy úgy írja zeneakadémiai kritikáit, hogy közben magát a Zeneakadémiát nem látogatja. Mire Szomory azt válaszolta felháborodva, neki nem kell meghallgatnia X-et vagy Y-t, ahhoz, hogy tudja, X vagy Y milyen minőségben zongorázik vagy hegedül. Elemér elégedetten bólogatott, és ezt gondolta: „Igen, igaza van, de még milyen igaza! És ha már itt tartunk... Miért ne lehetne nekem a Szomory a kedvenc író, csak azért, mert egy sort sem olvastam tőle? Jó író, ez látszik már a fotójából is, az ilyet én meg tudom ítélni olvasás nélkül, a monokliról már nem is beszélve...”

Joggal merül fel a kérdés: ha Turullyt se a sport, se a kultúra, se a társadalmi kapcsolatok, se az evés-ivás, se az anyagi haszonszerzés ügye nem érdekelte, akkor mi érdekelte egyáltalán?

Nos, Turullyt csupán két dolog érdekelte. 1. az erotikus álmai. 2. ugyanez a valóságban: a kövér, érett korú nővel való heves szexuális együttlét némi fájdalommal és vérrel fűszerezve. Ahogy szinte mindenkinek, úgy neki is megvolt a maga perverzója: éltes és kövér nővel akart testileg egyesülni. Nem dundikkal, nem molettekkel, nem teltkarcsúakkal – kövérekkel. Olyanokkal, akiken remeg a háj, akiken lobog a zsír. Olyanokkal, akiknek hasáig lóg le hatalmas keblük, akiknek tokjától nem látszik a nyakuk. Azt se bánta, ha ezek a behemót nők kicsit kikötözik, kicsit megkorbácsolják, kicsit félholtra verik. Mit csináljunk, ez tetszett neki. Vannak ennél sokkal cífrább vágatok, ő történetesen erre gerjedt. És a gerjedelem nem racionális dolog, nem ízlés vagy elhatározás kérdése, sokkal

² Bp. V. Lipót krt. 17. T.: 138-50

³ Bp. I. Mártonhegyi út 3. T.: 663-12

⁴ Bp. V. Váci út 16. T.: 247-55

⁵ Bp. IV. Sütő u. 2. T.: 805-98

⁶ Bp. VI. Teréz krt. 44. T.: 998-74

inkább atavisztikus örökség. Mert hiába találja ki valaki szerda délután, hogy innentől kezdve neki a filigrán és ébenhajú román lányok fognak tetszeni. Eljön a csütörtök reggel, és ez a valaki – akár akarja, akár nem – a nagymellű, szőke svéd asszonyok után fog futkosni.

Turully akár feleségül is vehetett volna egy nálánál tíz-húsz-harminc évvel idősebb és ötven-hatvan-hetven kilóval súlyosabb hölgyet, ez kétségkívül logikus és kézenfekvő megoldás lett volna, de őt a házasság nem izgatta. Aztán pénzért is vásárolhatott volna magának ilyen vastag és korosodó nőt akár mindennap, de ezt sem tette. A prostitúció intézményétől ugyanis talán még jobban irtózott, mint a házasságétól. Őt kizárólag a szomszéd gyepe érdekelt, ami, tudjuk, mindig zöldebb. Turully kizárólag mások feleségére gerjedt szexuálisan, minimum ötvenes, minimum mázsás ladykre. Ez volt a heppje, a fixa ideája, ez töltötte ki az életét, ez adott értelmet létezésének. Tisztességben megőszült, előkelő urak elhízott, elvirágozott nejeit csalta tágas, tiszta és elegáns legénylakására, ahol Arthur, a francia komornyik már minden szükséges kelléket előkészített az intim órákhoz.

Ám, fájdalom, szexuális érdeklődése nem tartott sokáig. A hűség, a kötődés vagy a ragaszkodás érzését nem ismerte. Pár hónap után mindig elunta az elcsábított nejeiket. Ásításokba fulladtak a nem olyan régen még véresen vad szeretkezések. Folyton új izgalomra éhes idegei nem tűrték a monotonitást. Ilyenkor rövid úton megszabadult szeretőitől. Nem bonyolította túl a szakításokat: nem rendezett pezsgős-könnyes búcsúvacsorákat, nem magyarázkodott zokogva a telefonba, nem nézett őszintén és nyíltan a szerelmes hölgy szemébe, még csak elbocsátó, szép üzeneteket sem írt lila tintával. Sőt, semmilyen tintával sem. Egy sokkal célravezetőbb és gyorsabb módszerben hitt. Névtelenül felhívta telefonon a férjet, és elváltoztatott hangon feljelentette magukat, a csalfa feleséget és a csábítót, vagyis saját magát: „Méltóságos uram, itt egy tisztelője és jóakarója beszél, kérem. Jól figyeljen, mert nem mondom el még egyszer. Vagyis előbb üljön le, vagy kapaszkodjon meg valamiben, és utána nyissa ki jól a fülét. Mondhatom? A felesége felszarvazza önt minden hétfőn, szerdán és pénteken dr. Turully Elemérrel. Ezen a címen: Budapest, IV. Váczi utca 12.”

Soha nem a lakásáról telefonált, hanem a főpályaudvar nyilvános fürkájéből. Utána visszatette a kagylót, és hanyag eleganciával felszállt a hamarosan induló gyorsvonatra. Valami rendes fürdőhelyen pihente ki a megunt kapcsolat fájdalmait és fáradalmait, mondjuk, Hévízen, Herkulesfürdőn vagy Karlsbadban. Így biztosan nem érte őt utol a férje elől szökő asszony hisztériája, se a féltékeny férj bosszúja. Bár, azt az őszinteség kedvéért mindenképpen hozzá kell tenni, hogy a férjek csak a legritkább esetben akartak a gaz csábító Turully véréből inni. Inkább titkon sajnálták, hogy nejük kalandja véget ért, és örültek annak, hogy legalább eddig valaki örömet szerzett a hitvesüknek. Hiszen szegény asszonytólük már nemigen várhatott kielégülést. Ezek a férjek ugyanis rendszerint nem az ötvenes, mázsás feleségekre gerjedtek (pláne nem a sajátjukra), hanem a húszéves, kemény mellű, félrészeg prostituáltakra. Turully ezzel tisztában volt, de precíz ember lévén nem kockáztatott, ő minden egyes szakítás után elutazott – jobb félni, mint megijedni. Biztos, ami biztos, általában négy-hat hétre mindig kivonta magát a pesti forgalomból. És mire hazatért, elvonultak a viharfelhők,

már senki sem emlékezett a kalandra. A férj rég megbocsátott feleségének, a kedves neje pedig új szeretőre tett szert, általában valami fiatal földönfutóra, aki szintén a húszéves prostituáltakat szerette, csak hogy nem tellett neki rájuk, úgy is fogalmazhatnánk, hogy ezek a ropogós ifjak a kövér naccságák mellett keresték meg a kemény mellű kurvákra valót.

1929. december harmadikán, kedden Turully bérkocsival hajtattott a Nyugati pályaudvarra. A kora reggeli körút napfényben úszott, a kék égen lustán heverészttek a kövér felhők, a kopasz fák ágai az enyhe szellőben úgy integettek, mintha csak végső búcsút vennének Elemértől. Az autóban végigfutotta a lapokat: „Rejtélyes körülmények között halt meg vasárnap délután a Rókusban egy főpincér. A belvárosi Flórián-kávéházban felbontott egy pezsgősüveget az egyik társaságnak. Az üveg felrobbant a kezében.” „Megtalálták Szent Péter püspöki gyűűjének ellopott zafírját.” „Az enyhe idő még napokig eltarthat.” „Kína és a szovjet között megkezdődött a békekonferencia.”

Dögunalom, gondolta Elemér, mert a politika sem érdekelte, se a bűnügyek, még az időjárás vagy a tragédiák se. Míg a hordárok a poggyászeit pakolták a rövidesen Zürichbe induló vonatra, ő a nyilvános fülkéből feltárcsázta báró Kaiser Károly országgyűlési képviselő téli rezidenciájának⁷ számát.⁸ A komornyiknak azt hazudta, hogy ő vitéz nagybányai Horthy Miklós személyi titkára, és a kormányzó úr a báró úrral kíván beszélni szigorúan titkos, halasztást nem tűrő hivatalos ügyben. „A haza ügye forog kockán” – tette hozzá bizalmasan.

Báró Kaiser persze rögvest otthagya reggelijét, és igen gyorsan a telefonhoz jött. Turully kavicsot tett a szájába, és így mondta: „Itt egy tisztelője és jóakarója beszél, báró úr. Kapaszkodjon meg, és nyissa ki a fülét jól, mert csak egyszer mondom el. A felesége felszarvazza önt minden hétfőn, szerdán és pénteken dr. Turully Elemérral. Ezen a címen: Budapest, IV. Váczi utca 12.” Mindeközben kéjesen képzelte el Kaiser báró arcát, amit csak a lapokban megjelent fotográfiákon látott, élőben soha. A megremegő ősz kecskeszakállat, a ráncos, öreg bőr elpirulását, a döbbenettől kikerekedett szemeket. Elképzelte azt is, ahogy az öregúr a szívéhez kap, ahogy elejti a kagylót, és elterül a szőnyegen...

A báró úr csodálkozva ezt válaszolta: „Na de főméltóságú kormányzó úr, mit képzel az én kis Karolámról, az én ártatlan kis tündérmérről?”

Így történt, hogy a báró helyett Turully vörösödött el mérgében, és az csúszott ki száján: „Nem a kormányzó úr vagyok, maga vén tulok! Mondom, hogy egy névtelen jóakarója! Hát nem érti? Mondja, maga demens marha! Hallja ön egyáltalán, amit mondok?”

Mire báró Kaiser: „Na de kormányzó úr, Albert, a komornyikom az imént pontosan azt mondotta, hogy a kormányzó úr a haza ügyében...”

Turully reszkető kézzel csapta le a telefont, nem volt erre ideje, indult a zürichi gyors. „Kivénhedt idióta”, morogta maga elé, és legszívesebben belerúgott volna egy arra lézengő öreg hordárba. Az étkezőkocsiban idegesen kapott be két francia konyakot. Nem volt benne biztos, hogy elérte célját. Ilyen kérdések gomolyogtak benne: „Lehet, hogy ez az elmeroggyant báró tényleg azt hiszi, hogy a

⁷ Bp. I. Uri utca 15.

⁸ 606-99

kormányzóval beszélt?” „Megértette egyáltalán, amit mondani akartam?” „Felfogta, hogy az ő kis Karolája megcsalja?” „Felhívjam őt még egyszer?” „Mitévő legyek most?”

E kérdésekre azonban – bármennyire törte is a fejét – nem talált megnyugtató válaszokat. Visszavonult hát hálókocsijába, pihenni próbált, abban reménykedett, talán a konyak elaltatja. Már éppen álomba süppedt volna, mikor a jegyzivizsgáló kopogott az ajtaján. Alacsony, vörösképű, pöndörödő bajszú alak, arcából, akár egy szfinx, úgy türemkedett ki szederjes orra. Ez a borvirágos szfinx évtizedek óta tartó, szorgalmas szeszelésről mesélt, restikben sebtében lehúzott pálinkákról, huzatos állomásokon laposüvegből szopogatott rumokról, zöldvendéglőkben bajuszvégen ragadt sörhabokról.

A kalauzzal már régi ismerősök voltak, de most ingerelte a vasutas bizalmaskodása.

„Hogyhogy nem valami fürdőhelyre utazik, doktor úr?”

Turully legszívesebben azt válaszolta volna: „Mi köze hozzá? Ki maga, hogy faggat? Valami nyomozó?” De összeszedte magát, és azt válaszolta hidegen: „Unom Karlsbadot. Nem hagynak békét. Folyton kopogtatnak, zavarnak, kérdezősködnék. Kipróbálok ezúttal Sankt Moritzot, hátha nem kell síelni.”

A kalauz udvariasan tájékoztatta Turullyt, hogy pontosan két és fél órája lesz Zürichben átszállni, és szíves figyelmébe ajánlotta a pályaudvar szomszédságában működő, kitűnő hírű Aurora éttermet, ahol igen ízletesen készítik a Papet vaudois nevű fogást, ami tulajdonképpen egy káposztás, krumplis ragu a helyi kolbásszal, és nagy hidegekben rengeteg energiát ad fogyasztójának.

„A Kirsch likórról már nem is beszélve. Jó cseresznyés az íze neki. Nem fog benne csalódni, doktor úr. Felmelegíti a lelket. Zürichtől már nincs négy óra Sankt Moritz.”

Turully csak közönyösen bólintott, jelezve, hogy részéről lezárult a beszélgetés.

A kalauz némán elkotródott.

Elemér végül úgy döntött, hálókocsijába rendeli az expressz borbélyát, és megigazíttatja vele bajuszát. Ha rendben volt a bajusza, az mindig nyugalommal töltötte el. Nevezett arcszörzetnek hajszálpontosan kettő centiméter hosszúnak és fél centiméter vastagságúnak kellett lennie. Ám a pesti gyártulajdonos végül a svájci borbélytól sem nyerhetett nyugalmat. A vonat rázott, a mester pedig egy éles kanyarban megbillent, kicsiny ollójával véletlenül belevágott Turully orrába, aki szóhoz sem jutott mérgében, mikor a tükörben megpillantotta azt a csenevész vércsöppet legördülni orra hegyéről a bajuszára.

Azt Turully nem tudta Sankt Moritzban, a Hotel Reine Victoriában,⁹ sőt, fogalma sem volt arról, hogy Kaiser báróék téli rezidenciáján micsoda éktelen cirkusz tört ki. Ha nem is rögtön, de néhány nap múlva. Az öreg bárónak ennyi idő és néhány baráti-titkári eligazítás kellett ahhoz, hogy ráébredjen, Karola báróné a házasságán kívül keres szerelmi kalandot. Eddig azt hitte szegény, hogy neje, az egykori tehetségtelen színművésznő már réges-rég háta mögött hagyta ifjúkora

⁹ Via Rosatsch 18.

bohém erkölceit. Azt is hitte szerencsétlen, hogy Karola minden hétfőn, szerdán és pénteken egy kis óbudai kápolnában imádkozik magányosan. Továbbá még azt is hitte a boldogtalan, hogy feleségét (aki éppen harmincegy évvel volt fiatalabb nála) három dolog érdekli csupán: a keresztényi aszkézis, a kutyái és végül, de nem utolsósorban ő, a báró.

Az egész ügyet talán rövid úton el lehetett volna sikálni, ha Karola báróné makacsul tagad. De az ötvenkilenc esztendő és 112 kilogramm súlyú Karola bárónénak esze ágában sem volt tagadni. Nyíltan és szemérmetlenül vállalta a bűnös kapcsolatot. Mégpedig az igaz szerelem nevében. A titkárok, az ügyvédek és a barátok hiába győzködtek, hogy leplezze el félrelépését, ő erre nem volt hajlandó, és mindannyiszor a hús jogaira hivatkozott. Botrány lett, óriási botrány. Dagadó botrány. Akkora, hogy az agg Kaiser báró végül beadta a válókeresetet. Fűnek-fának így füstölgött: „Az egészben az a legkínosabb, hogy egy ilyen gyároskával... Érti? Egy ilyen kis jogvégzett senkivel, aki még csak gróf sem, négy szoba, százhusz munkás, és egy Trachtenberg nevű szatócs dédapja, aki még a Felvidéken keresztelkedett ki. Vagy Galíciában. Szóval az Isten háta mögött, ez biztos. Hogy tehetted ezt velem az én kis tündérmé? Nincsenek szavak...”

Karola több fronton is támadásba lendült. Magánnyomozót fogadott, aki fáradságot nem ismervé végiglátogatta Turully régi szeretőit, és kiderítette, hogy a báróné vesztét nem valami rosszindulatú ismerős, irigy ellenség vagy pénzéhes zsaroló, hanem maga a doktor okozta. „Turully úr – bármilyen meglepően is hangzik – minden biztonnyal saját maga telefonált a báró úrnak névtelenül. Aztán elutazhatott valami fürdőhelyre. Kitartó kutakodásaim során napfényre került, ez régi szokása, mondhatni, rutinja Turully doktornak” – tájékoztatta Karolát a privát-detektív.¹⁰

A báróné ekkor a bosszú démonától megszállottan és névtelenül az újságok pletykarovatához fordult, és nemsokára ellepték a lapokat K. K. báróné és T. gyáros bűnös szerelmének mocskos részletei. De ez még csak a kezdet volt. Karola egy szomorú keddi délelőttön (megérkezett a rossz idő, jeges szél tombolt, szürke volt az ég) felkereste Slaka-Schlehe Máriát, az ismert pesti mágusnőt, akiről azt tartották, hogy a szegedi boszorkányperben kivégzett bábaasszony, Kökényné ükunokája. A jósnő egy józsefvárosi bérház¹¹ második emeletén lakott lányával, Magdolnával, aki a segédje volt. Karola jól ismerte Máriát. Évtizedekkel ezelőtt ugyanazon vándortrupppal járták az országot. Karola belépett a kelkáposztafőzelék-szagú udvarba. Mire felmászott a másodikra – hiába volt hűvös idő –, már derékig leizzadt. Valósággal forrt lelkében a düh és a méreg. Magdolna nyitott ajtót, koromfekete hajú, sovány kamaszlány, aki a szobába kísérté a hölgyet. A csodaszép Mária az elsötétített helyiség közepén ült, arcát az asztalon álló kristálygömb világította meg. A székre mutatott, majd azt mondta misztikus hangon: „Mutasd a tenyeredet, Kató!”

A hölgy fehér rózsával díszített vérvörös kalapját mérgesen vágta az asztalra, majd frissen készített, szőke bubifrizurájával fején azt kiáltotta: „Egy: nem Kató, ha szabad kérnem, hanem Karola báróné, kettő: hagyjuk ezúttal a kisedet játéka-

¹⁰ Bartkó Endre, Bp. VIII. Népszínház utca 29. T.: 306-12

¹¹ Bp. VIII. Főherceg Sándor u. 27.

idat, Marcsa! Nem szórakozni jöttem most ide. Azt akarom, hogy megátkozd azt a semmirekellőt, aki sáros lábbal tiporta a szerelem szent aranyszőnyegét” – majd a kellő nyomaték és drámai hatás végett egy igen vastag aranyláncot dobott az asztalra.

Még egyszer hangsúlyoznánk, hogy Turullynak minderről halvány lila fogalma sem volt. Senki nem tudta Pesten, még a komornyikja sem, hogy pontosan hol tartózkodik. A svájci hegyekben pedig nem olvasta a magyar újságokat. Semmit sem olvasott. Talán már el is felejtette Karolát, ahogy a többi szeretőjét, az Iréneket, az Olgákat, a Margókat, a Klárikat és így tovább. Minden napot bőséges reggelivel kezdett, néha sielt kicsit, csak az illem kedvéért, hogy meg ne szólják a többi szállóvendégek, aztán gyomorkeserűt ivott, könnyű szivarokat szívott, egészen kevés borjút, jércét vagy zöldségeket vacsorált, és esténként korán lefeküdt. Nem csak egészségügyi okok miatt feküdt korán. Svájci tartózkodásának harmadik éjszakáján új álom lepte meg. És Elemér imádott erotikus álmaiban elmerülni. Igazából ezek az utazások érdekelték őt leginkább, talán még a valószínű szexuális csatározásoknál is jobban.

Tíz óra körül rendszerint már nyugovóra hajtotta fejét szállodaszobájában, majd a Szovjetunió egyik kisebb városába repült (hogy melyikbe, és miért pont oda, az Turullyt nem érdekelte), és álmában ő volt a kollektivizált vágóhíd és mészárszék harmincnyolc éves vezetője. A főhentes elvtárs. Fehér-véres süvegén vörös csillag. Izmos, széles vállú, pocakos, tagbaszakadt, harcsabajszú ember, amilyennek egy igazi hentes-mészárosnak lennie kell.

Késő este zárta a mészárszék. Turully mindig ekkor érkezett az álomba. Hazaküldte a munkásokat, vagyis a húsipari elvtársakat, majd megvárta, míg megérkezik felesége, Kátya. Ötvenegy éves, szőke, robusztus asszony. Valóságos koca. Remegett rajta a haj, lobogott rajta a zsír. Hasáig lógott le óriási keble, tokájától alig látszott a nyaka. Szóval amikor Kátya megjött, rögvest a hűtőterembe siettek, ahol már lógtak az aznap vágott húsok kampókra akasztva. A véres kötenyt és a munkaruhát Turully (vagyis persze a szovjet főhentes, akinek Turully képzelte magát álmában) letépte magáról, és felkínálta testét asszonyának. Ekkor Kátya, aki középkori inkvizitornak se lett volna utolsó, elővett két vasláncot (ilyenre szokták akasztani a bográcsot), az egyikkel megkötözte, majd a másikkal félholtra korbácsolta férjét. A hentesnek megkeményedett a farka. Az asszony ezután lekasztott egy húskampót, és annak hegyével kezdte szurkálni-karmolászni férjét. Kibuggyant a vér a bőr alól. A hentes péniszbe már olyan kemény volt, mintha megfagyott volna. Ekkor Kátya hasra fordította emberét, és egy csülöksontot erőltetett ánuszába. A főhentes visított a fájdalomtól (senki nem hallhatta, a mészárszék a városka szélén épült), de vesszője már az acélnál is keményebben ágaskodott. Kátya elégedetten kihúzta a csontot, visszafordította a hentest a hátára, majd meglovagolta. Közben öklével súlyos csapásokat mért ura testére és arcára. Nemsokára Turully (vagyis persze a szovjet főhentes, akinek Turully képzelte magát álmában) akkorát élvezett, hogy a moszkvai tűzijáték ahhoz képest kismiska. Végül hálásan bújt nejéhez.

Turully éjjel után ébredt svájci ágyában. Pár óráig még nyitott szemmel, mozdulatlanul, zihálva feküdt az ágyon. Úgy érezte magát, mint akiből minden élet-

nedvet kiszívott egy vámpír. Fázott, akárhány takarót is terített magára. De olyan földöntúli boldogság és végtelen kielégülés járta át a lelkét, amihez hasonlóhoz még nem volt szerencséje. Hajnali öt-hat volt már, mire annyira magához tért, hogy ki tudott menni a fürdőszobába. Ott talán egy óráig is ázott a forró vizes kádban, mire újra emberré változott. Reggel hétkor, mikor a boy megnyomta a földszint gombját a liftben, Elemér arra gondolt, voltak Irének, Olgák, Margók, Klárik és Karolák, de ilyen, mint ez a Kátya: ilyen nem volt soha. És ha lett volna is... Az ő nyeszlett fizikuma ugyan mit kezdett volna egy ilyen Kátyával? Ha Kátya a való életben berántja magával a hűtőkamrába, ő tíz perc múlva halálra fagy. Ha rásújt a bográcsláncsal, szörnyethal. Ha ráül a farkára, kettétörik nyomban. De a hentes! Az más! Ott van férfiaság! Van kraft!

Így teltek hát napjai Svájcban. A külvilágot mintha kikapcsolták volna. Ha olvasott volna lapokat, talán felhívja Berg urat, és érdeklődik, hogy a válság új fejleményei milyen hatással vannak a gyár működésére. De nem olvasott lapokat. Mindennap bőségesen bereggelizett, aztán nyitott szemmel pihent délig. Akkor kétszer lesiklott a legkönnyebb lejtőn, csak hogy elterelje figyelmét a szovjet kalandról, de délután már újra csak Kátyára tudott gondolni. Tízkor már aludnia kellett, a főhentes akkor zárta a műszakot. És éjfél körül ébredt, ekkor hagyták abba a szeretkezést a hűtőházban a hentesék, s tértek haza egy jókora fagyott húsdarabbal házukba, gyermekeikhez. Turully mindig akkor riadt fel álmából, mikor a kékre-zöldre vert hentes rákattintotta a lakatot a mézárszék kapujára. Ennél többet nem tudott a hentesről, még azt se tudta, hogy hívják. Kátya soha nem mondta ki a nevét, a brutális közösülés közben mindig csak ilyen nevekkel illette: „Te gyáva!”, „Te senki!” vagy „Te szolgál!” A többi hentes, vagyis a beosztottjai, mikor búcsúztak este, csak úgy szólították: „főhentes elvtárs”. A magyar gyáros soha nem látta a hentes gyerekeit, nem látta a hentest munkaidőben, és nem látta Kátyát anyaként sem. Ő csak este tíztől éjjelig volt velük. Vagyis egészen pontosan este tíztől éjjelig azt álmodta, hogy este tíztől éjjelig ő a szovjet hentes, akit vadul elkalapál, majd megbasz a felesége. Turullynak már attól felállt a szerszáma, ha Kátyára gondolt, és halkán ezt a szót suttogetta maga elé: „megbasz”.

Talán négy vagy öt hétig ment ez így. Csodás időszak volt ez Turully életében. Létének aranykora, ahogy később önmagának megfogalmazta. Olykor ugyan eszébe jutott, hogy haza kéne már mennie Pestre, a Karola-ügy valószínűleg már végleg elaludt, de nem mert hazatérni, mert rettegett attól, hogy elveszíti Kátyát. Hiszen Pesten sohase álmodta magát szovjet hentesnek. Az egész itt kezdődött, itt, Sankt Moritzon. Ha most hazamegy, akkor ennek a perverz mennyországnak talán örökre vége szakad. Nem ment sehová, inkább írt Arthurnek, hogy küldjön még utána pénzt. Megírta tehát a címét, bár tudta, hogy ez nem éppen a legjobb ötlet. A komornyikok gyenge jellemű emberek, könnyen zsarolhatók, lefizethetők, és különben is, minden aljasságra kaphatók. De most ez sem érdekelt. Az elemi biztonsággal sem törődött, csakis Kátya járt a fejében és a bográcslánc.

Volt a vendégek között egy meglehetősen súlyos egyéniség, valami özvegy belga grófnő, aki amúgy (ha Kátya nincs) éppen Turully zsanere lehetett volna, de ő most nem látott és nem hallott. Csak ült a hűtében, kortyolta az erőt adó

gyomorkeserűt, néha elszívott egy szivarkát, és az este tíz órát várta. Amikor a belga grófnő közeledni kezdett hozzá, kénytelen volt megsérteni, hogy megsza-
baduljon tőle. Bár a belga grófnőn remegett a háj és lobogott a zsír (sőt, hasáig
lógott le óriási keble, és tokájától alig látszott a nyaka), de nem úgy, és főként nem
annyira, mint Kátyán.

Már 1930. január közepén történt, hogy Turully szokás szerint este tízkor szo-
bájában elaludt. Persze, ahogy az álom magával ragadta, rögvest a Szovjetunió
egyik kisebb városkájába röpített a lelke, ott is a kollektivizált mézárszékre,
ahol a vörös főhentes (még mindig nem tudta a nevét, tulajdonképpen a saját
nevét) éppen hazaküldte pihenni a munkásokat. És minden úgy történt most is,
ahogy Turully álmaiban ez idő tájt történni szokott. Kátya érkezik, bográcslánc,
húskampó, csülökcsont, lovaglás a tűzijátékba. Aztán felöltöztek mindketten, ő
is, meg Kátya is, és elhagyták a mézárszék területét, de a hentes előbb még le-
akasztott egy nagyobb darab színhúst a kampóról a családnak. Végül rátette a
kapura a lakatot.

Elindultak a sűrű hóesésben hazafelé. Nem vettek kabátot, mert csak versztá-
nyira laktak a mézárszéktől. A fagyos orosz szél az arcukba fújta az orosz havat.
Az orosz kutyák vadul ugattak az orosz kerítések mögül, mindegyik érezte az
orosz hús szagát – és talán a hentesből itt-ott csordogáló orosz vér szagát is.
Negyedóra múlva megérkeztek a régi, földszintes, orosz faházhoz, és átlépték
otthonuk küszöbét. Benn jó meleg volt, a főhentes anyja – öreg, kendős, már
szinte teljesen összeaszalódott orosz néni – a vaskályha mellett ült. Turully
(vagyis a hentes) átnyújtotta neki a húst: „Tessék, anyácska!”

„Te vagy a legjobb fiú, a legjobb férj, a legjobb apa és a legjobb elvtárs, Ivan”
– szölt az anya. „Ugye, Kátya, akinek ilyen férje van, mint ez az Ivaszja, annak
nem kell félnie a nyomortól és az éhezéstől? Ugye, hogy igazat beszélek, lyá-
nyom?”

Kátya mogorván bólintott.

Turully ekkor, ebben a pillanatban, amikor végre megtudta a nevét (Ivan),
döbönt rá hirtelen, hogy valami nincs rendben. Ránézett a faliorára. Hiszen
ilyenkor már a svájci ágyában szokott nyitott szemmel zihálni. Már hajnali fél
egy is elmúlt, és ő még mindig itt van, a Szovjetunió egyik kisebb városkájában,
egy jól fűtött orosz faházban.

Pánikba esett. Kiszáradt a szája, szédült, keze reszketett.

„Azt hiszem, hölgyeim, nekem most távoznom kell, vár a forró vizes kád” –
mondta Turully oroszul, és a kilincs után nyúlt.

Az anyja karolt belé. Furcsán nézett rá.

„Ugyan, lelkecském, hová méz? Neked most aludnod kell” – mondta a ma-
ma.

„És vodka is van idehaza, nem kell a kocsmába menned, különben is, már
régén bezárt” – szölt Kátya meglehetősen barátságatlanul.

„Kértem tőled, édes lányom, hogy legalább a fejit ne üsd szegénynek, már
egészen elment az esze” – sápítózott az öregasszony.

A hentes érezte, szörnyű csapdába került. Persze, kiléphetne az ajtón, és el-
hagyhatná a házat. De ugyan hová mehetne? Elgyalogolna Svájcig? Vagy Pestig?
Mégfagyna a farkasordító orosz hidegben! „Itt kell maradnom, nincs más vá-

lasztásom”, fogalmazta meg magának. Kátya üveg vodkát nyomott a kezébe, Ivan pedig leroskadt a kályha mellé a székre. Az öregasszony és a felesége be mentek a másik szobába.

Turully egyedül maradt, és csak most jutott ideje körbenézni otthonában, ahol még sose járt. Az ablakkeretek körüli réseket betömködték pokróccal, hogy ne húzzon be a hideg. A fapadlón néhány koszos szőnyeg. A sarokban szamovár, a falon Marx, Lenin és Sztálin képe. A szoba legelegánsabb bútora egy régi üveges vitrin. Turully felállt, és benézett az üveg mögé. Poharak, porcelán nippek és ki-tüntetések. „Őrült nagy vörös lehetek” – állapította meg némi büszkeséggel. Az állótükrökhöz lépett. Ivan monoklijáról, melyet Kátya ökle okozott, eszébe jutott az ő (Turully) és Szomory monoklija. „Vannak dolgok, amik nem változnak”, gondolta, és majdnem elnevette magát. Kibújt az ingéből, és a sebeit vizsgálta. Most elő-ször tényleg fájnak. Fertőtlenítés céljából meglocsolta a véres vágásokat vodkával, majd szájához emelte az üveget, és kiitta majdnem a felét. Ahogy a szesz a fejébe szállt, rögvest minden könnyebbnek és elviselhetőbbnek tűnt. A megoldás nem került ugyan közelebb, de az alkohol és a meleg megnyugtatta idegeit.

Ekkor jutott eszébe a zseniális terv. Megissza az üveg vodkát, elalszik, és ál-mában visszaoson Turully életébe. Hát, persze! Ha idefele van út, visszafelé is kell lennie, gondolta, és csettintett egyet. Pár perc alatt eltüntette a maradék fél üveg vodkát, közben konstataálta, hogy Ivannak sokkal komolyabb huzata van, mint Elemérnek. Elfeküdt ruhában a nyikorgó heverőn, és álomra hajtotta fejét. Néhány perc múlva kihalt folyosón találta magát. Meleg szél fújdogált, kelleme-sen simogatta a bőrét. Elindult előre. A falon bekeretezve fotók, képeslapok, le-velek, iratok, rajzok – mintha múzeumban járna. Sokáig, talán órákig gyalogolt ezen a folyosón („mintha az álomban lenne értelme a napoknak, az óráknak, a perceknek” – fogalmazta meg magának), végül ajtót pillantott meg a távolban. Futásnak eredt. Arra gondolt közben, micsoda komikus látvány lehet, ahogy ő, ez a kékre-zöldre vert, másfél mázsás izomkolosszus szaladgál egy múzeumfo-lyosón. Mikor végre odaért, a kapu hirtelen becsapódott előtte. Konkrétan az orra előtt. Elsírta magát. Üvöltött elkeseredésében. Öklével verte a vastag faajtót. Mindhiába. A túloldalról válasz nem érkezett, az út véget ért. De Turully (vagyis a hentes, akinek Turully álmában a lelkét adta), nem hagyta annyiban, csak ütötte a kaput, végkimerülésig.

Ivan arra ébredt a heverőn, hogy az öregasszony rázza a vállát. „Ivasa, kedve-sem. Ébredj, lelkecském. Elkészült a finom scsí. Megecszed, meggyógyulsz, és már indulhatsz is dolgozni.” Ivannak hasogatott a feje, sajgott minden tagja, a szájából vodkabúz áradt, és olyan fáradtnak érezte magát, mint aki egész éjszaka egy csukott kaput csapkodott a csupasz öklével alvás helyett.

„Hány óra, anyácskám?” – kérdezte fájdalmasan Ivan.

„Kilenc” – válaszolta az öregasszony.

A néni kicsi volt, akár egy törpe, és ráncos, mint a gyűrött terítő.

„Hogyan szülhet ilyen aprócska lény olyan hatalmas melákot, mint én?” – kérdezte magától csodálkozva Turully.

A mama a tányért az asztalra helyezte, és kivitte az üres vodkásüveget a konyhába. Ivan már az első kanál forró levesnél sokkal jobban érezte magát. A káposztás, tejfölös lében jókora húsdarabok úsztak.

„Kátya? Hol van?” – kérdezte.

Az anyácska fájdalmas képet vágott: „Jaj, jaj, lelkecském, hát a vodkácskától már a maradék eszeckéd is elment? Hol lenne? A szövőgyárban. Mit gondoltál, tán Sztálin elvtárs vitte el szánkózni a Krímbe?”

Turully felbőffent a levesből: „Sztálin elvtársat csak hagyjuk ki ebből, anyácskám. Csak hagyjuk ki!”

Ez persze hatott. Az öregasszony keresztet vetett, majd villámgyorsan elkotródott a konyhába. Ivan hallotta, ahogy csendben sírdogál.

Így ment ez évekig.

Napra nap, éjre éj. Ivan Nyikolajevics számára gyorsan kiderült, hogy három gyermeke van: Szása, Mása és Kolja. Mindhárom éppen olyan lapáttényérrel bír, mint ő. Kátya a szövőgyárban üzemi párttitkár. Ivan anyja viszont ellenforradalmi elem, a konyhában, a tányérok mögött régi ikont rejteget, és néha, amikor azt hiszi, hogy senki se látja és hallja, ahhoz imádkozik: „Uram, Jézus Krisztus, Isten Fia, könyörülj rajtam, bűnösön!” Ő főz, takarít, és a gyerekeket is nagyrészt ő neveli, a szülők túl sokat dolgoznak, legalább napi tíz-tizenkét órát. Ivan munkaideje délelőtt tíztől este tízig tart. Kátya – mikor végez a munkájával a szövőgyárban – előbb hazamegy a gyerekekhez, majd este tízkor meglátogatja férjét a mészárszéken, és vadul basznak a hűtőházban. Onnan fél egy körül érnek haza. Ekkor ő minden alkalommal át akar menni a kocsmába, de az anyja és Kátya nem engedik. Kárpótlásul üveg vodkát kap Kátyától, azt megihatja otthon. A vodkát a mama szerzi a feketepiacon, annak a húsnak egy részével fizet, amit Ivan Nyikolajevics lop esténként a munkahelyéről. Ivan Nyikolajevics megissza este a liter vodkát, elájul a heverőn, az anyja kilenckor ébreszti, forró scsít eszik, és tízkor kezd a mészárszéken. Ez megy minden áldott nap, szinte percre pontosan, mindig ugyanúgy, kivéve a vasárnapot, amikor együtt ebédel a család, scsít jó sok gombával és hússal, és Ivan Nyikolajevics már délután ket-tőkor tökrészeg.

Turully nem számolta az éveket. Öt év telhetett el, vagy talán tíz, mindenestre a gyerekek jól megnőttek, és a mama is meghalt. Kátya előbb csak minden másnap ment este tízre a mészárszékre, aztán csak hetente egyszer. Már nem voltak annyira vadak azok a bizonyos baszások, nem volt annyira fagyos-merev az a bizonyos „fasz” (ahogy Turully hívta Ivan Nyikolajevics húmtagját). Később Kátya már egyáltalán nem járt a mészárszékre. Ivan Nyikolajevics pedig ezt nem bánta túlzottan. Így már tízkor elkezdhetett vodkázni, és Kátya újabban azt sem nehezményezte, ha mindezt a kocsmában teszi. Be kellett vallania magának, hogy a fájdalmas üzekedés Kátyával sokkal jobban esett neki még akkor, mikor azzal hitegette magát, hogy Kátya nem az ő felesége. Hanem Ivané. De így, hogy csapdába esett, és tulajdonképpen végérvényesen ő lett Ivan, és Kátya tényleg az ő felesége volt, nem csak egy álomkaland, amiből bármikor haza lehet térni, szóval így már nem volt annyira izgató a dolog. Az évek alatt lassan eltávolodtak egymástól Kátyával. Turully megitta minden este a liter vodkáját a Patyomkin páncéloshoz címzett kocsmában, hazadülöngélt, álomra hajtotta fejét a heverőn, majd futni kezdett a folyosón. Ám akármilyen gyorsan futott, mire odaért, a kapu mindig bezáródott az orra előtt. Nem kellett sok idő, hogy rájöjjön, a falon

Ivan Nyikolajevics életének dokumentumai vannak. Néha megunt a felesleges loholást, megállt, és csak nézegette ráérősen a fotókat: az apja éppen olyan barom nagy ember volt harcsabajusszal, mint ő. Hát persze, hiszen ő is hentesként működött. Az édesanyja az egyik fényképen még gyönyörű nő húszéves korában, de negyvenkét évesen, hét szülés után már összement öregasszonynak tűnt egy másik felvételen. A bizonyítványai alapján Ivan Nyikolajevics nagyon rossz tanuló volt, többször megbukott, és nem jutott túl a négy elemin. Az apja mellett tanulta ki a szakmát. Egyszer – még tizenkilenc évesen – börtönben is ült pár hetet „botrányos részegség, közbotrány okozása és nyilvános paráználkodás” miatt. A polgárháborúban a vörösök oldalán harcolt, 1919 novemberében, Omszk bevételekor megsebesült. Mikor felépült, kitüntették, háborús hős lett. Kátya viszont soha nem volt szép, és már tizenhét évesen száz kilót nyomott...

Mikor Turullynak elege lett a múzeumi sétából, elindult a kapu felé. Már nem futott, csak lassan, kényelmesen ballagott. Mire odaért, a kapu persze bezáródott. Már nem verte az ajtót olyan dühödten. Sőt, egyáltalán nem verte. Csak néhányat kopogott, majd leült, hátát a kemény fának vetette, és elaludt.

Úgy tűnt, az élet (vagy az álom) így fog eltelni. Ebben a monotóniában. Turully (vagyis Ivan) már bele is törődött ebbe. Nem is nagyon volt más válaszája, mint a beletörődés.

Aztán egy este (úgy fél tíz körül) megjelent a mézárszéknél az NKVD, vagyis a Belügyi Népbiztosság. Ivan Nyikolajevics letartóztatták és a nagy, fekete autóba gyömösölték. A kihallgatás folyamán előbb félholtra verték, és csak utána közölték vele a vádpontokat. 1. tiltott vallásosság (bizonyítékként megmutatták anyja kopott ikonját, amit a házkutatás során találtak a konyhaszekrényben, a tányérok mögé eldugva). 2. a szovjetvagyon sorozatos eltulajdonítása. Vagyis többrendbeli húslopás. „És ez igaz is” – vallotta be magának Turully. „Minden este elhozom azt a darab szegyet vagy oldalast. Esetleg csülköt vagy sonkát. Mikor hogy...” 3. a szovjet vezetők sértegetése. És így tovább...

Nem tagadott. Mindent bevallott. Azt is, amit el sem követett. A tárgyalás nem tartott sokáig, két perc volt ez egész, és nem is biztos, hogy tárgyalás volt. Mindenesetre a végén közölték vele, hogy húsz év „javítómunka-táborban” letöltendő szabadságvesztést kapott büntetésként. Igazából főbe kéne lőni, mondta a bíró, de mivel régi munkásmozgalmi elvtárs és háborús hős, így elmehet a Gulagra. A marhavagonban az egyik smasszertől tudta meg, hogy a feljelentés, ami alapján letartóztatták, a szövőgyárból érkezett. Nem kérdezte, pontosan kitől, hogy név szerint melyik szövőgyári munkás jelentette fel. Pontosán tudta, hogy Kátya volt. Tulajdonképpen megértette a feleségét. Biztosan szerelmes lett, és már mást fenyegette bográcsláncsal, ő pedig útban volt, csak nem vette észre.

A Gulagon igen hideg volt. Olykor mínusz negyven fok. Fagyott gyökereket ettek. Néha meg nem is ettek. Sokféle kínzási módszert alkalmaztak a rabokon. Egyszer például a fegyőr azt parancsolta neki, tegye a herezacskóját a priccs szélére, majd jókorát vágott rá gumibottal. Ivan felordított fájdalomában, és hirtelen a Kátyával töltött legszebb órák jutottak eszébe: így merevedése támadt. Mindenki röhögött, a rabok és az őrk is. Eztán csak Répás Ivannak hívták a táborban.

Turully nem idegesítette magát se a hidegen, se az éhezésen, se a testi fenyegetéseken. Egyszerűen tudomást sem vett a tetvekről, a tifuszról vagy a maláriá-

ról. Tudta, az élet csak egy rossz álom. Az álom meg egy rossz élet. Majd elmúlik. Az élet is, az álom is. És szerencséje volt, mert ő (a hűtőterem miatt) hozzá volt szokva a hideghez. Ugyan papírvékonyra fogyott, de nem halt meg, pedig sokan meghaltak. Olyanok is, akik nem akartak meghalni. Ő meg nem halt meg, pedig szívesen meghalt volna. Az élet (és az álom) nagyrészt igazságtalan, gondolta Ivan.

Nem számolta az éveket a Gulagon se. Minek egy álomban az idővel vesződni? Három vagy négy, esetleg öt év telt el, mikor egy éjszaka álmra hajtotta a jeges priccsen kopasz fejét, és elindult a folyosón. Ezredjére vagy kétezredjére vagy háromezredjére. Ezt sem számolta. Bandukolt lassan, és közben olvasta a falon a kiállítási dokumentumokat Ivan Nyikolajevics életéből. Már kívülről tudta mindegyiket. Ott volt a hivatalos jegyzőkönyv is Kátya feljelentéséről. Iszákosnak és perverz bolondnak nevezi férjét, aki kiábrándult a pártból, és részegen olykor „bajszos grúz bohócna” csúfolja Sztálin elvtársat. „Vajon ez igaz, vagy csak Kátya találta ki?” – tűnődött, mert nem emlékezett ilyesmire.

Elért a kapuig. Kopogott. Csak a rend kedvéért. Semmi. Megint kopogott. Semmi. Leült, háttal nekidőlt a kemény fának, és elaludt. Arra ébredt, hogy a hátára zuhant. Na, gondolta, megint leestem a priccsről. De nem. Még a folyosón volt. A kapu kinyílt mögötte, ezért dőlt el Ivan.

Feltápászkodott.

Gyönyörű nő állt előtte, akit addig még sose látott.

Fekete haja göndör tincsekben omlott vállára, szemében villogott a balvégzet. „Slaka-Schlehe Mária vagyok a Józsefvárosból” – mondta a nő. „Én zártam be a kaput.”

Ivan Nyikolajevics nézte a nőt, és azt gondolta magában: „Hogy basznád meg azt a jó kurva anyádat, te ribanc!”

A nő, mintha hallotta volna Ivan gondolatát, azt felelte: „Megértem, ha neheztel rám, Elemér. Igaza van. Bocsánat. Pénzért tettem. Igazából egy aranyláncot kaptam érte Katótól, akarom mondani, Karolától. Szükségem volt rá, a válság a strigáknak is jócskán betett.”

Barátságosan belekarolt a fegyenc főhentesbe, átlépték a küszöböt, és elindultak tovább a folyosón, ami a kapun túl is folytatódott. Igaz, a falon már Turully doktor életének emlékei sorakoztak. Jogi diploma, anyakönyvi kivonat, az apja a gyár előtt áll Berg igazgató úrral, az anyja halálos betegen fekszik az ágyban (még húszéves sincs), örökösödési adó, a pesti újságok pletykarovatainak cikkei K. K. bárónéról és T. gyárosról, meg egy esküvői fotó.

„De hát én nem is vagyok házas!” – kiáltott fel ijedten Ivan Nyikolajevics (vagyis Turully, mert Ivan még jogilag házas volt, nem vált el ugyanis Kátyától).

„Hagyja csak. Mindjárt meglátja” – szólt Slaka-Schlehe Mária, és a folyosó másik végéhez vezette. Onnan, mintha csak egy üvegfalon át, elegáns belvárosi kávéház belsőjére láttak.¹²

Ivan először Szomoryst pillantotta meg, egy fotelban cigarettázott.

„Őt ismerem. A kedvencem. Micsoda zseni!”

¹² Japán kávéház, Bp. VI. Andrásy út 45. T.: 976-20

„Nincs neki már sok hátra, két év múlva éhen hal, pedig a zsebében lesz egy tábla svájci csokoládé” – legyintett Mária.

Ivan csodálkozott, de azért tovább nézelődött. Egy másik asztalnál ott ült Karola báróné és Elemér.

A jobb szemén monoklit viselő férfi csak bámult maga elé bambán, üveges tekintettel, lélektelenül, mint akinek már minden mindegy. A bajsza is lehetett legalább három centiméter hosszú és vagy centi vastag. Kiflit mártogatott reménytelenül a tejeskávéjába. Mint egy élőhalott. A kövér, gonosz arcú, ráncos, rúzsos ajakú, kalapos nő csak beszélt, beszélt és beszélt. Mindkettejük kezén aranygyűrű csillogott.

„Mikor történt?” – kérdezte szomorúan Ivan Nyikolajevics.

„Talán tíz éve. Vagy tizenegy. Meg lett a férfi zsarolva. Mármint ön” – válaszolta a jósnő.

A férfi figyelte, ahogy Karola a végtelen karattyolás közben tömi magába a képviselőfánkot, és olyan undor fogta el, hogy kis híján elhányta magát. Szerencsére szinte semmi nem volt a gyomrában. Nem tudta, igazából ki szenvedett jobban. A lelketlen Turully vagy a Turully lelkével szenvedő Ivan Nyikolajevics?

„És akkor most az jön, hogy Ivan Nyikolajevics azt álmodja a Gulagon, hogy ő Budapesten kávézik egy elegáns kávéházban 1940-ben a feleségével, és ennek apropóján én, vagyis Turully Elemér lelke most hazaszökhetek a saját testembe? Ezt nekem most ön kegyesen megengedi?” – kérdezte a papírvékony, fegyencruhá, kopasz egyén kissé megtörtén, mint akinek már nincs kedve az egészhez.

„Nem ajánlom. Mármint a hazaszökést. 1942-t írunk. Turullyt nemsokára elviszik munkaszolgálatra. Ott fog meghalni. Jövő év elején. Agyonlövik vagy megfagy, már nem emlékszem pontosan, pedig megnéztem tegnap a kártyában” – szólt Slaka-Schlehe Mária.

„Hol? Hol hal meg?”

„Az orosz fronton.”

Mire Ivan Nyikolajevics: „Na szép, cseberből vederbe. Végre hazajövök a Szovjetunióból, hogy rögtön vissza is vigyenek. Szép kilátások. Biztos ebben?”

„Tudom. Jósnő vagyok, boszorkány és mágus. A legjobb Pesten” – tette hozzá a nő.

Ivan bólintott. „Tapasztaltam” – mondta gúnyosan. „De akkor most mitévő legyek? Menjek vissza, ahonnét jöttem?”

Slaka-Schlehe Mária megfogta Ivan Nyikolajevics vállát. „Uram, én sokat gondolkoztam az ön esetén. Végül rájöttem, hogy komoly szakmai hibát követtem el. Szeretném jóvátenni. Őszintén. Nézze, az az úr ott a sarokban, aki körmöl valami kutyanyelvre. A vézna bajszos eszelős tekintettel. Költő. Fialat és nem tehetségtelen. Csak éppen nincs abban lélek, amit ír. Minden sora lelketlen. Csupa forma, csupa verstan, csupa trükk. És ez olyan költő, hogy minden rendszert túlél. Ehhez nem kell kristálygömb, ezt róla mindenki tudja. Nem járna vele rosszul, azt hiszem. Talán az ő tehetsége és az ön sokat szenvedett lelke együtt...”

Ivan csodálkozva kérdezte: „Nincs lelke?”

„Nincs.”

„Na jó, de hová lett?”

„Így született, van ilyen.”

Ivan Nyikolajevics elfintorodott: „Költő? Nem tudom... A húsiparban nincs üresedés?”

Slaka-Schlehe Mária a kezét tördelte: „Ha gondolja, pár nap alatt fel tudok hajtani valakit, aki jobban megfelel...”

Turully lelke végül azt kérdezte: „Ha Turully üres, és a lelke egy orosz fegyenc hentesben, aki most éppen alszik, akkor hol van a hentes lelke?”

Slaka-Schlehe Mária nem felelt. Lesütötte szemét, mint aki szánja-bánja bűneit. Talán nem akart válaszolni, vagy egyszerűen csak nem tudta a választ.

Másnap reggel a szibériai kényszermunkatáborban egy bizonyos Alekszandr Vlagyimirovics Kremszkij nevű rab szemébe nézett a mellette a piccsen felébredő Ivan Nyikolajevicsnek, és látta, hogy eltűnt tekintetéből a lélek. Megszokott jelenség volt ez a Gulagon: mikor elfogyott a remény, elpárolgott a lélek, és eltűnt a pillantásból a lélek csillogása. Kremszkij nem is lepődött meg a dolgon túlságosan. Ivan csak bámult maga elé bambán, üveges tekintettel, lélektelenül, mint akinek már minden mindegy. Alekszandr Vlagyimirovics pontosan tudta, hogy az egykori főhentes pár napon belül meg fog halni. Látott már ilyet eleget.

A fegyőrök – akik minden halott rab testnyílásait átvizsgálták, mielőtt a gödörbe hajították volna a hullát, ki tudja, mit dugott el a fegyenc életében előlük – Ivan Nyikolajevics ánuzában egy cédulát találtak, ez volt ráírva: „Az emberek nem azért halnak meg, mert muszáj, nem. Azért halnak meg, hogy végre valaki szeresse őket. Ha már ők életükben soha senkit nem szerettek, még magukat se.”

„Szép” – mondta elismerően bólogatva a foglár, aki e sorokat felolvasta. „Szép és mély. Elgondolkodtató. Mintha nem is egy hentes, hanem valami költő írta volna.”

Összehajtogatta a cetlit, és zsebre vágta, hogy majd otthon megmutatja a feleségének. „A nejem szereti a szép dolgokat” – jelentette ki büszkén.

Ebben a pillanatban két fegyenc a fagyos talajba vájt sekély gödörbe hajította Ivan Nyikolajevics mezíten testét, másik kettő pedig lapátot fogott, hogy betemesse. Amikor azonban a két fegyőr eltűnt, a hullát kihúzták, a barakk mögé vonszolták, ahol már várták őket a többiek. Fanyelű kés került elő, majd a rabok nekiláttak, hogy feldarabolják és elfogyasszák Répás Ivan földi porhüvelyét.

GOMOLYGÁS

Fordítói előszó

„Édesanyámtól egy nápolyi kifejezés maradt rám, amit olyankor használt, amikor az ellentétes érzések ide-oda cibálták, és úgy érezte, szétszakítják. Ilyenkor, mint mondta, rátört a *frantumaglia*, gomolyogni kezdett benne a hordalék. A *frantumaglia* (amit ő így ejtett: *frantumaglia*) letéperte. Ilyenkor szédült és fémes ízzel telt meg a szája. Ezzel a szóval azt a megfoghatatlan, másként nem definiálható rossz közérzetét fejezte ki, amelyet a lelkében tomboló érzések sokasága, az agyának mocsarában a hordalék gomolygása okozott. Sejtelmes gomolygás volt, ami sejtelmes tettekre ragadtatta, ez állt minden szenvedés háttérében, amelyet nem lehetett egyetlen nyilvánvaló okra visszavezetni.”

Frantumaglia. Lefordíthatatlan fogalom, a Ferrante levelezéseit, interjúit, esszéit és próza-töredékeit tartalmazó kötet címe, amely szerző és olvasó érzékeit és képzelőerejét egyaránt igénybe veszi. Anyai örökségként a nápolyi dialektus nyers és asszociatív játékosságából ered. A *frantume* szótó az olasz nyelvben is létezik: törmelék, szilánkot, zúzalékot jelent. Ám ebben a formában, ahogyan Ferrante használja, nem értelmezhető pusztá gyűjtőnévként, annál jóval dinamikusabb és tágasabb a jelentéstartomány, hiszen ez a zúzaléktömeg időről időre mozgásba lendül – áramlik, hömpölyög, feldúlja a hétköznapiok vélt vagy valós nyugalmát, kizökkenti az időt. Hatása, aminek eredete beleveszik az egyetemes női tapasztalat történetébe, és amit számos lekicsinylő kifejezéssel illettek az idők folyamán – gondoljunk csak a hisztériára – Ferrante ars poeticájaként is értelmezhető.

Az életműben különféle tapasztalatok váltják ki, legpregnansabban talán *A briliáns barátnőm* egyik főszereplőjének, Lilának az eltűnéstől való félelmében jelenik meg, amit ő így nevez: kontúrvesztés.

Az itt következő esszét az *Indice* magazin újságíróinak kérdései ihlették. Őt kérdést küldtek levélben a szerzőnek, ő pedig az interjú kereteit szűknek érezve egy-egy hosszabb szövegben válaszolt.

A szörny a kamrában első látásra a kamararegények (*Tékozló szeretet, Amikor elhagytak, Az elveszett lány*) egyik központi témáját, bűn és ártatlanság kérdéskörét járja körül. Közelebről azonban az anya–lánya-kapcsolat ambivalenciáján keresztül világít rá arra az egyszerre intim és viszolyogtató testi kapcsolatra, amelyben a *frantumaglia* egyik hatása tetten érhető. Az anyával való kapcsolatunk, a vele való versengésből eredő szeretlekgyűlölet érzése, a szeparációs szorongást követő indulatkitörések utat nyitnak a fantáziának, és addig meg sem állnak, amíg el nem jutnak egy *coming of age* regényig, az írásban véghez vitt privát felnövekedésig. Ez a felnövekedés akkor következik be, állítja Ferrante, amikor rálátunk végre az anyánkkal vívott küzdelmeinkre, és visszatérünk ahhoz az idilli, bensőséges állapothoz, ahol az anyai test fizikai közelségéhez ugyanúgy nem tapadnak negatív érzések, mint a korai gyermekéveink idején. Tágabb értelemben – bűn és ártatlanság fogalmából kiindulva – annak a viharos utazásnak háttérét írja le, amelyben a kulturális eleve adottként aposztrofált szeretet (ártatlanság) a maga tisztaságában csak kiinduló- és célpontként van jelen.

A magyar kiadás címadásában arra törekedtem, hogy a lefordíthatatlan, sejtelmesen csengő kifejezéseket a maguk komplexitásában ragadjam meg. Ezért döntöttem úgy, hogy a *frantumagliát* gomolygásnak fordítom.

Szörny a kamrában

Térjünk rá a második kérdésre. Fogalmam sincs, hogyan lehetne bűn és ártatlanság közé éles határvonalat húzni. Azt hiszem, a könyveimből világosan kiderül, milyen zavarónak tartom ezeket a fogalmakat. A vallásosság bárdját, amely a világot két részre osztja, bűnösökre és ártatlanokra, bárgyú leegyszerűsítésnek vélem, és nem tudok azonosulni a jogi definíciókkal sem. Hiszen tucatjával ismerünk olyanokat, akiket a törvény előtt ártatlannak találtak, miközben ezernyi bűn szárad a lelkükön, és akadnak jogerősen elítélt bűnösök, akik iránt szimpátiát, olykor barátságot érzünk. Nem, a jogi terminusokkal sem megyünk semmire. Adriano Sofrit¹ például egy aljas politikai gyilkosság felbujtójaként ítélték börtönre, miközben az igazságszolgáltatás minden kétséget kizáróan bizonyította ártatlanságát, így az, hogy ennyi év után még mindig börtönben van, fel-foghatatlan.

Ha viszont a jelenlegi kormányfőt – le sem akarom írni a nevét –, aki vagyonával és tévécsatornáival pártot alapított, majd bevásárolta magát a parlamentbe, ahol olyan törvényeket hozott, amelyeket a milliárdos médiahatalmának köszönhetően folyton megszegett – más szóval, miután politikai tevékenységének tetemes részét annak szentelte, hogy saját maga és barátai számára megcinkelte a dobókockákat –, ha tehát ezt az embert egy napon ártatlannak ítélnék a törvény előtt, akkor épp az ártatlansághoz vezető utat tartanám a legnagyobb bűnének, mert gazdasági és politikai hatalmát kihasználva egyik sértő viccet a másik után puffogatva vágta a legvédtelenebb polgárok arcába, hogy milyen ügyesen manipulálja a demokráciát. Vagyis most, amikor ezeket a sorokat írom, az igazságszolgáltatás egyik leghitelesebb szereplője börtönben sínylődik, azok viszont, akiknek szabálykövetésből, törvényességből példát kellene mutatniuk, sárba tiporják az igazságot, és kettős vagy hármas életet élő erkölcsöcsészökökkel riogatnak. Mindeközben az országot kormányzó politikai elit, amelynek se kultúrája, se tudása, se igazságérzete nincs, ironikus módon ártatlannak tartja magát, és émélyítően sunyi mosollyal hangoztatja, hogy a bűnöket, már ha léteznek egyáltalán, mások követték el. Gyűlölöm azt a hangnemet, amivel ezek a korlátozott és harsány hatalmasságok a bűn és ártatlanság fogalmával zsonglőrködnek. Hiteltelennek tartom a szándéknyilatkozataikat, retorikai fordulataikat, elriaszt az állandó önfényezés. Jobban kedvelem azokat, akik tisztában vannak cseleke-

¹ Adriano Sofrit (1942, Trieszt), a Lotta Continua baloldali mozgalom vezetőjét 1990-ben ítélték 22 év börtönre gyilkossági felbujtás miatt. Az ítéletet egy úgynevezett *pentito*, azaz vádalkuban részécsített bűnelkövető ellentmondásos tanúvallomása alapján mondták ki, amelyről az évek folyamán bebizonyosodott, hogy hazugság. A Sofrit felmentő bizonyítékokat meghamisították vagy megsemmisítették. Sofrinak Berlusconi 2006-os bukását követően kegyelmet ajánlottak, ha beismeri bűnösségét. Mivel ártatlannak vallotta magát, inkább leülte a büntetést.

deteik erkölcsi kétértelműségével, és igyekeznek megérteni, mit miért tesznek, mivel árthatnak és mivel segíthetnek önmaguknak és másoknak.

Számomra az úgynevezett erkölcsi dilemma évtizedekkel ezelőtt kezdődött egy kis kamrában. Ott tapasztaltam meg először a gyilkolási vágyat, amiért rögtön utána meg is büntettem volna magam, és ez volt az anyámmal való hosszú küzdelem titkos helyszíne is. De haladjunk sorrendben, már amennyire lehetséges. Ez a kamra – amely a *Tékozló szeretet* első oldalain is megjelenik – egy ablak-talan, világítás nélküli helyiség volt a nápolyi lakásunkban, ahol felnőttem. Raktárként használtuk, tele volt kacattal, bejutni is alig lehetett. Ha csak elsétáltam előtte, halálos rettegés lett úrrá rajtam. Olykor, ha valaki résnyire nyitva hagyta az ajtaját, hideg, DDT-szagú fuvallat áramlott ki. Meg voltam győződve róla, hogy a fuvallat egy ocsmány fenevad lehelete, amely sárga, akár a kabóca lárvája, és csak arra vár, hogy felfaljon. Ott lapult a régi bútorok, törött székek, ládák, lámpák és gázálcok között, én azonban senkinek nem szóltam róla, bizonyára attól féltem, úgysem hisznek majd nekem. A kamrában leselkedő veszélyek titkát egy életen át megőriztem magamnak.

Kilenc-tíz éves lehettem, amikor ez a kis helyiség kiemelten fontos lett számomra. A kisebbik húgom, nevezzük Ginának, négyéves volt ekkor, és folyton ott téblábolt körülöttünk, amikor a másik, hétéves húgommal belefeledkeztünk a játékba. Hiába mondogattuk neki, hogy Gina átment a szitán, Gina átment a híd alatt – gyereknyelven ez azt jelentette, hogy nem játszhat, húzzon el, semmi keresnivalója ott –, még bosszantóbban viselkedett. Ha elkergettük, sírva futott anyánkhoz panaszkodni. Ha megfenyegettük, még jobban rázendített. Ha rásuhintottunk, ledobta magát a földre, és úgy visított, mintha levágtuk volna a karját vagy lábát. Gyakran kérdezgette, barátságos kis mosollyal, de aggodalmaskodva: én is játszom? engem is bevesztek?

Egyszer nagyon megelégettem a dolgot, és azt mondtam tájszólásban: kéne egy kötél, van a kamrában. Vigyázat, nem azt mondtam, hogy: Gina, szükségünk van egy kötélre, menj érte a kamrába. Egyszerűen hangot adtam egy igénynek, és megjelöltem a helyet, ahonnan, ha akarja, kihozza, ha pedig nem, hát nem. A vég-sőkig el voltam keseredve, azt akartam, hogy a húgom meghaljon. Úgy véltem, megérdemli, hiszen folyton belerondít a játékba, születése óta ezt teszi. Megölni őt nem holmi kívánság volt, úgy éreztem, muszáj meghalnia, noha tisztában voltam vele, hogy nem ölhetem meg. Ezért is voltam annyira büszke arra a mondatra, ami olyan természetességgel bukott ki belőlem, hogy egy életre megjegyeztem. Ekkor kezdődött a szavakkal való tudatos kapcsolatom: kéne egy kötél, van is egy a kamrában. A szintaxis a gyermekre bízta, hogy maga döntse el, besétál-e a fenevad szájába vagy sem. Én azonban elejétől fogva tudtam, hogy menni fog: túlon túl boldog volt, hogy végre feladatot kapott. Az a mondat szárnyakat adott neki, miközben fedezett engem, elrejtve gyilkos vágyamat. Gina azonnal elindult, régóta vágyott erre a megbízatásra, el sem hitte, hogy teljesültek a vágyai. Attól a pillanattól kezdve megállt az idő, én pedig nem kaptam levegőt.

Megindul tehát a kicsi a borzalmak felé, futólépésben halad, attól fél, hogy a másik húgom beéri és elhappolja előle a lehetőséget. A ronda kis törpe, a két lábbon járó bűz. Az anyámnak is elege van belőle, olykor ráüvölt: nem bírom tovább, mihez kezdjek veled; mindannyian nagyot szusszanunk végre, ha a sárga fenevad bekebelezi. A szörny lesben áll, mostanra egy hatalmas, áttetsző, hosszú

szárnyú légyhez hasonlít. Mohón várja, hogy megtömje a bendőjét, miközben őrlöngve tombol, hogy a kamra fekete hasában kell kushadnia. Óriási csápjai vannak, az állkapcsát csattogtatja. Két Ginához hasonló kishúg is elfér a bendőjében, persze jól elcsócsálva, megőrölve. A kép láttán összeugrik a gyomrom. Szédülni és émelyegni kezdek, csikar a hasam. Nem bírom tovább, elhatározom, hogy megállítom a húgomat. Meglódulok, gyorsabb vagyok Ginánál, megelőzöm, belépek a sufniba, becsukom az ajtót magam mögött. Szakad rólam a víz, a kicsi üvölt, hogy be akar jönni, a rémülettől félig süket vagyok, a fenevad egyre közelebb jön, engem vajon ki ment meg. Meghallom anyám hangját, azonnal nyisd ki az ajtót, kiabálja, a fenevad behúzza a karmait.

Előkecmeregtem. Gina, amint megpillantott, még jobban rázendített, az ujjait harapdálta, levetette magát a padlóra és rúgkapált. Erre anyám elvesztette a türelmét, iszonyú feszült volt akkoriban. Mikor rájött, hogy a kicsit hiába csitítgatja, nekem esett: miért zárkóztam be a kamrába?, miért nem engedtem be Ginát? Azért, feleltem bárgyún, mert ez kettőnk játéka, és nem akarjuk, hogy beleüsse az orrát. Lekevert egy pofont.

Később, valahányszor elgondolkodtam azon a pofonon – már kislányként tépelődő alkat voltam –, elöntött a düh. Nem fért a fejembe a dolog. Én voltam az, aki megakadályozta – habár megérdemelte volna –, hogy a szörnyeteg felfalja a húgomat, és anyám úgy bánik velem, mintha én lennék a bűnös? Miért volnék bűnös? Mert nem akarom, hogy a kicsi tönkretégye a játékunkat? Ha ártatlan akarok maradni, el kell fogadnom, hogy a harmadik testvér boldogtalanná teszi az első kettőt? És az semmit nem számít, hogy megmentettem a haláltól azt, aki az egész családomat tönkreteszi?

Időbe telt, míg túltettem magam rajta, és ehhez az kellett, hogy a játékokat felváltó mentális színházban évekig elmonologizáljak magamban megannyi kérdezz-felelekkel.

Nem lehetséges, hogy a bűnöm azokban a szavakban rejlik, amelyek halálos csapdát állítottak a húgomnak?

De igen. Másfelől azonban ki miatt voltam bűnös?

A kicsi miatt.

Miért?

Mert olyan tolaakodó természete van.

Vagyis ő már azelőtt bűnös volt, hogy én bűnös lettem volna?

Nem, de ártatlan sem volt.

És mit kellett volna tennie ahhoz, hogy megőrizze az ártatlanságát? Maradjon ki a játékból, ne rondítson bele kettőnk szövetségébe? Legyen máshol? Egyáltalán ne is legyen?

Igen, természetesen.

Az ártatlanság lényege – győzködtem magam – abban áll, hogy nem hozod magad olyan helyzetbe, amivel felbosszantod a többieket. Nehéz, de nem lehetetlen vállalkozás. Így hát alázatos csendre neveltem magam, mindenért bocsánatot kértem, a nyelvemet megfékeztem, engedékeny és udvarias voltam. Legbelül mégis gonosz maradtam. Fogalmam sem volt, hogyan csillapíthatnám le forrongó véretem, ami bármikor előcsalhatta a fúriát belőlem, és ettől pokoli kínokat éltem át. Hiszen én voltam az a kislány, aki képes egyetlen mondattal a halálba küldeni a testvérét anélkül, hogy bepiszkolná a kezét. Tudtam, hogy sza-

vakkal árthatok másoknak, ráadásul a tehetségem is megvan hozzá, hogy szándékaim rejtve maradjanak, így a felelősség terhe is lekerül a vállamról. Gyűlöltem magam. Ártatlanságom valójában a lavírozás művészetében rejtett: gonoszságomat kedvességbe csomagoltam, majd ártalmatlannak tűnő szavakba öntöttem, amelyek olyan gondolatokat és tetteket váltottak ki az emberekből, amelyekkel árthattak maguknak.

Szelídséget színlelő szörnyeteg voltam. Minden emberi kapcsolatban a bűn láncolatát láttam, végtelen számú indokot találva arra is, hogy miért kellene a rosszra rosszal válaszolni, az ártatlanság elködlött a szemem előtt. A megváltás azonban mindennél jobban foglalkoztatott. Amikor elcsüggedtem és jobb színben akartam feltüntetni magam, egyre csak azt hajtogattam, hogy a futással a kishúgomat akartam megóvni a kamrában leselkedő veszélytől. Lám, mégiscsak jó ember vagyok. Ilyenkor csakugyan megváltva éreztem magam.

Aztán újabb kérdések neheztedek rám. A megváltás nem azt jelenti, hogy létezik egy bűn, ami megváltásért kiált? Hogyan törölhetné el a bűnt a megváltás? Nem képmutatás-e, hogy előbb fecskendezik be a harag méreganyagát, és csak utána adják be az ellenszert? De akkor miért siettem Gina védelmére? Miért loholtam, hogy vállaljam helyette a halált? Semmissé tehetem-e azt, hogy korábban a halálát kívántam, ha menet közben meggondoltam magam?

Onnantól kezdve gyötört a bűntudat. Kiváltképp a kishúgom felcseperedése láttán, aki bukdácsolt a tanulással, magára haragította a tanárait, és mindent elkövetett, hogy a családunk életét megkeserítse. Egyik hazugság a másik után, hogy mintagyereknek állítsa be magát, majd mindannyiunkat porig alázva pikírtén vallotta be a gáztetteit. Visszatértem a kamrába. Arra gondoltam: azért ilyen, mert kirekesztettem a játékból, előbb-utóbb mindenből kirekesztik, jobb lett volna, ha hagyom meghalni. Sosem szabadultam meg igazán attól a vágytól, hogy megöljem. Hiába rohantam, hogy kimentsem a szörny gyomrából, semmi nem változott. Ismét megrohmoztak ugyanazok a rossz érzések, mint a szóban forgó eset előtt. De akkor minek tudható be az az önfeláldozó pillanat?

Erre a kérdésre brutális válasz érkezett: az a bizonyos pillanat a fizikai undorra adott reakció volt. A kishúgom elcsócsált testének képe, a véres pép, amivé válhatott volna, elviselhetetlen szorongást eredményezett. Azért rohantam a kamrába, hogy megszabaduljak a vizsgyástól. Akkor hát mi is a megváltás? Saját testünk pusztulásának eltussolása, amelyet egy másik test pusztulása vált ki belőlünk?

Mire felnőttem, meggyűlöltem az opportunizmust, amit mindennél gyakrabban értem tetten a viselkedésemben, szavaimban. Végül anyám pofonját is helyénvalónak véltem. Ebben az értelmetlen büntetésben valamennyi büntetés igazsága összegződött. Arra mindenképpen jó volt, hogy kiegyenlítse az elkövetett gonoszságot, legitimálja a húgom iránti gyűlöletet és a megölésére irányuló vágyamat. Ezt követően, erre pontosan emlékszem, már kevésbé undorító halál-nemekkel akartam őt likvidálni – megmérgezem, kidobom az ablakon, felakasztom –, hogy elejét vegyem azoknak a reakcióknak, amik benne tartanak a megváltásért vívott hasztalan küzdelemben. Hogy is van ez? Velejéig gonosz lennék? Vagy nem bennem van a hiba? Lehetséges, hogy mások gonoszsága hajtott bele a gonosztevésbe, és anyám egy gonosz pofonnal megtorolva ismét belobbantotta gyilkos ösztöneimet? Vagyis a gonoszság egy végeláthatatlan láncreakció?

Zsákutcába jutottam. Végül tizennyolc évesen vergődtem ki belőle, amikor Kant piruláinak köszönhetően sikerült megemésztennem a kétezer éves kereszténységet. Megszállott lettem, arra törekedtem, hogy önmagában kikezddhetetlen akarattal rendelkezzem, vagyis a külső dolgok ne igazítsák akaratomhoz a saját akaratomat. A mindennapos küzdelem, úgy tűnt, valamennyi morális dilemmámat feloldotta, és átmenetileg megfeledeztem arról a napról, amikor egy ügyesen felépített mondattal a vesztébe küldtem volna a kishúgomat. Ám ez az utazás korántsem volt ilyen szabályos, az írás teszi azzá. A kamrából abba a szobába, ahol jelenleg is írok, kacskaringós, szerteágazó út vezetett. Minden megálló, ami a történet idején másodlagos volt, a későbbiekben elsődlegessé vált. Az undor például. Vagy anyám érkezése. Ahogy telt az idő, egyre gyakrabban zárkóztam be a kamrába, bizonyoságot akartam szerezni róla, hogy anyám törődik-e velem, szeret-e annyira, mint másokat.

Hadd térjek vissza tehát a tízéves kori önmagamhoz, és induljunk el attól a pillanattól, amikor beléptem a rejtkehelyre, majd bevágtam az ajtót a kishúgom előtt. Csakugyan kész lettem volna meghalni helyette? Nem tudom. Távoli, zavaros emlékek keverednek későbbi emlékekkel. Csetlek-botlok a sötétben, levelek és eltörök dolgokat, pusztító izgágaság vesz erőt rajtam, ami a sárga fenevad-dal együtt távol tartja az undoromat is. Zajt csapok, kétségbeesetten kiabálok, hogy elűzzem Ginát, elűzzem a retteget, és a kitartó lármázás következtében elmúlik az undor, csitul a test dühe, már nem félek a gonosztól, amit én követek el vagy mások követnek el ellenem, éltető, meleg folyadék járja át a testem, és én élvezem. A megnyugvást mégis anyám érkezése jelenti, aki meghallotta a kétségbeesett kiabálást és a segítségemre siet.

Anyám lépteinek hangja örömmel tölt el, de félek is tőle, tán jobban is, mint a sárga fenevadtól; megijeszt, ha idegesnek látom, ilyenkor határozottan az a benyomásom, hogy a sötét kamra mélyéből tér vissza hozzám. Amikor nyugodt, kedves is tud lenni. Ha Ginát szoptatta, megengedte, hogy mellé telepedjünk. A középső húgommal ámulattal figyeltük a kicsit, amint mohón kapaszkodik anyánk húsába, és megállás nélkül szopik. Kíváncsian vártuk, hogy elfáradjon, de ő csak akkor hagyta abba, amikor elaludt. És ahogy ímmel-ámmal álomba zuhant, tejfehér ajkai pedig leváltak a mellbimbóról, anyám barna szeme ránk mosolygott, majd tejet spriccelt melléből a szánkba, langymeleg, édes, bódító ízű cseppeket.

Bámulatos, ugyanakkor kegyetlen teste volt a mi anyánknak, bámulatos dolgokra volt képes, ám nekünk csak néhány csepp nyomorúságos kóstoló jutott belőle, a legjavát Ginának adta. Folyton nyaggattam, hívogattam, valahányszor úgy éreztem, szükségem van rá, elvártam, hogy azonnal ugorjon. De őt ez felbőszítette, kiváltképp, ha úgy vélte, szeszélyből ugráltatom. Csakhogy a szeszélyt a szükségszerűség szülte, ahogy a kamrában töltött idő szükségszerűsége is vitathatatlan. Amikor anyám odarohant hozzám, a jobbik énjének érkezését vártam, úgy véltem, ha veszélybe sodrom magam, könnyebben, igazságosabban szerzem vissza, a veszélyeztetettség visszaadna neki engem és visszaadná nekem őt a bűnös távollét után. Az a pofon nem csupán igazságtalannak tűnt, hanem – jobban belegondolva – elültette bennem az igazságtalanság magját, kiábrándító válsz volt félelemből fakadó jalkiáltásomra.

Ettől a csalódástól kezdve a kamra immár nem a kishúgomnak szánt halálos kelepce színhelye, hanem valami meghatározhatatlan tér, amelyet az emlékeze-

temben az anyám és én népesítünk be, egy, a visszatérő álom helyszínéhez hasonlatos tér, ahol mindig ugyanaz a szükség diktál és az események újra meg újra megtörténnek.

Ám ahhoz, hogy ez világos legyen, el kell azt is mondanom, hogy mi történt velem azokban az években. Delia² apjához hasonlóan az én apám is rettentő féltékeny volt. Féltékenysége azon egyszerű tényen alapult, hogy anyám gyönyörű nő volt. Apámat nem az tette féltékennyé, hogy anyám megcsalja: a szomszédal, egy barátal vagy rokonnal. Ilyesmit még csak nem is feltételezett róla, különben azonnal megöli mindkettejüket. Apám féltékenysége preventív jellegű volt. Arra a gyönyörre volt féltékeny, amit más férfiak éreztek, ha megpillantották anyámat, ha beszélgettek vele, ha csak megérintették – nem őt, hiszen az teljességgel elképzelhetetlen lett volna – a ruhája szelét. Az eshetőségre volt féltékeny, anyám hatalmára, mielőtt féltékeny lett volna azokra a cselekedetekre, amiket esetleg véghezvisz. *Ab ovo* volt féltékeny, válogatás nélkül, féltékeny volt arra a tényre, hogy anyám eleven teste közszemle tárgya. Következésképpen nem a férfiakban látta a veszélyforrást. A feltételezett vetélytársak odaát voltak, a túlparton, és azon kívül, hogy elkápráztatva nézték az élet hömpölygését, amelynek anyám volt a forrása, semmi egyebet nem tettek. Anyám teste és viselkedése azonban része volt a káprázatnak. Ő volt a bűn eleven megtestesítője, amiért a teste lehetséges örömforrásként szolgált mások számára.

Hittem ebben a bűnben, teljes meggyőződéssel hittem, bár azt, hogy mikortól, nem tudnám megmondani. Olykor ma is visszatér hajnali álmaimban. Kiskoromtól fogva abban reménykedtem, hogy apám bezárja a lakásba és nem engedi el hazulról. Azt kívántam, bárcsak bezárná egy szobába, hogy ne is lélegezzen, amikor barátok vagy rokonok jönnek hozzánk látogatóba. Biztos voltam benne, hogy ocsmány dolgokat művel, amikor megmutatja magát a világnak, ezért azt akartam, hogy tiltsák meg neki, ne engedjék, hogy mutogassa magát. Ami persze soha nem következett be. Valójában apám volt az, aki nem tudta elviseelni, hogy elcsúnyuljon, az első szóra kikelt magából, ami feleségének szépségét kétségbe vonta, és elsőként szorgalmazta, hogy ápolja magát. Egyszer egy rúzszt adott neki ajándékba, én meg időről időre rájártam a tégelyre, lecsavartam a fedelét és beszippantottam az illatát. Amikor együtt mentek el hazulról, szorongva figyeltem anyámat, amint ujjával felviszi a rúzszt az ajkára, és még annál is szebb lesz, mint előtte volt. Apám is megbabonázva nézte, de közben lerítt róla erőszakos izgágasága és elveszettsége. Kimondhatatlanul élvezte, hogy ő az egyetlen haszonélvezője ennek a szépségnek, ugyanakkor szorongott is attól, hogy ki kell szolgáltatnia a mohó világnak. Nem értettem apámat, néma düh tombolt bennem, rettegtem. Gyötrelme az én gyötrelmem is volt, lesben álltam, akárcsak ő. Igen, azt kívántam, bárcsak határozottabban lépne fel, és ahelyett, hogy dühödött kirohanásokkal büntetné, amiért kimegy a világba, tiltsa meg neki.

Ez volt gyerekkoromban a normalitás. Abnormális az volt, amikor anyám, apám távollétében, az ő hozzájárulása nélkül úgy döntött, egyedül megy el hazulról.

² Ferrante első, *Tékozló szeretet* című regényének főszereplője, aki a rejtélyes körülmények közt elhunyt anyja halála után nyomoz.

Ilyenkor hosszan tanulmányoztam, amíg a szokásos aprólékossággal kicsinósította magát. Felesleges lett volna abban reménykedni, hogy az adott körülmények közt ápolatlanul és ziláltan menjen el otthonról, azaz: kevésbé feltűnően. Anyám sose tette ki a lábát hazulról anélkül, hogy ne figyelt volna oda a legapróbb részletre, és ettől elviselhetetlen szorongás telepedett rám. Minden mozdulata többletjelentést kapott a tükör előtt. Mintha az egésztest csak azért csinálná, hogy az utca, a boltok, a tömegközlekedés mohóságának felajánlkozva fokozza a veszélyt. Bármerre ment, dühösen követtem a házban, gyűlöltem. Arra gondoltam: el fogják rabolni tőlünk, erre vágyik, azért csípte ki magát, hogy elhagyjon, és soha többé ne kelljen visszatérnie. Amikor elegáns teste mögött becsapódott a bejárati ajtó, reszkettem a rémülettől, nem tudtam megnyugodni.

A nélküle töltött idő végeláthatatlanul hosszúnak tűnt. Arról fantáziáltam, milyen förtelmes dolgokat művel odakinn, ugyanakkor alávalónak éreztem magam emiatt. A képzelgések tarthatatlan valósággá váltak, zavaros, egyszersmind hányingerkeltő bűnök elkövetésével vádoltam anyámat, és azt kívántam, bár csak ne jönné haza. Aztán rövidesen ezt a kívánságot is elviselhetetlennek éreztem, undorodtam magamtól, amiért egyáltalán ilyesmit kitaláltam, bármit megteszek – fogadkoztam –, csak visszajöjjen. Nem jött. Ekkor kiszálltam a játékból, otthagytam a hűgaimat, és lábujjhegyen beosontam a kamrába.

Kinyitottam az ajtót, beléptem a sötétbe, majd bezárkóztam abban a biztos tudatban, hogy csak anyám hangjának varázsereje tud előcsalogatni. Álltam ott moccanatlanul, belélegezve a DDT-szagot, és némán záporoztak a könnyeim. A fenevad óvatos volt, nem támadt rám, elvegyült a rettenet tarkabarka kacatjai között, amelyek időnként megnyaldostak, majd visszakapták nyelvüket. Az idő megállt, testem körvonala elmosódott, egyre dagadtam, mintha valami rejtett erő levegőt pumpálna belém belülről, attól féltem, szétdurranok. Megérintettem a bőrömet, sima volt és feszes, akár egy hólyag felülete.

Nyitott szemmel álmodoztam. Anyám csak úgy tett, mintha elmenne hazulról, de nem ment el, itthon van, utánam kémkedik, hogy megbizonyosodjon róla, csakugyan szeretem őt. Belém hasított, hogy mennyire csúnyának találja így feldagadva a sötétben, és dögönyözni kezdtem magam, amitől kirobbant belőlem a zokogás. Minél mélyebbre nyomtam az öklömet a mellkasomban és a hasamban, annál jobban sírtam. Bárhol legyen is, hallania kell, hogy veszélyben vagyok, gondoltam, és teret engedtem magamban a rettenetnek, hagytam, hadd duzzadjon segélykiáltássá, hogy a feldagadt testem elérjen hozzá a messzeségbe, ő pedig összeressenjen, hagyja undorító, bűnös ügyleteit és térjen vissza hozzám. Milyen iszonytató feszültség volt ez – zszibongás, szavak sokasága és anyám hangja, amely úgy pumpálta belém a levegőt, akár egy lufiba.

Aztán meghallottam a házban a lépteit. Mintha kicseréltek volna: fagyos lettem és gyűlölködő. Leküzdöttem magamban az ujjongást és odabenn maradtam, hallani akartam, amint kétségbeesetten szolongat a nevemen, tűvé teszi értem a lakást. Elképzelttem, amint kinyitja a kamra ajtaját, én berántom, elbarikádozom magunkat, és átadom a fenevadnak, aki immár a barátom volt, hogy felfalja őt a sarokban. De nem szolongatott, nem keresett, a kamra közelébe se jött. Úgyhogy előbújtam. Ott sertepertéltem körülötte, testének közelsége undorral töltött el, én meg árgus szemekkel a bűn nyomait kerestem rajta, amiket apám, ha a tudomására jut, hogy elment otthonról, bizonyára felhánytorgat neki. Rettogtam tőle,

hogy előbb-utóbb fel is fedezem. De abban a reményben is vizslattam, hogy ha másokat megelőzve észreveszem rajta, segíthetek lecsutakolni magáról, mielőtt apámnak szemet szúr.

Sokszor megpróbáltam írni erről a kamrába zárkózásról, sikertelenül. Ahogy teltek az évek, egyre nehezebbnek tűnt megfogalmazni. Pedig biztosra veszem, hogy mindkét könyvem ebből az alapélményből táplálkozik. A csukott ajtó, a gonosz ideája, a rettegés: miért zárkóztam be? A legrelevánsabb válasz a következő: a kamrában átélt iszonyat eltompította az anyám sorsa miatt érzett aggodalmamat. Megúszós válasz, pontosan tudom. A ház legfélelmetesebb pontján a sötétben ácsingózva egyszerre vezekeltem és kiabáltam kétségbeesetten szeretet után. Kisatíroztam a lakás tereit, kisatíroztam az ablakot, ahonnan ráláttam az utcára, ennek végében láttam utoljára anyámat, innen kellett volna felbukkannia. Kiiktattam a testemet, átadtam a sötét erőknek, hagytam, hogy addig dagadjon, míg egy feszülő hártya zár körül. Odadoztam, felkínáltam magam az iszonyatnak, hogy elnyerjem anyám számára az üdvösséget. Mi voltam hát? Ártatlan, aki feláldozza magát, hogy megmentse a vétkest; vagy bűnös, aki azért bűnhődik, hogy visszaállítsa az áldozat ártatlanságát? Nem tudom. Mindenesetre tízévesen pokoli kínokat éltem át: rettegtem attól, hogy anyám, valahányszor elmegy hazulról, elárul minket, letér a helyes útról, bűnét megbocsáthatatlannak tartottam, elviselhetetlennek éreztem, hogy ilyen könnyelműen felrúgja a bizalmat, megalázza a szeretetemet, másfelől abban is biztos voltam, a testéből éreztem, láttam a tekintetében, hogy soha nem lenne képes elhagyni bennünket, és az a tény, hogy mégis erről fantáziáltam, iszonyú súllyal nehezedett rám.

Az ártatlanság mértékére, ma már úgy vélem, nem a bűnök hiányából érdekes következtetni, hanem abból az undorból, amit a naponta ismétlődő, apró vétkeinkkel szembesülve érzünk. Azt pedig, hogy mit jelent helyesen cselekedni, megtudhatjuk az undor által kiváltott borzongásból, a gyilkos arcán megjelenő grimaszból, amikor undorodva szúrja le áldozatát. A nők pontosan emlékeznek erre a grimaszra, erre a borzongásra, tudják jól, hány meg hány kísértet kelt életre ezekből, és úgy hiszem, mindig is gyakrabban kerestek menedéket a kamrában, mint a férfiak.

Ezekből a kamrákból nézve a férfi-városok vallási és jogi rendje nem több holmi leegyszerűsítésnél, olyan zárvány, ahonnan a kísértetek ezerarcú sokasága kiszorul. És épp ebben rejlik, hogy visszatérjek az önök kérdésére, a különbség. Mi, nők jól megvagyunk a kísértetekkel, évszázadok óta hosszú és kimerítő tárgyalásokat folytatunk a bosszúállókkal, akik akkor is belénk marnak, amikor simogatnak, és pontosan tudjuk, hogy ők a valódi lakói annak az érhálózatból, vérből, folyadékból és húsból álló zűrzavarnak, amit testnek hívunk. A férfiak viszont már réges-rég visszavonulót fújtak, napvilágnál hatalmas területek urai, megalázzák, elpusztítják a védteleneket, éjszaka azonban reflektorok fénypengéivel törnek utat maguknak, és ha belebotlanak a kísérteteikbe, azonnal orvost, rendőrt, ügyvédet hívnak, odacitálják a gondviselés képviselőjét, aki meghúzza a határt jó és rossz között.

KIRÁLY KINGA JÚLIA fordítása

Trieszt másképpen

A bóra San Luigiban

Képzeljék el, hogy szerencsénk van. Képzeljék el a tél klasszikus, váratlan meglepetését: tavaszi kirándulásra készültek, és százhusz kilométer per órás szellőkések kellős közepén találják magukat. Nem ilyennek képzelték az idei április 11-ét, gondolják, miközben valamelyik aluljáróban vagy az üzletek árkádjai alatt vacog a foguk. Mégis szerencsénk van, átélhetnek egy napot a bórával. Ne csüggedjenek hát, menjenek be az első nagy áruházba, vegyenek egy széldzsekit (lehet a kínaiaktól is, ha a másik túl drága), és kövessenek.

A bóra talán Trieszt legismertebb attribútuma, legalábbis a médiában. Mindannyiszor, amikor érzékelhető időjárásváltozás van, és megjelennek a hírek a „hidegriadóról”, a leginkább érintett városokról szóló szemléből sosem marad el a felvétel a szellőkések ostromolta Molo Audacéről, és a tudósítás a trieszti bóráról. A felvételen mindig ugyanazok a korlátokba kapaszkodó idős nénik láthatók, ugyanazzal az esernyőjével bibelődő asszony, és ugyanaz a hullámvérés ismétlődik a viharos tengeren. Na most, a dologban nemcsak az szórakoztató, hogy ez a videófelvétel minden híradóban ugyanaz, legalább tíz, de lehet, hogy tizenöt éve, hanem az is, hogy nagyon gyakran, amikor ezt adják, Triesztben nincs semmilyen hidegriadó, sem pedig semmilyen bóraszerű szellőkés. Véletlenül jöttem rá erre, mert amikor nem voltam a városban, anyámat felhívtam: „Anya, van bóra?” „Dehogyan van! Igen, igen, láttam a híradót, de itt még egy fuvallat sincs.” Ez jó néhányszor megtörtént. Olyannyira, hogy számomra a bóra egyfajta virtuális receptorrá, az információ szavahihetőségének fokmérőjévé vált. Ezt két dolog miatt mondom. Először is, ha valamilyen kétségük támadna a kedvenc híradójukkal kapcsolatban, amikor azt mondják: „Triesztben bóra van”, telefonáljanak az anyámnak és ellenőrizték a hírt: ha hamis, feltehetően az összes hír hamis. Másodszor: a bóra meglehetősen ritka és – ahogyan most megpróbálom bebizonyítani önöknek – nem feltétlenül borzasztó jelenség.

A Battisti utca árkádjai alatt felszállunk a 26-os buszra, és felmegyünk San Luigiba, abba a negyedbe, ahol a gyerekkoromat töltöttem: ez azon városrészek egyike, ahol a legerősebb a szél (bármilyen szél). A bóra a különféle légnyomások miatti levegőáramlásból születik. Kétféle éghajlat, az északi és a mediterrán klíma találkozásából keletkezik, s ahogyan az előző fejezetben mondtam, a vá-

Mauro Covacich 1965-ben született, filozófiát tanult a trieszti egyetemen. Első regénye 1993-ban jelent meg, poétikájának egyik jellemző motívuma a személyes identitás keresése. Munkatársa a *Corriere della Sera*-nak, *Safari* címmel rádiójátékot készített a boszniai háborúról. *Trieste sottosopra* (Trieszt másképpen) című, 2006-ban megjelent kötetében tizenöt esszében mutatja be Trieszt sokszínűségét.

ros szellemének tökéletes szintézisét mutatja. Trieszt a kontinensbe hatoló meleg tenger végében található, mögötte pedig hideg szárazföld van. Légnyomás- és hőmérséklet-ingadozások befolyásolják, hogy Közép-Európa felől mennyi száraz levegő érkezik. A bóra északkelet felől jön, a Postumiai-szoros felé terelődik, ahol a város labirintusszerű utcáin erőre és sebességre kap. Amikor úgy fúj, ahogyan ma, a kikötőben erősebben rögzítik a hajókat, a városvezetés kiteszi a kordonokat a legveszélyesebb helyekre, a motorkerékpárokat mind egy kupacba kötik a járdák szélén, a tetőkről cserepek hullanak és persze kukák gurulnak mindenütt. De nem nagyon fog senki panaszkodni. Ha van valami a trieszti köztudatban, akkor az a bóra egészséges mivoltára vonatkozik. Azt gondolják, hogy jó közérzetet biztosít, és nemcsak a fizikumot erősíti, hanem a jellemet is. Hogy elűzi a betegségeket. Hogy esetleg a Karszt egyik, valamiképpen védelmező nimfája. Hogy a város erős hangja és lélegzete. Egy dolog biztos: érzik mennyire tiszta ma a levegő? Érzik, mennyire viszket az orruk? És láttak már ilyen magas és fényes eget? Olyat, ami mintha ki lenne lakkozva? Arról nem is beszélve, hogy a bórával játszani is lehet.

Az autóbusz a Biasoletto utcán halad. Szemben horog alakban nyílik az Icam (kis lakásokért felelős városi intézet) tömbháza, itt laktak az apai nagyszüleim. 1912-ben tervezték ezt az egyszerű, szerény épületet. Az intézet műszaki hivatalból alakították át, és mára a városépítész, de leginkább az osztrák építészeti iskola kulturális emlékművévé vált. A komplexum hat négyemeletes házból áll, mindegyik teteje különbözik a mellette lévőtől, de a házak követik a talaj lejtését. Minden emeleten hat kétszobás lakás van, amelyek mindkét végükön nyitottak, hogy a légáramlás megfelelő legyen a higiéniai előírásoknak megfelelően. És mindegyikben van vécé. Szegényeknek épített lakások voltak ezek, önkormányzati lakások a majdani trieszti proletariátus egyik negyedében, és már a huszadik század elején volt bennük vécé. És nem csak ezért voltak különlegesek: nagyon gondosan vakolták be őket, impozáns frízekkel, az erkélyeken vaskorlátokkal, az alapzatot és az épület sarkait kövekkel rakták ki, az udvaron tágas teraszok vannak, vörösre festett fapadokkal és egy szép füves térrel. Kívülről nézve még ma is érzékelhető, hogy egy ilyen helyen jól lehet élni. Aki tervezte (Ludovico Braidotti), talán nem óriási zsenije az építésznek, de azt világosan látta, hogy ott benn emberek fognak lakni. Emberek, akik asztal mellett ülnek, fogat mosnak, akik veszekednek, vagy szundítanak egyet. Lakók, individuumok, emberi lények, akiknek joguk van ahhoz, hogy kényelmes házban lakjanak. Az ilyen típusú épületek, éppúgy, mint a bóra, Trieszt kettős jellemzőinek, a melegnek és a hidegnek, az esztétikainak és a morálisnak, az élvezetnek és a jognak és igazságosságnak a találkozási pontjai.

Abban a harmadik emeleti ablakban várta esténként nagyanyám, hogy le szálljunk a buszról a megállóban. Ez volt számára a pihenés. Egyfajta mini fodrászsalont alakított ki a lakásában. Afféle jó déli módjára – Lisa nagymama Muro Lucanóból származott – úgy boldogult, ahogyan tudott, és nagyon büszke volt arra, hogy a városközpontból is jöttek hozzá vendégek. A városból, ahogyan ő mondta. Öt óra után abbahagyta a munkát, és elhelyezkedett az ablak előtt, majd rágyújtott. Nagyon kicsi asszony volt, nagyon melankolikus és szentimentális. Nagyapám a politikai száműzetéséből hozta haza, amikor nagyanyám még

csak épp hogy tizennyolc éves volt. Megszökött a kollégiumból, és Triesztben a sztálinista szoknyavadász férjével illegális fodrászműhelyt tartott fenn. Ki tudja, mi volt az ablaküveg mögött, mit látott, hová, merre nézett. Talán az összes olyan utat látta, amire a saját életében nem lépett rá. Talán csak a buszmegállót. Az biztos azonban, hogy a kedvenc estéi azok voltak, amikor jött a bóra. Akkor bekuckózott, kispárnával a háta mögött, maga mellé tette a hat személyre főzött kávé, és már előre élvezte az előadást. Amikor az emberek leszálltak az autóbusról, ő majd kipukkadt a nevetéstől. Volt, aki a lámpaoszlopba kapaszkodott, volt, aki négykézláb próbálkozott a haladással, voltak, akik láncot alkottak, mint az ejtőernyősök, volt, aki biztos, hogy égnek meredő lábbal végezte. Onnantól kezdve néhány éven át nagyon élveztem a *Ma komédiázunk* című tévéműsort, ugyanazokon a jeleneteken nevettem, amelyek a nagyanyámat is megnevettették. Nagyon szomorú voltam, amikor már nem ült a díványunkon.

A Biasoletto utca mára érthetetlen módon aszfaltozott udvarán töltöttem az összes délutánt, amikor nem esett, az iskoláskorom előtti korszaktól kezdve egészen addig, amíg a szabadidősuliba nem kezdtem járni. (Ez egy másik fontos triesti intézmény, amelyet nemsokára meglátogatunk.) Ez volt az én Pál utcám. Ezekon a hajdan fűvel borított tereken játszottam, szigorúan kronologikus rendben: Barbival és Kennel, Tarzant (a T-alakú ruhaszárítóoszlopokon), végtelen számú fogócskát (terpeszfogót, árnyékfogót, halászfogót, színcápát stb.), keljfeljancsit, forró labdát, bújócskát, focit, lámpára céllovást, meg jól elnászpángoltuk egymást a barátaimmal és a lányokkal is, minden ok nélkül (amely szokás valószínűleg három- és hatéves korom között és a szabadidősuli éveim alatt még erősebb volt). Mindig nagy bandába tömörültünk, mint egy rakás csirkefogó, akiket ebéd után abban a hiszemben engedtek szabadjára, hogy a cirkusz, amit otthon egyedül csaptunk, valamilyen módon beleolvad egy közös ricsajzásba.

Azt mondtam – emlékezzenek csak –, amikor nem esett, és nem amikor jött a bóra. Amikor a bóra fújt, egyszerűen csak jobban felöltözött az ember, úgy, mint ma, és nem maradt otthon. Különleges délutánok voltak, mert a száz kilométer per órás szellőkésekben gyakorlatilag nem sok mindent lehetett játszani. De mindig eljön az a pillanat, amikor a nagyobbak kihasználják végtelen felsőbbségüket, és felfedeznek valami új dolgot, vagy esetleg, ahogyan a mi esetünkben is történt, kitalálnak valami vakmerőséget, ami végzetesen felborítja a csoporton belüli hierarchiát, eltörli a meglévő rangokat és újakat állít fel. Az Icam házai mögött a Marchesetti utca indul lefelé. Nem túl meredek, viszont az ottani épületek és a Vadászok Parkja olyan szorosan szegélyezik, mintha egy természetes alagút volna, de inkább érdemes úgy elképzelni, mint egy nagyon hosszú half pipe-ot, a gördeszkások pályáját, ahová a szellőkések sűrítve hatolnak be és mindent kifújnak, amit csak találnak ott, ideértve a gyerekeket is, akiknek nyitott dzsekijét úgy fújja fel a szél, mintha denevérszárnyak volnának... Íme, a nagy truváj, megpróbálni úgy leszáguldani a denevérszárnyakon, hogy ne taknyolj túl nagyot, vagy – második opcióként – ellenállni a szélnek úgy, hogy nem tizedel le a lábad. Felesleges mondanom, hogy a szórakozás biztosítva van: a legkönnyebbek szinte repülhetnek, de hogy nem érintkeznek a talajjal, nos, az biztos. De ha nem érzik úgy, hogy ezt kipróbálnák – az egyetlen etológiai előnye annak, hogy nem gyerek valaki, az, hogy úgy tud visszafelé menni, hogy nem

esik el, na jó, nem sokszor esik el –, akkor még mindig érdemes kihajolni az utcára és megvárni, amíg jönnek a jó hullámmal a szörfösök, és amikor jön a szél, akkor szinte földig hajolva hallgatni, ahogy süvölt a parkban, ahogyan befúj az orrlyukakon egészen az agyunkig, és ahogyan megakadályozza akár még a lélegzetvételt is. Ne gondolják, hogy fanatikus őrült vagyok. Ez az áprilisi fagyos nap olyan szerencse, amelyben keveseknek van részük. Ne dobják el maguktól, ne védekezzenek a bóra ellen, ezt mondom, akkor is, ha itt vannak velem, és akkor is, ha azt tervezik, hogy – jól bebugyolálva a fejüket – idelátogatnak a jövőben.

Újra San Luigiban, a szabadidősulitól a borozóig

Alig egy kicsivel lejjebb a Biasoletto utcai háztömbtől, mindig ugyanazon a járdán maradva – hallják Lisa nagymama (a feje a kapuban, a hajcsavarók a kezében, a csikk a szájában) tanácsát? Maradj a járdán! – ott magasodik a maga teljes végtelenségében a Lucchini szabadidősuli. Két kosárlabdapálya, egy tér az olyan játékoknak, mint a sálas fogó, fél futballpálya háló nélküli kapuval, négy futósáv a versenyekhez, mindezek természetesen lebetonozva. Hátról egy kert fákkal (mi csak kis mezőnek hívtuk), ahol a legmelegebb nyári délutánokon játszunk, amikor a felnőtteknek még levegőt venni sincs kedvük, a gyerekek pedig egy kis árnyékot keresnek, ahol kitombolhatják magukat. Bent, rögtön a félelmetes igazgatói iroda után nyílnak a folyosó mindkét oldalán a tanuló- és szabadidős szobák. Van a házi feladatos szoba, a zeneszoba, a volt asztalos szoba (most informatikai labor), a pingpong- és csocsóterem (ami könnyen átalakítható színházteremmé is). A teremből egy hosszabb csatornaszerű, nemrég felújított, de az én időmben a csatornapatkányok miatt rémisztő folyosó nyílik a tornaterembe.

Na és? – kérdezhetik most önök. Mi ebben az újdonság? Olyan ez az egész, mint a plébániák melletti, hittanórákra kialakított épületek. Igen, de talán nem vették észre, hogy hiányzik a hitoktatásra kialakított terem – a plébániák központja –, talán nem vették észre, hogy a gyerekek körül nincsenek papok. A szabadidősulikat teljes egészében alsó tagozaton tanító tanárok vezetik, olyanok, akiket a Tanulmányi Főfelügyelőség listájáról szabályszerűen választanak ki. A szabadidősuli önkormányzati intézmény, a tereziánus világi kultúra egyik zászlaja. A nagyon is katolikus Ausztria megértette a vallási befolyástól mentes oktatás (és szabadidős tevékenység) jelentőségét. Az intelligens szórakozás, a tanulószoba, a művészeti oktatás a közintézmények kiváltsága volt. Ezért születtek meg már a tizenkilencedik század végén a szabadidőiskolák. Kezdetben a Nemzeti Liga¹ irányította, majd 1919-től a fasiszták, az ONB (nemzeti balillák), végül a háború után a politika már nem szól bele a tevékenységükbe.

A szabadidősuli arra is jó volt, hogy a trieszti gyerekek jó része megtanulja megismerni a várost. Kicsit úgy, mint a sienai városnegyedekben, a contradákban, itt is érvényes a kerületi lokálpatriotizmus, olyannyira, hogy amikor egy kisgyerek beiratkozik a Lucchinibe, a versenytárs szabadidősulik nevét fogja először

¹ A Nemzeti Liga alapszabályban rögzített célja volt az olasz nyelv tanulásának előmozdítása, illetve a Birodalom kevert lakosság által lakott területein az olasz intézmények fenntartása.

megtanulni. Év közben különféle sportversenyeket rendeznek a negyedek között, és a sok utazás közben meg lehet tanulni, hogy a De Amicis a San Vitóban van, a Pitteri a San Giacomóban, a Gentilli Servolában, a Cobolli Valmaurában, a Toti San Giustóban – a város első feltérképezése a mezek színén, a vendégek fogadásán (egyesek fagyaltot kínálnak a meccs után, mások nem), de leginkább, ismétlem, a neveken keresztül jön létre. Mint ahogyan Proust *Recherche*-ében Marcel mágikus világokat képzel minden egyes Guermites mögé, úgy, hogy kimondja a nevüket, mi is úgy ejtettük ki a versenytárs csapatok neveit, evokatív szuggesztíóval élveztük a kimondásukat, és ez egyszerre közvetítette számunkra az idegenség és az ismeretség képzetét. Azt, hogy a De Amicisbe járók gazdagok, a Cobolliba járók pedig szegények, elég korán felfogtuk a pályán. De legelőször is ott volt a hideg udvariasság, amit az előbbieket árasztottak, és a vicces western hangulat, amit az utóbbiak (akiket Cow-bolliknak nevezünk). Minden név a többi gyerek csapatának szellemét tükrözte számunkra, a sportzoknijukat, a beszédmódjukat – a De Amicisiek nem ismerték a dialektust –, a frizurájukat. A név már az első találkozás után tartalmazta a családjuk, és még inkább a gyerekzobáik, az utcáik és azon városrészek imázsát, amelyekben laktak. Természetesen ez a beszámoló olyan időkre vonatkozik, amikor a negyedek a társadalmi rétegződés szempontjából még elég homogének voltak, de azt hiszem, hogy a szabadidős gyakorlat mint az emberi földrajz megismerése mind ez ideig megőrizte a maga hatékonyságát.

A szabadidősulik rendkívül alkalmasak arra, hogy megértsük a triesztiek lelkét. A bármiféle egyházi befolyás nélküli, generációról generációra közvetítendő nevelés, egy tanulószoba (és iskola), ahol nem kell imádkozni, de lehet, annak, aki akar, elősegítette egy előítéletektől nem terhelt, szabad, alapvetően nyitott mentalitás kialakulását, amely mindig kész szeretni az életet, tilalmak és hamis szemérmesség nélkül. Ha egy triesztivel beszélnek, rögtön észreveszik ezt a dolgot, nem ismerek kivételt ebben a tekintetben. Mindezek után vegyék figyelembe, hogy az ő létezés módja nagy valószínűséggel a szabadidősuli betonudvarán térdhorzsolásokkal töltött délutánokból származik. Azokból a délutánokból, valamint azoktól a tanítóktól, akik a fülénél fogva vitték az orvosi szobába.

Eugenio tanár úr kicsi, szőrös, vörös hajú emberke volt, lehengerlő karizmával. Akkor is, amikor a drága tizenharmadik, tizennegyedik éveidet tapostad, és egy jó arasszal magasabb voltál nála, soha nem mertél ellentmondani, még kevésbé reagálni kungfus mozdulataira. Egy csetepatében, amikor szét akart választani minket, a kis Eugenio tanár úr a serkenő bajuszunk tövével fogva ragadott meg bennünket, és úgy tartott, mint két tonhalat – a karja a magasba nyúlt, miközben mi lábujjhegyen, kicsavart nyakkal álltunk –, amíg véget nem ért a dorgálás. Persze egy afféle seriff módjára tartott, rövidített igazságszolgáltatásról volt szó, de mi sokkal inkább elviseltük ezt, mint az igazgató íróasztala előtti szabályszerű eljárást. És felesleges mondani, hogy Eugenio tanár úr látszólagos kegyetlensége még értékesebbé tette szeretetteljes gesztusait, azokat az alkalmakat, amikor a fejünket a karja alá fogta, mintegy satuba szorítva, és barackot adott rá, vagy amikor méltóztatott részt venni egy kosárlabdameccsen, vagy elvitt a szemközti bárba és jégkrémet vett nekünk.

Aki beiratkozik, tizenöt éves koráig járhat a szabadidősuliba, majd ezután, mint egy fiatal oroszánt, felszólítják, hogy hagyja el a csordát. Az utolsó időszakban már nem elégít ki a jégkrém, és elkezdesz illetlen dolgokat csinálni. Nera például fingó-böfögőversenyeket rendezett. Valójában ő volt az egyetlen, aki egyszerre tudott böfögni és fingani, ezért fellépései valódi egyszemélyes showműsorok voltak. D'Agosto a nyálával jojózott. A meccs végén leült a kispadra, hosszú kortyokban benyakalta a szénsavas narancsitalt, amit a legyőzöttek közötti gyűjtésből vett, és könyökével a térdére támaszkodva várakozott. Amikor biztos volt abban, hogy mindannyian őt nézzük, a két metszőfoga közötti résen át narancssárga nyálat spriccelt, amit mindig visszazívott az utolsó pillanatban, mielőtt az a földre ért volna, majd újra kispriccelte a fogai közül, le és fel, egyre inkább kockáztatva, hogy az leér a földre, és persze egyre látványosabban. Nos, egy bizonyos idő elteltével a fiatal oroszánoknak távozniuk kell. Nagyon szomorú is ez a pillanat, ám alkalmas arra, hogy megtalálják a saját szavannájukat és megnövessék a sörényüket.

A nevekkal kapcsolatban, soha nem tudtam, hogy hívták valójában Nerát, és valószínűleg azt sem tudom meg soha, hogy a D'Agosto becenév volt-e, vagy igazi vezetéknev – olyan dolgok ezek, amiket egy kicsi nem mer a nagytól megkérdezni, vagy talán csak egyszerűen eszébe sem jut, hogy megkérdezze. De azok a délutánok, amikor csak játszottunk, azok a délutánok, amikor nem akartunk mást, mint ott bent lenni, nem volt más gondolatunk, mint hogy labdázunk, hogy halljuk a labda pattogását, azok a délutánok, amelyek Nera és D'Agostino számára véget értek, számunkra, kicsik számára azonban megsokszorozódtak, ki tudja, még hány éven át, nos, azok a délutánok olyan létállapotok voltak, amelyekről meglehetősen erős, szinte fizikai és sértetlen emlékeim vannak, és amelyekre egyetlen szó illik: boldogság.

Miután a szüleim Valmaurában vettek lakást, két busszal tudtam eljutni a Lucchinibe, a barátaimhoz. Apám is nagyon kötődött a San Luigi negyedhez, és továbbra is Valerio borozójába járt, ami ötszáz méterrel volt lejjebb, mint a szabadidősuli. A borozó és a szabadidősuli ugyanannak a kultúrának volt két összetartozó eleme. A borozó nem az a vendéglő, ahol borsos áron adnak valami háziasnak hirdetett mirelit ételt. A borozó nem is kocsmá, azaz valami egyszerűbb hely, ahol be lehet kapni egy-két falatot. De legfőképpen a borozó nem az iszákosok óvóhelye – bort keveset isznak itt, gyakran inkább vízzel vagy szénsavas narancslével keverik gyönyörű nyolcszögletű poharakban. A borozó egy köztes hely a művelődési ház és a férfiak baráti köre között. Mindig ugyanazok a vendégek látogatják, mindenki ismer mindenkit, egytől egyig, együtt töltenek itt pár órát vacsora előtt. Van, aki dájajátékot játszik, van, aki kártyázik vagy tekézik, vagy egyszerűen csak beszélget. Ez kicsit meg is mutatja, hogy milyen kapcsolatban vannak a triesztiek a borral, és ezt fontos megemlíteni. Triesztben nem azért isznak, hogy rosszul legyenek, az emberek nem zárkoznak be, hogy halálra igyák magukat, a bor mindig csak kísérője a társas helyzeteknek. Nehezen találunk olyan fiatalembert, aki ivás címszó alatt egyedül elalszik az asztalnál, ahogyan módomban állt látni ezt Londonban, és amennyire tudom, Friuli tartomány délebbi részein sem ritka dolog. Itt Triesztben a tartományi sta-

tisztikák dacára az alkoholizmus nem társadalmi csapás. És az a dal is, ami úgy szól, hogy „*csak egy üveg bor mellett ünnepel ez a kurafi, mert trieszti kutya ő*”, nem adja vissza azt a kordában tartott, racionális eufóriát, ami ennek a városnak az ivóit jellemzi.

Amikor vége volt a szabadidősulinak, végigmentem azon az ötszáz méteren, ami elválasztott Valerio borozójától, és felvettem apámat. Gyakran meg kellett várnom, hogy vége legyen a meccsnek. Télen dámáztak, én pedig szépen elhelyezkedtem egy széken mellettük. Ha nyár volt, tekéztek, ezt jobban élveztem, a hosszú asztalok mellett ültem és hallgattam a csapattársak tanácsait, az egy szemmel végrehajtott célzásokat, az ígéretes dobásokat, a talajra rajzolt csíkokat és a vasgolyó hangját, ahogyan tovalökődik. Teljesen leizzadva érkeztem meg – még piszkos volt a kezem a kosárlabdázás után –, és Valerio egy nagy pohár szénsavas narancslével kínált. Az egyetlen nagyfiú voltam ott benn, de egyáltalán nem éreztem kényelmetlenül magam. Mindenki tudta, miért vagyok ott, azok is, akikkel az apám soha nem játszott.

Férfiak homogén és szolidáris közössége volt ez, vagy legalábbis számomra annak tűnt. Leginkább munkások – apám buszvezető volt –, akik néhány órán át szórakoztak egy olyan korban, amely még csodával határos módon mentes volt a másodállás mániájától. Néha előfordult, hogy Valerio sonkát sütött kenyérben – trieszti specialitás, amikor a disznó egész hátsóját kenyértésztával borítják és azzal együtt sütik meg –, ennek mindig az lett a vége, hogy anyám veszekedett apámmal, mert a vacsorát már nem tudtam megenni. Nem lehetett ellenállni annak a kézzel szeletelt, még forró sonkaszeletnek a csöpögő zsírral a kosárlabdapályán töltött délután után: apám ezt tudta, és bátran szembeszállt az otthoni szabályokkal. A motorkerékpárral való hazautazás Valmaurába, a téli nedves esték és a nyári halvány violaszín, ahogyan együtt lélegeztük be a várost, amelyen együtt mentünk keresztül, egyik kerületből a másikba, ezek talán a legcinkosabb pillanataink voltak.

Apám már nem él, de a borozó megvan. Abban a centrum felé kigyózó utcában találják, aminek a neve via Archi. Ne egy Kusturica-filmet képzeljenek el. Remélem, el tudtam magyarázni, hogy a hangulat lenyűgöző, de sokkal mértéktartóbb. Ha elég meleg van ahhoz, hogy kint legyen az ember, keressenek egy asztalt a lugas alatt, és rendeljenek egy fröccsöt. Egy negyedliteres poharat fognak hozni, félig borral és félig szódával töltve. Spritznek hívják, ami németül azt jelenti, spriccelni, mivel az ital az osztrák időkből származik, és a szomjat úgy oltja, hogy közben nem részegedik le az ember, és amelyik őrzi és felmutatja az autentikus módon hamisított – borgőzös kedvű és szellemes észjárású – trieszti identitást. Mint minden nyerő dolognak, amit máshová visznek, a spritznek is számos változata született – Udinében citrommal isszák, a venetóiak Camparival vagy Aperollal –, de önök, azt ajánlom, ne bízzanak az utánzatokban.

SZOKÁCS KINGA fordítása

A szentek városa

A szarajevói evliják nyomában

Prológ

Több mint három éve nem láttam már a szentek városát, és több mint négy éve annak, hogy hazaköltöztem innét. S most, mikor e sorokat írva visszalapozom a kék füzet feljegyzéseit, tudatosul bennem, hogy a Szarajevóba való visszatérés e kora őszi derűs-borús napjai során éppen a szentek vezéreltek útjaimon, amelylyel a városi korzóktól a mahalák cikornyás utcáin (*sokak*) a város fölé tornyosuló sziklákra és a hegyi rengetegbe vezettek, s majd újra vissza lefelé, a Miljacka partjára. Mert más a volt a város, amelyet itthagytam, és más az, amelyet megleltem, s más volt az, aki innét eltávozott, s más az, aki ide visszatért. Hiába találtam ugyanazt – Szarajevót, s hoztam magammal ugyanazt – magamat.

A kék füzet feljegyzései az utóbbi – iménti! – szarajevói napok idején készültek. Most, mint egy ébredés után készített kapkodó vázlatot, újraolvasom az álomnaplót, hogy ne felejtsem el az álmot. Újraolvasom a feljegyzéseket, például ezt, amely a búcsúnapokban íródott: „A kedves helyeket bejártam, bár lehetne folytatni – Ciglane, a temetők, Ilidža, a római híd, a Bosna forrásai, mit tudom én. De felfedeztem új helyeket. Obhodža – Hreša, Grdonj – špicate stijene, megtaláltam az utat az oly sokat csodált sziklákra. Plus Zlatište. Megtaláltam a Merdžan kadunát. S nyomába eredtem más legendáknak. Felfedeztem a borzongató Kazanit, és Hadžail efendiját, és megtaláltam Abdulfetah dedét.” A röpke másfél hét alatt persze nem lehetett minden vágyott helyet megjárni, de nem is baj, a gyors skiccből az utolsó napon (lapon) máris világos, hogy a szentek a nyomomban voltak. Így, és nem fordítva: nem eredtem a szentek nyomába, nem kerestem, kutattam őket, mint ahogy régen, amikor itt éltem, az utolsó hetekben tettem, s az utóbbi években, miután odahagytam a szentek városát, hiszen egyáltalán nem is érdekelték sem ők, sem az igazhit. A város most tárta fel szentjeit.

Visszagondolva a kora őszi napokra, visszavágyva a türbék és haremek, mezárok és tornyos sziklák nyugalomába, ahová oly könnyű a menekülés a lenti sugárutak köznapi zajlásából és a balkáni zúrzavarból, csak most válik világossá, most, hogy újra távol vagyok, a szentek munkája. Amely már a kezdet kezdetétől, hogy visszatértem a szentek városába, elkezdődött. A hosszú éjszakai utazás, a töredelmes mirázs után megérkezve, szusszanás nélkül indultam neki bizonytalan célú és kimenetelű utamnak a mahala felkúszó, kacsaringós utcáin a városra lenéző legjobb kilátás biztos ígéretével. Három éve a mahalák a bolyongás labirintusai voltak, ahol az egyetlen megbízható orientáció a lejtés volt: kövesd a víz útját, s előbb-utóbb a Miljackához jutsz: a város lüktető szívébe.

Most offline-ra letöltött smart térképpel, lokációm teljes tudatában biztosra megyek. Egyet nem jelöl a térképem: az evlijákat.

Felhőktől terhes a völgy. A Vörös bástyára (Crna tabija) útban – amelyet nem látogatnak turisták, ahová csak a mahala házaiból mennek fel elszívni egy cigit, elmerengeni a város felett, a szarajevói magány szobraként nézni szét a kilátástalanság felett a bastion kőkockáin üldögélve, vagy kedves beszélgetésnek nyugalmas színt keresve válik bizalmas szavak tanújává a háztetők és udvarok fölé emelkedő négyszög, mintegy kivágva térből és időből, mintha Aladdin repülő szőnyegeként emelkedve kóbormacskáival a város fölé. Nem csak okostérképpel tértem vissza: messzelátóval is. Itt lebegve láttam meg a város, az ország, a régió, a kontinens legparányibb dzsámiját az alatt balra húzódó utcában. Szarajevóban, Boszniában, a Balkánon, Európában, s az egész világon páratlan hely ez.

Perceken belül ott voltam, a meredélybe vágott utcán, a dzsámi eresze a lépteim magasságába kerül, hiszen a felette futó Vinograd utcát lenről alig növi túl egyébként is alacsony faminarete (*munarája*), amelyet a Vörös bástyáról kiszúrtam, s amelyből hozzá leereszkedtem. Ha nem tudtam volna, mit keresek, hiába pásztáztam volna szabad szemmel vagy távcsővel akár, sosem figyeltem volna fel a mahala emeletes új házai közti apró dzsámijára. Vagy inkább dzsámicskára.

Nyikordulva nyílt a kapu, talán látnak is a környező emeletokről, villant át bennem, a szomszéd ház nyitott teraszajtájában a huzattól lebegtetett függönyre felfigyelve. A dzsámi aljában elhelyezett falszéli padra telepedtem, miután gyorsan szemrevételeztem a liliputi épületet annak alig néhány sírt befogadó haremjén átbámulva. A meredély felett a város gabalygását böngésztem. A nyomás nő, a fellegek felénk úsznak a völgy felől. A szarajevói sík szemközti oldalán, a város tarkasága felett kontúrjait veszti az Igman csúcsa. A távoli hullámzó hegyek alakját elfedik a körvonalakat feloldódó felhők. Míg megírom az első bejegyzést, a homály a Trebević előttem tornyosuló bérceit, rengetegeit, s az alatta fekvő mahalákat, a város egész szemközti részét, a Dohos Oldalt (memli strana) elnyeli. A potyorászó cseppek kitartása meghozza az eredményt. Egy csepp éppen a még szűz kék füzetbe való első bejegyzés első sorának szótagját oldja fel eredetéhez méltón: szétfutó tinta bizonytalanítja el a jeleket s jelentésüket. Becsukom a füzetet – kivárok.

Lehet, hogy nem véletlenül találtam meg ekkor a *muhadzsireket*, hisz hamarabb eszembe juthatott volna, hogy belessek a kis ablakon. De kétségtelen, hogy Abdulfetah dedét, akit oly sokat kerestem akkor, három éve, a véletlennek köszönhettem, ahogy Hadžail efendiját is, akiről sosem hallottam korábban. Merdžan kadunát sem a véletlen miatt sikerült megtalálnom, s a Feredžušát is tudtam, hol keressem, ahogy az obhodžai sehidet is, valahogy mégis, ennek ellenére is az evliják szervezték *zijáretté* a hozzájuk vezető utam.

A menekülő idő

„Szept. 4. Rogo-zade (Ostrogonska) džamija. Az estergami menekültek legapróbb dzsámijánál kötöttem ki. Nem volt célja az utamnak, csak bolyongtam a Napos Oldal mahaláiban, vettem vörösborot és nyugodtan fel akartam bontani,

miközben megírom az első bejegyzést. Végül a Vörös bástya (Crvena Tabija) felé vettem az irányt, de a Vinograd temetője szentimentális érzéseket ébresztvén bennem elcsábított. Ott ültem ugyanis a 2018-as utolsó, nyárvégi napokban, és ide (is) tértem vissza 2019 áprilisában, amikor utoljára jártam itt. Végül tovább csábított a pöttöm dzsámi, amelynek titkos történetét, s őt magát is akkor, a '18-as késő nyári napokban tártam fel. Most mellette ülök, s bámulok a kilátásba. A háttér hegyvonulatai eddig is homályban voltak, most megérkezett az eső. A lábam ázik csak, mert csak félig ülök a dzsámi eresze alatt. Hihetetlen füledt *vrucina* (kánikula) volt. Most végre távcsővel böngésztem az előttem szétterülő várost. Ez a látvány sosem szűnik meg faszcinálni. Most értem csak meg, ezért tértem vissza. Ezért a homályba borult, rejtvényben rejtező völgyért, a felfoghatatlan térelrendeződésbe gyűrődő város látképeért (pejzaž, vidik). A Trebević kies lankáit és vészjóslo erdeit ostromló mahalák, a sehol sem jelölt, engedély nélkül épített új házak, utcavégek feltérképezéséért. Ha odalenn elcsöndesedne a városi zajlás, vajon idehallatszana-e a müezzin hangja a szemközti Dohos Oldalról, a Brdo dzsámi minaretjéből, amely a Trebević – a dombok tornya – első emeletén, a Miljacka fölött basáskodó domb lombjai fölé ágaskodik peckesen. És meghallaná-e ott, a Napos Oldal közepén álló aprócska Rogo-zade müezzinjét, vajon áthatolna-e az *ezán* az alanti völgyön, a város szíve felett? (A dzsámicska *munáráján* az utcafronttal azonos szinten lengedezik a zöld, félholdas zászló – noha úgy tudom, nincs ünnep.)

Kialvatlan vagyok az éjszakai buszút miatt – még ki kell egyenlítenem a képletbeli *jetlage*t. Ez az eső már nem nyári vihar, de őszi szemetelés. Gubbasztok a *kišobran* (ernyő) alatt a džámija tövében. És megkezdtem a hercegovinai bort. A dzhennemben fogok elégni, hogy itt iszom. Meg úgy egyébként is. Most egyszerre szemerklél és süt a nap. Az előbb megtaláltam az evliják sírját. Egészen eddig, négy és három év óta azt hittem, hogy a haremben levők közt nyugszának. De azóta olvashattam valamit, s most emlékeztem, hogy kell lennie egy türbének is. S valóban: a dzsámihoz ragasztott alacsony épület apró ablakán bekukucsáltam. Nisának zöld posztóval (*čoha*) és Allah dzelesánuhu nevével lefedve. Nyitva persze nincs. Hihetetlen a légnyomás. Meg hogy itt vannak az OSZTROGONI MUHADZSIROK mellettem. Mindig is menekültem ide, s most jutottam el.”

Így szól a kék füzet első feljegyzése. A következő oldalon pedig, ellentétben a későbbi bejegyzésekkel, még ez a szintén pirossal írt mondat olvasható:

„2022.9.4. 12.47 ezán – az első, amit hallok.”

Ekkor vált világossá a három névtelen nisánt megpillantva a türbe rácsos ablakán keresztül, amely a hagyomány szerint az Esztergomból menekülő muhadzsireké volt, hogy evlijának tartotta őket a szarajevói nép. Az iszlám hagyomány különös tisztelettel viseltetik a *muhadzsirok*, a hitükért elűzöttek iránt, hiszen maga a Próféta, alejkisszelám is kiűzettetett, és éppen az ő *hidzsrájától* fogva számítjuk az időt az iszlámban. A lassan kurtuló, s a *dar ul iszlámot* sorsára hagyó balkáni Oszmán világban számos példa akadt a muhadzsirekre: különösen Boszniában, a Balkán ezen szegletében, amelyet a történelem a nagy kiűzetésektől, valamint a törökök és törökösök (*poturice*), tehát a helyi muszlimok elleni pogromoktól megkímélt. A *Híd a Drinán* Mujagája, aki egész életében me-

nekül a szűkülő dar ul iszlamot követve, az apályban a szárazon fennmaradó tengeri herkentyűkhöz hasonlítja magát és sorstársait. Ez a balkáni muszlim sorsmintázat pedig az esztergomi muhadzsirokkal kezdődik, akik a keresztény hadak elől menekültek, a legészakibb *šeher*, a régi, leigázott birodalom egyszer már kis időre visszafoglalt valahai fővárosából, az egykori érseki palota tarka falai közül, amelyekről az igazhit képtilalmának buzgalma okán megvakított királymások, amelynek kivájt szemű királyai bámultak rájuk, s amelynek falai alatt lelte végét Undurovina nagy *daur* költője, Balassi Bálint is. A kurta *pax ottomana* szilárdságát a sikertelen bécsi hadjáratot követő válaszhadjárat, amely az oszmán uralom végét jelentette Magyarországon, gyorsan elsodorta. Hogy az 1683-as visszahódítással (Sobieski János, párkányi csata) a menekültek eltörökösödött magyarok, vagy az előzőleg Esztergomba költözött, vagy akár már ott is született, s egy-két generáció óta ott élő ottomán bosnyákok, azaz muszlim délszlávok voltak-e, nem tudni. Evlija Cselebi írja nemsokkal a szökőár hadművelet előtt, hogy más nagy oszmán magyar városokhoz (Buda, Pécs, Eger) hasonlóan Ostrogon utcáin leggyakrabban a bosnyák nyelvet lehet hallani. A menekülők nagyobb része vélhetőleg a Dunán „leúszva” Szerbia felé vette útját.

A hagyomány szerint itt, Rogo-zade mahalájában lelt menedékre s telepedett meg több esztergomi menekült is. A dzsámit nem sokkal korábban, 1660-ban építtette a *vakuflija*, azaz a donátor, akiről a nevéen kívül más nem maradt fenn. (Manapság persze erre a régi korra semmi sem utal, egyetlen régi házat sem találni a dzsámi környékén, csak új, emeletes családi házakat – a régi dzsámi így még inkább eltörpül.) A bécsi császár és a sztamboli szultán, a Hofburg és a Fényes Porta háborújának szökőárja pár év után végül csak elérte a várost: Savoyai Eugén hadainak rombolása után (1697) a dzsámit már esztergomi dzsámiként (Ostrogonka džamija) emlegetik a források.

A muhadzsirok Esztergomból nem hoztak mást magukkal, mint szőlőtőkét, amelyeket itt telepítettek meg, innét nyerte nevét az utca (Vinograd), noha a szőlőnek nyoma sincs a fölébe hajló domboldalon, amelyen régi sírkövek foghíjas csoportjait látni, s ahonnet a legszebb kilátás kínálkozik a városra, és amelyet még nem nyitottak meg újra, ellentétben a többi régi temetővel, az új temetkezések számára. A „jó” (dobri) türbéje – hiszen a szenteket egyszerűen csak így nevezik Boszniában – eredetileg faépület volt. A helyi kegyes szokás szerint *muradot*, a kívánság beteljesítése érdekében végzett zarándoklatot jártak ide, még hozzá *sabahkor* (hajnalban) május 6-án, vagy Jurjevo (Szent György) napja előtt 40 nappal. Talán nem véletlen, hogy a közvélekedés különösen hatékony segítségnek tartotta az esztergomi szenteket a Monarchia korában, amikor az ifjú szarajlijákat gyakran magyar városokba vitték katonának. A kötelező hároméves sorkatonai szolgálatot Bosznia-Hercegovinában az okkupáció után három évvel, 1881 őszén vezették be az Osztrák–Magyar Monarchia hatóságai, amely nagy ellenállást, néhol lázadást váltott ki. Azon a szombati napon persze nyugalom volt, s csak a szomszéd házból kihallatszó porszívószó emlékeztetett e hiedelmek távoliságára.

[komment]

Visszagondolok arra a késő nyári napra 2018 augusztusában, amelynek során egy mahalákon és a Napos Oldal temetőin keresztül vezető séta végén megtaláltam a muhadzsir szenteket. Az áldozatok bajramja, kurban bajram napja volt akkor. Azután éppen a születésnapomon, 2019 egy fényes tavaszi napján jártam itt, s akkor raktam össze: egy évvel korábban, amikor a szarajevói életből egy kicsit hazamenekültem, éppen Esztergomba vitt az utam, s ez éppen a születésnapomra esett. Ekkor találtam meg a vár alatt, a barokk egyházi épületeken túl a folyóparton a régi erődfalakba ékelve Hadzsi Ibrahim dzsámiját, amelyet nem sokkal korábban nyitottak meg, és amely lakóházként szolgálva menekült meg attól, hogy a török világgal együtt letűnjön. Az Özicseli Hadzsi Ibrahim, a vakuflija (donátor) valamikor 1605 és 1663 között építtette a dzsámít – Evlija Cselebi, aki leírásában említi, új építésűnek mondja – talán éppen ugyanakkor, mint a távoli Szaraybosna városában Rogo Zade a maga dzsámiját. Özicseli Hadzsi Ibrahim bosnyák volt: az Özicseli Uzsicelit jelent, Užicéből valót.

A bég házának nevezett régi udvarházban szálltam meg, ahol Sz. E. fényképeit állították ki. A középkori ház hálókamráját a vár alatti sziklába vájták. F. azt suttogta, valahol volt titkos járat is, egy sziklavájtásban, ahonnet fel lehetett jutni a várba. Az esti borozás során megismerkedtem K.-val, aki régi Mátyás-korabeli érméket mutatott, amelyeket a várfal alatti sziklák között gyűjtött. Később azt mondta társának: mégsem fagyott ki a százados fügefafa, amely a vársziklából nőve a bég házának udvara fölé hajlik. Csak egy évvel később, Szarajevóba visszatérve állt össze: azok, akik a fügefafa tövét a régi vár szikláit közt elültették, e régi szőlőműves város szőlőtöveit vitték magukkal a kiűzetés idején. A tőkék számára pedig Szarajevó Napos Oldalán megtalálták a legnaposabb kiszögellést.

Ma, e kora őszi napon a szentek megmutatkoztak: s bezárták köreikbe a menekülő időt. Szarajevó az én Medinám. S újra felidéztem a mámoros április végi éjszakát, a bég háza fölé nyúló sziklák közül kikandikáló, frissen rügyező fügefákat, amelyek idegenből jöve maradtak azok helyett, akiket elűztek.

Időszakos és lassú növekedés

A rókalyuk bejárata alig észrevehetően sötétlik a szürke, mohával benőtt szikla oldalán. Leveleken csúszkál, apró gallyakon, éjjel esett. Fel sem tűnik, ha a férfi nem szól. Ő inkább a horizontot pásztázza, a tó vízében örvénylő felhőket, azt, hogy vajon tényleg találkoznak, összeérnek-e egy ponton. Veszületett rendelkezés a merengés, távolba, fellegekbe.

– Nézd, rókalyuk! – kiált fel, ő pedig összerezzen.

Az ösvény, amin haladnak, nehezen kivehető.

– Hangafélék, lucfenyő, kőtörőfű – sorolja az utat visszafoglaló növények nevét.

A part mentén, néhány méterenként, felfordított facsónakok, sárga, fehér, kék, mások is járnak erre.

– Figyelj, hova lépsz! A vörös áfonya apró, még a végén összetaposod! – figyelmezteti.

Mit járnak? Eveznek, horgásznak, használnak, birtokolnak. Van, akinek könnyebben megy. Ellenállás nélkül szívja magába, hogy ez az erika, azok a zuzmók, szétáramlanak és elraktározódnak, mint alapvető ismeret. Mintha mindig is itt élt volna. Magabiztosan állítja, hogy a vörös áfonyát érdemes lefagyasztani, és, ha eljött az ideje, a karácsonyi menübe beilleszteni, az ürülék pedig, amit itt kerülnének, jávorszarvasé.

– Tudod – szólal meg végre ő is –, most járok először a hegyekben.

– Miket beszélsz? Hiszen a hegyekben élsz – értetlenkedik a férfi.

– Úgy értem, hogy még senki nem vitt magával ilyen fajta kirándulásra.

– Mi vagy te? Gyerek, hogy vinni kell?

Előző este a kandalló mellett átkarolta és a haját simogatta. *Különleges vagy*, mondta neki. Délután érkeztek a faházba, hideg volt kint is, bent is, gomolyfelhők sötétítették el az eget. Az ismeretlen, de jól felszerelt konyhában megkereste a kávéfiltert, majd lefőzött egy adagot, hogy átmelegedjenek.

– Nincs elég tűzifa – nyugtázta, miután körülnézett. Azzal kivett egy fejszét a bejárat melletti tárolóhelyiségből, és nekiállt fenyőágakat aprítani az udvaron.

Egy ideig figyelte az ablakból, de hamar elálmosodott a monoton mozdulatoktól. Kávé telt, és elindult, hogy felfedezze a házat. Négy hálószoba (bármelyiket kiválaszthatod), egy zuhanyzó padlófűtéssel, tágas nappali, kényelmes ülőgarnitúra, gyapjútakarók, díszpárnák, a polcon társasjátékok, tévé, kilátás a hegyi tóra, terasz és az őszi színei. Lila hangás, szürkésfehér zuzmók, zöldellő moha és fenyő, barna gombák és lehullott levelek. A *különleges* még a szépnél is több. Kiválasztotta a kandallóhoz legközelebb eső hálószobát, és bepakolta a bőröndöket.

Kollégáktól, ismerősöktől hallott már az efféle hétvégi túrákról. Elvonulás egy faházba, akinek nincs sajátja, az bérel, vagy a munkahelyén keresztül vehet igénybe egyet. Közel s távol egy teremtet lélek sincs, erdőt járnak, vízisportolnak, télen sífutnak. Idill. De miért vágnak egy eleve ritkán lakott országban a teljes egyedüllétre?

– Mit nem értesz ezen? Egyébként sincsenek teljesen egyedül, barátokkal, családdal vonulnak el, iszogatnak, beszélgetnek. Nekem abszolút bejön az egész. Meglátod, mi is jól érezzük majd magunkat. Na, gyere, megmutatom, hogy kell begyújtani.

Van egy stílusa, mondaná erre a barátnője. Miért nem egy helyivel ismerkedsz inkább? Már megint nem figyelt oda. Akkor kapott csak észbe, amikor felcsaptak a lángok.

– Látod, nem bonyolult. Szóval, hol az a kávé?

Kipakolt, huzatolt, és nekiállt főzni.

– Hány órakor szoktál vacsorázni? – kérdezte a férfit.

– Én már teljesen átálltam az itteni ritmusra. Te nem?

– Mikor így, mikor úgy.

– Nem érdemes küzdeni ellene. Belátod majd te is, pár év után, hogy jobban esik a szervezetednek. Szóval, ötre legyen kész.

Mintha már megbeszélték volna, decemberben lesz hat éve, hogy itt él. Ismerkedne ő *helyivel* is, de nem érzi, hogy velük ön maga lehet. Aztán persze ki tudja? Lehet, hogy működne, még nem próbálta. Végül is mondhatná ugyanúgy, hogy *szertetlek, hogy kész a vacsora, hogy menj a francba!* Ennyit bárki megtanulhat. A kedvéért.

Fokhagymát pirított vajon, és rókaagombát, a bélszínt félig átsütötte, köret gyanánt karalábépürét tört.

– Ez igen! Micsoda illatok!

Tudsz te, ha akarsz, mondaná erre az apja. Sötétedni kezdett, éppen eleredt az eső, a tűz végre felmelegítette a házat.

– Szóval, ízlik?

– Mi az hogy! Tudod, egyvalamit nem tudok itt megszokni. Bár inkább nem hangoztatom. Pláne a munkahelyemen nem. De nekem a nő az legyen nő, érted? Szóval? Örülsz, hogy elhoztalak?

– Szép itt.

– Holnap reggel túrázunk egyet, szedünk egy kis vörös áfonyát, annak most van szezonja. Ebéd után viszont indulnunk kell haza, hogy elkerüljük a dugót. Tudod, ilyenkor áramlanak vissza az emberek a városba. Ma még megnézhetünk egy filmet, miután elmosogattál.

A tóparton ült egy törülközőn, fürdőruhában, körülötte lóhere, a lóherék között méhek zsongtak. Fülledt meleg volt, nézte a zöldeskék vizet és a hegyeket a túlparton. Békésen hullámozott a felszín, mosolygott, boldog volt, otthon volt. A hullámok aztán egyre magasabbra csaptak, de ő nem ijedt meg. Látott már ilyet, sőt gyerekként még élvezte is, ha a gumimatracról a vízbe taszították. Időközben aztán már akkorák lettek, hogy a lábfejét nyaldosták, pedig a parttól elég messze

ült. Nyugtalan lett, fészkelődni kezdett, nézegetett körbe, hogy vajon a többi strandoló miként reagál a szokatlan méretű hullámokra, mígnem az egyik akkorrára duzzadt, hogy a magasból ráömlő víztömeg hirtelen magával ragadta a tó mélyére.

Hajnali öt órakor ébredt. El sem jutottak a hálósobáig, elaludtak a filmen, a díszpárnák között. Felvett egy pulóvert, és a telefonjával világítva elbotorkált a kávéfőzőig. Nem jegyezte meg, hol vannak a villanykapcsolók. A férfi még aludt, csend volt, kihunytt az utolsó szem parázs is. Felmelegítette az előző napról maradt kávé, a derekára tekert egy plédet, és visszaült a kanapéra. A kicsapó hullám képe az otthonosság érzésével töltötte el.

Köd szállt fel a tóról, amikor elindultak a közeli erdőbe.

– Tessék – nyújtja neki a műanyag dobozt –, ha ezt teleszeded, a feléből kijön egy kiló lekvár, a másik felét meg lefagyaszthatod. Van már terved karácsonyra? Itt leszel, vagy hazautazol? Én általában maradok. Elképesztően drágák a repjegyek az ünnepek alatt.

– Még nem tudom.

– Ha maradsz, akkor összejöhetünk. Elviszlek a nagykövetségi ünnepségre, lesz ott pár ismerős. Esetleg elmegyünk a magyar nyelvű szentmisére. Bár nem vagyok egy nagy templomba járó, de ilyenkor azért illik, na. Figyeled? Még egy rókalyuk.

Hazafelé, a napsütötte hegyi úton kanyarogva már biztos benne, hogy a kirándulásnak nem lesz folytatása. A sziklaoromról aláúduló víz folyóvá duzzadva követi a férfi autóját, az út másik oldalán birkák legelnek lustán. Egyszer állnak meg, tankolni, és hogy vegyen neki egy kávé, vasárnapi akciós péksüteménnyel.

– A héten sok a munkám, de péntek körül hívlak – ígéri a háza előtt leparkolva. Azzal elhajt.

A lakásba lépve felrémlik előtte egy, a fenyőágakba kapaszkodó, hajtincsre emlékeztető növény, amit még az erdőben látott aznap reggel. Leül, hogy utánanézzon, de milyen címszavakkal is keresse? Faág, moha (vagy zuzmó?), haj, lebeg? *Moser, trærne, henger, lav.* Ez az: *Lav og mose på gran.* Néhány kattintás és fordítás után meg is találja. „Szakállzuzmó. Ez a test tulajdonképpen a zuzmó fehér-szürkés vagy zöldes telege, mely a fáról mint ősz hajfürt vagy szakáll szokott lecsüngeni. A vén erdei fák messzire fehérlenek tőle.” A zuzmó a gombák és az algák szimbiózisa. Erre még emlékezett biológiaóráról. Két faj együttéléséből létrejön egy harmadik. Egymással kiegészülve, faágba kapaszkodva nőnek, szélben, esőben, napsütésben.

Miért is nem próbálja meg? Igaza lehet a barátnőjének. Elmesélni, elmagyarázni, hogy mit jelent a felkavarodó iszap, a bokára tekeredő hínár, a kékeszöld víz és a vulkanikus tanúhegyek a tó túlsópartján, lehet, hogy mégsem olyan nehéz. Talán, ha ismeretlen sejtek hatolnának az övébe, szorosán közrefogva azokat, akkor végre megtelepedhetne itt, egy fa kérgén vagy egy sziklán, és nem veszne el minduntalan a távolban, fellegekben.

Végre rögzíthetné magát, és birtokba vehetné élőhelyét.

KI BESZÉL?

Wirth Imre beszélgetése¹

I. rész

És oda is írtam büszke nagy betűkkel, hogy: Takács Zsuzsi

Wirth Imre: – 2019. május 9-én vettem fel az első beszélgetést Takács Zsuzsa lakásán, amit azóta még 17 hangfelvétel követett, többnyire 1-2 óra hosszúságúak, a délutánok évszakokkal változó fényviszonyai és a pandémia meg-megakasztó ritmusára, amit az 56-os villamos megbízhatóan ismétlődő csörömpölése tagolt lélegzetvételnyi szünetekre. Szükségem volt a lélegzetvételre és a szünetre is, hiszen nem csak én kérdeztem, hanem idővel megéreztem a felém irányuló figyelmet is, amire oly gyakran méltatlannak éreztem magam.

Három év labirintusa ez a 17 hangfelvétel, amit a PIM Médiatára² őriz – ebből az alkonyi boilyongásból hozunk most felszínre egy-egy szerkesztett részletet.

Takács Zsuzsa: – Egy-egy beszélgetésünk során gyakran érzem úgy, hogy meg kell magyaráznom, miért írok. Tisztáznom kell azt is, hogy a szövegeimben ki beszél. Tudom, hogy vannak költők, akik több személyben léteznek, különböző figurákat szólaltatnak meg, akik mind az ő szerzői énei. A legismertebb közöttük a portugál Fernando Pessoa, akinek az egyik, sajnos a számomra nem is a legizgalmasabb, teljes kötetnyi „bukolikus” énjét én fordítottam magyarra. A leginkább rávalló, modern ópiumszívó önanonos verse azonban szintén nekem jutott. Szerencsémre én nem vagyok narkomán, bár a több személyben való létezés mámore nem idegen tőlem. Kezdem tehát rögtön a Pilinszky-bevezetővel, amelyet a *Költők egymás közt* című antológiában (1969) szereplő verseim elé írt, látnoki és elismerő bevezető volt, de mégsem örültem neki. „Két dolgot emelnék ki – írja Pilinszky –, hangjának tisztaságát és egyfajta tétováságát, mely azonban sose hagyja eltéríteni magát”. Úgy hittem, hogy nem tétován, hanem épp élesen fogalmazok, gondoltam. Szerettem volna, ha verseimben ráismer a hatásra, amit ő gyakorolt rám, de ilyenről szó sem esett. De hadd tegyem hozzá azonnal a szívemnek és hiúságomnak annyira jóleső sakkjátszma-hasonlatot is: *Minden igaz költészet kívülről megragadhatatlan, egyszéri sakkjátszma, mit csak utóbb értékelhetünk. Ami bizonyosat a nyitás után mondhatunk, hogy a játszma valódi... egy valódi költészet széles és gazdag kombinációit rejti magában.* Nem sokkal azután, hogy megkaptam a bevezető szövegét, Weöres Sándor üzent, hogy verseim ismeretében szívesen bemutat az olvasóknak, ahogyan Oravecz Imrét és Beney Zsuzsát is bemutatta. Elbizonytalanodtam egy pillanatra, hiszen Weöres a legnagyobbak egyike, ráadásul híres átváltozóművész, de azonnal el is hessegettem a gondolatot. Most megilletődve látom, hogy Pilinszky mennyire világosan látott engem.

– A „bukolikus” én tisztaságában és tétováságában – ha már ez a csoda megtörtént, hogy Pilinszky mutatta be annak idején – nekem ott van a gyermek szeme, a gyerekkor ós fás rengetege, amiről Pilinszky is annyit írt.

¹ Az interjú gépeléséért köszönet illeti Merhán Orsolyát.

² A Médiatár munkatársai a múlt század hatvanas-hetvenes éveit készítik életútinterjúkat a mindenkor magyar irodalom alkotóival, ezek az interjúk – ha csak az interjú alanya másképp nem rendelkezett – meghallgathatók, kutathatók a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

– Ahhoz hallani kell a gyerekkor fáinak a zúgását. Tizenkét évvel ezelőtt járt nálam egy újságíró és egy forgatócsoport. Két napon át tartó születésnap-i tévéfelvételt terveztek. A második napot a Normafánál töltöttük. Az újságírónőnek szemmel láthatólag fogalma sem volt róla, hogy mit kérdezzen. *Meséljen a gyerekkoráról*, javasolta. Kinek nincs gyerekkora és kinek nincsenek első emlékei? – bosszankodtam, de azért belekezdtem. Elmondtam, hogy sokat álmodom, és le is írom szövevényes álmaimat. Hogy első gyerekkori emlékeimet is egy álom őrizte meg. Hozzá tartozik a történethez, hogy '44-ben a Lakatos-kormány idején apámat kinevezték Szolnok polgármesterének. Birtokomban is van a *Nemzeti Jövőnk* című szolnoki lapban 1944. szeptember 15-én (azaz a nyilas hatalomátvételt pontosan egy hónappal megelőző) lapszámában megjelent, a kor hivatalos, irredenta és félnyilas hangvételétől annyira elütő hangú, az emberi méltóságról szóló bemutatkozása. Megindít, ahányszor újraolvasom. A nyilasok hatalomra kerüléséig éltünk apám szülőföldjén, a Felvidéken, a Kassa környéki Jászón. Apám legidősebb nővérénél laktunk, apám csak a hétféteken járt hozzánk haza. Anyám szoros testközelében töltöttem tehát az időt, az ő szemével láttam a világot. Szegénykémnek biztosan nem volt könnyű apám nélkül, falusi környezetben, Budapesttől távol élnie. Apám másik nővére, aki imádta a szenzációt, elhíresztelte a faluban, hogy anyám lelenc volt – József Attila megfogalmazásával élve –, *pedig csak árva* volt. Anyám napokig sírt a pletyka miatt. Egyik első emlékemben vele sétálok egy hosszú, alkonyati fasorban, talán éppen a tóparton. Késő délután van, éppen megy le a Nap, a fák, a jegenyék hosszú árnyékot vetnek. Egyszóval, mesélem, *sétálunk egy alkonyati fasorban, és arra gondolok, hogy lesz idő, amikor anyám már nem lesz. Hullik a könnyem*. Ne ilyen szomorú történetekkel kezdjük! – szakított félbe a riporternő. Elállt a szavam, úgy gondolta-e, hogy háborús gyerekkoromból ennél vidámabb történetet fogok mesélni?

– *Utólagos visszavetítés ez, hogy „hullik a könnyem, hogy ő nem lesz”? Megfogalmazódhat ez egy gyerek részéről ilyen korán, mint sejtés, sejtetem?*

– Tele voltam halálsejtelmekkel, ahogyan korán elárvult anyám is. A születésem utáni évben tört ki a háború, minket Magyarországon egyelőre csak az előszele ért, de átrendezte máris családi viszonyainkat. Engem az anyám árvaságában való osztozás szándéka vezérelt, és rendkívüli szépsége lenyűgözött. Apám szemével láttam őt, szinte szerelmes voltam belé. Ahogyan apám, szerettem volna én is kárpótolni, kijavítani, megváltoztatni visszamenőleg mindazt, ami vele történt.

– *A veszteség- és büntudat, az áldozathozatal a katolikus hagyománynak is szerves része...*

– Igen, biztosan befolyásolt a családi tradíció, gondolkodásmód. De mélyen belém rögződtek legkorábbi irodalmi élményeim, az esti meseként felolvasott *Jancsi és Juliska* vagy Gyulai Pál *Éji látogatás* című szentimentális verse, amit anyám emlékezetből tudott. Belém ivódott, nem véletlenül, a cserbenhagyottság, a megjelöltség és a halálközelség tudata. *„Három árva sír magában, / elhagyott, sötét szobában / Zivataros sötét éj van / édesanyjuk kinn a sírban”* – így kezdődik a Gyulai-szöveg. Anyám szépcsengetésű, szomorú hangja, amit nyilván a születésem előttről, magzatkoromtól ismertem már, örökre velem maradt. Rettetésemre a feloldást egy tízéveskori álomnak köszönhetem. Anyámnak rettenetes migrénjei voltak. Iskoláskoromban gyakran ültem a félhomályos szobában mellette, cseplőttem a borogatást a homlokán. Tízéves korom táján tehát azt álmodtam, hogy meghalt és eltemették. Kilopódtam a temetőbe. Körmeimmel előástam a földből, beletekertem kisgyerekkori takarómba – emlékszem a bordó, barna és fehér kockákra –, addig ütöttem, dörzsöltem, míg felengedett testének merevsége. Az álom szembenézés és leszámolás lehetett, első leválási kísérletem tőle.

– *De ez már a háború után volt.*

– Igen, persze. A háború bizonyos mozzanataira viszont 5-6 éves koromtól emlékszem. Például, hogy apám egy teherautóval jött értünk, hogy Jászóról hazaköltöztessen Budapestre. Az országút szélén hosszú, szakadozott sorokban menekültek az emberek.

Apám útközben valahol megállította a teherautót, szólt a sofőrnek, hogy vegye fel az időseket és a gyerekeket egy-egy kísérővel. Az autót nem lehetett újraindítani, kiderült, hogy mindenki felkapaszkodott. Apám leszállt, neki kellett döntenie, hogy ki menjen és ki maradjon. Ha beleképzelem magamat a helyzetébe, beleborzongok. Pest határánál utasaink leszálltak, mi pedig tovább mentünk, de megálltunk újra, amikor feltűntek Budapest sötét, magas, komor, fenyegető házai. *Csak Pestre ne!* – zokogtam kétségbeesetten. Apámék elbizonytalanodtak, hogy a *gyerek előérzete talán nem csal*, és jobb volna vidéken maradnunk valahol, de rövid tanácskozás után elindultunk mégis. Nem is a haláltól tartottam, azzal már rég kibékültem, hiszen úgy hittem, hogy mindnyájan a mennyországba kerülünk. (Csak zárójelben: nem gondolkodott másként az öcsém sem, aki a háború után, 1946-ban született, akinél angyalibb lényt nem ismertem.³ Mint utóbb kiderült, hármunk közül ő volt a leginkább veszélyeztetett is.)

– *Angyali és veszélyeztetett? Mit ért ezen?*

– Veszélyeztetettségéről hadd beszéljek majd később. Ötéves korában írott első egyben utolsó versét viszont idézem, hiszen az az életről és halálról szól. (Pontosan emlékszem a dülöngélő csupa nagybetűjére: „*Öröm a szeretet / öröm az élet / öröm a halál. / Ha élsz a földön szeretnek, / ha meghalsz, az égben szeretnek, / ha meghaldokolsz (sic) / a halál az élet és a gyöngyvirág szeret. Halál is szép, élet is szép. Az életnek ugyanolyan joga van az embert megteremteni, mint a halálnak elpusztítani.*” A gyöngyvirág természetesen anyám kedvenc virága volt. A jogra való hivatkozás pedig apám foglalkozására.

A legrejtőzködőbb a testvéreim között én voltam, hosszan emésztettem magamat mások balsorsán. A háború után az éhező és fagyoskodó Budapestről anyám tanyára vitt minket háztartási alkalmazottunk, pesztonkánk, Deák Marika szüleihez. Apám vizsgálati fogságban volt Szolnokon, és a Népbíróság döntésére várt. Három-négy hónapig lehettünk Jakabszálláson. Anyám nem merte megmondani nekem, hogy hajnalban elutazik, és minket otthagy. A nővérem tudta, és bízott az ígéletben, én viszont biztos voltam benne, hogy örökre otthagytott. Akkor jöttem rá, hogy a *Jancsi és Juliskát* nem véletlenül akartam hallgatni esténként, hogy készültem jó előre. Amikor a hosszú vizsgálati fogság után megérkezett apám felmentésének híre, anyám eljött értünk, és hazavitt mind a hármunkat. Hamarosan megjelent apám is, több hónapos bozontos szakállal a börtönőr, Bálint bácsi baráti kíséretében. *Csak látni akarta a kis család örömét*, magyarázta, majd illendőképp elbúcsúzott. Nehezen tudtam megbocsátani anyámnak száműzetésemet, sokáig gyanakodtam, hogy ő a mostohám, hiszen otthagytott minket, ahogyan a Grimm-mese gyerekhőseit a szülők. Keresztkérdéseket tettem fel neki, mindenre megfelelt, *de hiszen be is tanulhatta*, gyötörtem magamat. Világosan emlékszem arra a pillanatra, amikor rájöttem, hogy mégis édesanyám ő. Egy nagycsaládi összejövetelen számtalan unokatestvéremmel, amikor éppen a *hol az olló, komámasszony?*-t játszottuk, fától fáig rohanguztunk a kamaraerdei ház óriási kertjében. Hirtelen meghallottam a magzatkoromtól ismerős, édes hangot. *Vacsora! gyerekek!*, kiáltott. A visszatalálás, a ráismerés pillanata volt ez, odarohantam anyámhoz és hevesen átöleltem.

A tanyai osztatlan iskola után az Angolkisasszonyokhoz írtak be, és fél év múlva bentlakók lettünk a Sacré Courben. A nővérem remekül érezte magát a közösségben, én viszont kétségbeestem. Osztályfőnököm rideg, bergmani figura volt. Szerette megalázni növendékeit, köztük engem is. Minden gyerek szüleinek hetente, havonta (?) be kellett vinniük egy tisztasági csomagot az intézetbe. Tudtam, hogy a csomag összeállítása milyen nehézségeket jelent, de biztos voltam benne, hogy anyámék időben elkészítik. Egy hétvégi találkozón átvettem a csomagot, vittem is büszkén, hogy leadjam, de az osztályfőnököm szólt egy gazdag kislánynak, akinek a családja a szegény gyerekek helyett rendszeresen vitt be szappant, vécépapírt, fogkrémet, és ki tudja, mit még, hogy adja le ő az én nevemben az *én*

³ Dr. Takács József (1946–2012), művészettörténész, italianista

csomagomat. Végtelenül megalázottnak éreztem magamat. Emlékszem arra is, hogy ugyan-
ez az apáca mennyire erőltette, hogy valamilyen szövegben leírjam azt, hogy *hólepel*.

– *Milyen szó? Hólepel?*

– Igen. Hólepel fedi a várost...nem tudom, a tetőit vagy az utcáit. Én viszont megma-
kacsoltam magam, mindössze annyit írtam, hogy „hó”. Ő ezen felháborodott. Vitakoztam
a hittanórákon is. A beszéd és értelemgyakorlat és a hittan érdekelt egyébként a legin-
kább. Elég jól tanultam, vagy az iskola volt toleráns, nem tudom. Van egy '46–47 elején
készült fotó, amelyen már az öcsém is látható. A kép sokat utazott, Pestről a Borsod me-
gyei Tállyáig, apám és az időközben áttelepült legidősebb nővéréig és vissza Budapestre.
Hátoldalán anyám magyarázó sorai olvashatók, a szövegben a rajtam látható kitüntetés-
ről is szó esik. Hittan- vagy osztálykereszt van rajtam, nyilván nemrég kaptam, és módfe-
lett büszke voltam rá. Ha mostanában a kezembe kerül a kép, megrendülök. Olyan, mint-
ha sárga csillagot viselnék a keresztény családtagjaim között. Rebellis voltam valószínűleg,
és fölháborodtam minden igazságtalanságon. *Mi jobb, meghalni, vagy élni akárhogya?*, kérde-
zi gyerekhősöm évtizedek múlva egy kidobott kismacska során tűnődve az 1987-ben
megjelent *Rejtjeles tábori lap* kötetben. A válasz egyértelmű volt. A szabadság és megalku-
vás kérdése foglalkoztatott kimondva, kimondatlanul iskolás koromtól. Az említett gye-
rekvers és néhány versekdemény a kamaszkoromtól följegyzett szövegek között szere-
pelt egyébként egy pepita-füzetben.

– *Ennek a kötetnek 2021-ben jelent meg az újrakiadása, folytatása Spirálfüzet címmel. Jó nagy
időszakadék van a két kiadás között, de a hajdani és új kiskamasz-kamasz verseket olvasva ez szin-
te eltűnik.*

– Mármost a két egymást követő generáció más-más történeti háttére? Alig észrevehe-
tően módosul talán. Amikor a *Rejtjeles tábori lap* megjelent, a lányaim, Anna és Zsuzsi ka-
maszok voltak. Nem volt olyan könnyű megtartani a rokonszenvüket. Önmagam erősíté-
sére azt találtam ki, hogy egy mulatságos kamasznaplónak beillő kötetben egybeillesztem
az egymást váltó két generáció tapasztalatait. Hogy érezzem és éreztessem, hogy a kama-

szok bármilyen korban éltek és élnek, lázadók és szenvedélyesek. A könyv írása idején egyszer nálunk járt éppen Anna egy barátnője, a nevére is emlékszem, Végh Adrinak hívták. Merészen úgy gondoltam, hogy felolvasok néhány verset. Mit mondjak? Produkciómát néma csönd fogadta, talán csak a vendég nagylány kuncogott. Ő volt valószínűleg az én első értő olvasóm-hallgatóm. Később kiderült, hogy a gyerekeim is szeretik a kötetet, csak furcsa volt nekik, hogy bejön az anyukájuk, és felolvas a saját kamaszkoráról szóló verset, melyek az ő történeteikkel keverednek. A történeteket összekötő szál az, hogy a mindenkori verselbeszélő költőnek készül. Az idő múlik, de a lényeg mit sem változik.

– *Mit ért ezen?*

– A szülők és gyerekek közötti ellentétekre gondolok, a rivalizálásokra a testvérek között. A politikai rendszerek szoros vagy laza kontrolljára. Arra, hogy a magán- és nemzeti történelem mintázata módosul, de valójában a textúra marad. A kötetben nincs szó az én gyerekkorom háborús vagy háború utáni traumáiról, a forradalom kitöréséről és az azt követő megtorlásról, sem '68-ról. A verselbeszélő tudatában van annak, hogy meleg, szerető családi környezetben nő fel. Énem felidézi boldog gyerekkorát, de hallgat tragikus történeteiről. Tudja, hogy süvitenek feje felett a katyusák, édesapja valami targoncát tol, anyukája a nővére és az ő kezét fogja meg valami batyut, és a sarkon, a szervita rendház előtt egy páter áll, és befelé tereli menekülő családját.

– *Konkrét emlékei vannak erről?*

– Nagyon is. A páterek befogadnak, megkapjuk az első emeleti enyhén romos lakást, és aztán az óvóhelyen egy sarkot. Budapest éhezik és fázik. Ezt persze másik felnőtt énem fogalmazza így, de arra a kisgyerek is emlékszik, hogy a keze megfagyott, döglött lovak hevernek az utcán, abból vágják ki a felnőttek a húsdarabokat. Megjegyzi azt is, hogy a köménymaglevesenél nincs táplálébb reggeli, ebéd és vacsora. Hogy anyja testközelében él. Hogy amikor egy orosz katona elviszi a babáját, apja utána szegődik és visszaköveteli. A fiatal orosz, mint kiderül, merő szívjóságból viszi el a babát, hogy egy kisfiúnak adja, akitől meg előzőleg elvette játék villamosát, hogy azzal meg engem ajándékozzon meg.

– *Azért ezek a korai emlékek eszelős mélyen ott rejtőzhetnek a reményhez és reménytelenséghez fűződő viszonyban.*

– Igen. Bizonyos helyzetekben csodák sora esett meg velünk. Nem említtem mindazt, ami fiatal hősömet zavarba hozná. Nem említtem Cyrill pátert,⁴ a Pilinszkynél is szereplő olasz papot, aki a tangóharmonika-szóra táncoló katona karjai közül menti ki anyámat. Feltartott kézzel tánclepésben közelítve odaszól anyámnak „nagyságos asszony, tűnjön el azonnal!” A katonát itatja, húz a pálinkásüvegből maga is, a katona nem veszi észre a helycserét, és így anyám megmenekül. De tragikus tudatom őrzi azokat az emlékeket, amikor nem volt jele az isteni kegyelemnek, a vakszerencsének, nevezzük akárhogy. Egy gyönyörű szőke lányt, a tizenhat éves Mártit elkapják az oroszok, és csak hajnaltájt kapja vissza a családja. Az említett kamasznapló-verseskötetnek nem tárgya azonban a háború, az ostrom, a háború vége. Megtévesztően ígéretesnek látszik a jövő. Következnek a koalíciós évek. Megszületik az öcsém. Hamarosan állami iskolába járok, a Deák térre, de akkor sem alakul ki baráti köröm. Részben, mert nem jöhetnek föl, csak úgy, barátok hozzánk, mi sem mehettünk másokhoz. A háború alatt a lakásunk kigyulladt, és az égésnyomok ott éktelenkednek még mindenütt a parkettán és a spalettákon, a szüleink egy évben egy születésnapra zsúrt engedélyeznek. Egyszer azt hazudom, hogy születésnapra hívtak.

⁴ „A Baitz lányok közül Erzsébet volt a legidősebb (a családban Tete volt a neve). Erzsébet (...) – aki a háború alatt Veronikával együtt önkéntes ápolónőként dolgozik – kapcsolatba kerül Páter Marchi Cirill olasz származású szervita rendi pappal. Marchi 1903-ban került Magyarországra, s olasz állampolgárságát az ötvenes években bekövetkezett haláláig megőrizte. A kedélyes, testes olasz pap valósággal beépült a család életébe. Ő korrepetálja majd latinból a kis gimnazista Pilinszkyt.” in: Tüskés Tibor: Pilinszky János – alkotásai és vallomásai tükrében, Szépirodalmi, 1986

Ünnepelőbe kell öltöznöm, és valamilyen ajándékot kerítenünk. Elmegyek G. Zsuzsiékhoz, ahol persze nincs vendégség. Helyette leülünk a szobájába, és folytatjuk az iskolában megkezdett izgalmas beszélgetést a fiúkról. A háztartási alkalmazott vasal a szomszéd szobában. Az ajtó nyitva, minden szót hall. Zsuzsi egyszer csak azt mondja, *képzeljétek, ő olyan buta, hogy azt hiszi, van Isten. Én is olyan buta vagyok*, mondom gőgösen vagy halálra szántan. Döbrent csönd fogadja a bejelentésemet. Tudom, hogy nem lett volna szabad színt vallanom, apámat sodrom veszélybe vele. Megrémülök, és hamarosan eljövök. Az ügynek nem lesz folytatása, de otthon kiderül, hogy hazudtam. Mindez kimarad a kötetekből. Magányos vagyok, mint a kamaszok általában. Az öcsém túl kicsi hozzám, a nővéremet pedig a zene, az irodalom és a „filozófia” kérdései hidegen hagyják. Olvasni azonban bármit olvashatok. 14 éves koromban a tüdőgyulladásomat tbc-nek diagnosztizálják és szanatóriumba küldenek. A szanatóriumból való visszatérésem után a gimnáziumban szenvedélyes barátság alakult ki egy osztálytársnőm, M. E. és én között. Életem egyik legmeghatározóbb, legboldogabb időszaka ez az idő. Barátnőm megértette szélsőséges, romantikus szabadságvágyamat, és ünnepelt érte. Felnőttebb volt nálam, olvasottabb, zenéileg képzett. Édesanyja könyvtáros volt, ahogyan jogász apám is, egymaga tartotta el a két lányát, férjét szabotázs vádjával letartóztatták, évek vagy hónapok óta ült már a MAORT-per⁵ egyik vádlottjaként. A nyelcórás munka után a félig rohadt krumplik közül kiválogatta az ehetőt, ez volt a másodállása. Hogy eltartsa a két gyerekét, és hogy M. E. zongora- és németórára járhasson. Barátnőm kiválóan zongorázott, mivel az utolsó padban ült, kitette a kottáit az asztallapra, és azokat tanulmányozta. Ha fölszólították, nem jött zavarba, mindenre tudott válaszolni. Tanítás után gyakran hazakísért, zenéről, irodalomról, a művészek szabálytalan életéről beszélgettünk. Elmondta azt is, hogy a nővére teherbe esett „egy fiútól a játszótéren”, a kislányt vidékre adták a rokonokhoz. *Egyedül mi voltunk szabadok akkoriban Budapesten*, írtam az *Esély, omló partok* című versemben később.⁶ Csakhogy a versben egy férfiről és egy nőről van szó, nem két fiatal lányról, akik a forradalom leverése után elszakadnak egymástól. A történet a versben, ahogy a valóságban is 27 év múlva egy percre még folytatódott, aztán örökre lezárult. Disszidálása után a Százéves étteremben találkoztunk újra. Elmondta, hogy textilmérnök lett Kanadában, férjhez ment egy francia férfihoz, született egy kislány, és elfelejtette a hajdani zenéket.

De vissza az utolsó gimnáziumi évre! '56 tavaszán a nemzetközi Liszt-versenyre jegy nélkül rendszeresen beszöktünk M. E.-vel, a jegyszedő pedig segített szabad helyet találni. Akkoriban, szintén ötvenhat elején, egy alkalommal elkísértem őt a nagybudapesti versmondóversenyre. A második helyezett lett a mindenki számára kötelező *A walesi bárdokkal*. Gondolja csak el, '56 májusában! M. E. egyéni választása egyébként a *Vörös Rébék*re esett. Hatalmas tapsot kapott. Az eredményhirdetés után elbúcsúztam tőle, és gyalog, feldúltan mentem haza, illetve egy kétségbeesett imára még betértem a Szervita-templomba. A történetet megírtam a *Játék a tűzzel* című novellámban.⁷ (Ahogyan kora kamaszkori, mondjuk így: „öngyilkossági” kísérletemet is, amikor elvesztem az öcsémet,

⁵ A Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság 1935-ben kapott koncessziót a dél-zalai kőolaj kitermelésére. A második világháború vége felé a németek rablógazdálkodást kezdtek a területen, ez 1945 után a magyar kommunista gazdasági vezetők irányításával folytatódott. Amikor a mérnökök által korábban megjósolt drasztikus termelésnövekedés 1948-ban bekövetkezett, szabotázssal vádolták meg őket. Ennek ürügyén a kommunista hatalom egy nagy kirakatperben súlyos börtönbüntetésre ítélte a magyar és amerikai vádlottakat, sőt, halálos ítélet is született. Egyidejűleg 1949-ben a vállalatot államosították.

⁶ „Mindenesetre mi ketten voltunk egyedül szabadok / akkor Budapesten”. In: *Eltékozolt esélyem*, Szépirodalmi, 1986.

⁷ In: *A megtévesztő külsejű vendég*, Magvető, 2007.

és megindulok a Dunába vezető lépcsősoron lefelé.⁸) De hogy miért a „kétségbeesett ima”? A szavalóversenyen volt velünk egy másik lány is a B osztályból, aki egy másik gimnáziumból való gyönyörű lányt kísért. „Selyemruhájának szoknyarésze cikk-cakkos szegélyben végződött, és beszéd közben hátra söpörte arcába hulló sötét fűrtjeit. Ilyenkor ruhájának szintén cakkos ujjá fölcúszott a könyökéig, majd az anyag súlyának engedelmeskedve visszahullott márvány simaságú karjára és kézfejére”, írtam róla az elbeszélésben. A szavalata korrekt volt, de semmi több. A mozdulatai, a mosolya azonban felkavartak. Halálra rémültem, hogy leszbikus vagyok, mint Szapphó. A lány szépsége lenyűgözött, mint Dorian Gray szépsége a portréfestő Basilt. „Mintha valami azt súgta volna, hogy az életem iszonyú felfordulás előtt áll” – ahogyan Oscar Wilde hőse mondja. Beléptem tehát a templomba; nem volt semmiféle szertartás, néhányan imádkoztak. Letérdeltem bal oldalon az utolsó sorban, ahol a vasárnapi misén ülni szoktunk, és kétségbeesetten kértem Istent, hadd legyek olyan, mint a többiek. Kirekesztettnek éreztem magamat, de nem ajánlottam föl, hogy cserében lemondok írói terveimről és a szépség iránti rajongásomról. Az előttem lévő padsorban egy férfi hangtalanul sírt, láttam, hogy rázkódik a válla. Én nem sírtam, volt bennem valami a halálraftéltek végső közönyéből. De miért is szaladtam ennyire előre? Talán mert nem hiszek az idő hatalmában, és minden, ami történik, egyszerre történik velem. A beszélgetésünkre készülve kezembe került egy kilencéves kori MÁV-igazolványom. Egy elégedett, napbarnított, kerekkepű kislány képét láthatjuk az igazolványba ragasztva. Örökre megjegyzem, hogy a blúzom anyagát zefírnek hívják. Csinos, kockás blúz, vállamon apám bátorító keze. Oldalt, az aláírás helyén büszke, gömbölyű betűkkel beírva, hogy Takács Zsuzsi. Ő lett volna a tanyán hagyott kislány, aki egy nagyfiúval vitába keveredett, mert szerinte a lány nem gyerek és az asszony nem ember? Ő szökött el a zárdából, hogy hazamenjen, de már az első mellékut-

⁸ Az idegen, in: *A megtévesztő külsejű vendég*, Magvető, 2007.

cában elveszett? Ő az, akit egy ideig még Svájcba akartak küldeni egy vöröskeresztes akció keretében? Ő az, aki mihelyt már félbentlakó a zárdában, és délutánoként hazajár egyik osztálytársnőjével Mészáros Klárral, bemennek egy virágboltba és halotti koszorút rendelnek? *Jól van, kislányok*, mondja az eladó, *meglesz, de diktáljátok le, hogy mit írjak a koszorú szalagjára?* Zavarba jövünk és sürgősen elköszönünk. Miért kell ezt ma is tudnom? Semmi gyakorlati célom veled, de a világom omlana össze, ha nem tudnám, a *Rejtjeles tábori lapban* azonban csak mulatságos, ironikus, önironikus és szívderítő történetek vannak. A szereplők biztosak abban, hogy a szüleik sosem mondanának le róluk. És ez a derűs változat (is) színigaz.

– „Az az én bajom, a különbözőzés” – idézi fel a gyerekkori zavart, a különbözőség rettenetét, ami – és a többi motívum, amiről beszélt – a novelláiban, verseiben oly gyakran indázik, íródik egymásra átlomszerűen, épp csak felismerhetően az életrajz felől nézve. Mint ahogy a *Rejtjeles tábori lap* verseiben is a derű mögött ott bolyong valamilyen más tudás. Miközben a könyv sorsa sem volt felhőtlenül derűs.

– Amikor a kéziratot benyújtottam, egy évig nem érkezett válasz. Az egyetemi vizsgaidőszakban '87 januárjában Szipligeten megmutattam a kéziratot Orbán Ottónak. *Életed főműve*, mondta. Mondom, ahhoz képest, hogy a Móra Kiadó a füle botját nem mozdította. Budapestre visszatérve Ottó bevitte a kéziratot a kiadóba Csukás Istvánhoz. A könyv '87 karácsonyán már a boltokba került.

– Ráadásul pillanatok alatt eltűnt....

– Igen, de valójában balszerencse sújtotta. Esetem talán tanulságos lehet kezdő íróknak is, hogy ne adják fel elképzeléseiket. Mikor karácsonyra megjelent, már be is tették a nem igen kelendő könyvek közé, a „zsákbamacskába”. A kézirat-előkészítő, a nyomda, a korrektor, a szerkesztés katasztrófális volt, az egyes illusztrációk mellől lemaradtak a versek, nincsenek számozva az oldalak, egyszóval kész csőd. Úgyhogy a könyvtárak megkapták a kötelezpéldányt, néhány vásárló vett talán néhány példányt, de nekem csak a tiszteletpéldányok jutottak. Egy fia recenzió sem jelent meg róla. De a zsákba kötött kismacskáknak száz életük van. Ez történt az újra és újra megjelenő, egyre bővülő kötetekkel, s végül a *Rejtjeles tábori lapot* is magába foglaló *Spirálfüzet*tel is, ami így életművem önálló életet élő, legkalandosabb történetű könyve lett. Annak idején, '87-ben a nővérem felháborodott, hogy a saját keresztnevének szerepel a kötetben, mégpedig az általa utált becézett formában. Szó, ami szó, ebben igaza volt, de én szerzői vakságomban már nem azonosítottam a modellt és az ő személyét. Így lett a nagyobbik lány neve a későbbi kötetben Kati. Megbántódott édesanyám is. Kihagytam a végső változathoz a *Rossz este* című verset emiatt.

– Ez nagyon furcsa, hiszen tele van játékosággal a kötet, és szeretetteljes íróniával.

– Igen – önmagam iránt is.

– Önmaga iránt is, és senkire semmiféle bántó árny nem vetül.

– Így gondolom én is. De ugyanakkor tudom, hogy családtagként kockázatos mégoly szeretetteljes „családtörténetet” is írni. De folytatom a hányattatásokat. A kiadóm nem szeretette volna, hogy eredeti címén szerepeljen a *Rejtjeles... a Spirálfüzet*ben. A *tábori lap* – mondták, téves asszociációkat kelthet. Végül a jóval korábbi megjelenés és filológiai hűség miatt megegyeztünk, cikluscímként marad az eredeti cím, és a mintegy tucatnyi új verssel kibővült kötet címe a mindenkinek tetsző *Spirálfüzet* lesz. Ez viszont már – hála Schmal Alexandrának és a Magvető Kiadónak – Turi Lilla csodálatos illusztrációival bővülve – nagyszerű fogadtatásban részesült.

– Azért is időzünk tovább ennél a kötetnél, mert a *kamasz és a felnőtt nézőpontjának törésvonalai*, ahogy az előbb is utaltam rá, vissza-vissza vezetnek Zsuzsa verseinek forrásvidékére, szemléletének a kialakulásához. Nem véletlen – az eltűnő könyv bizarr sorsán túl –, hogy vissza is nyúl ehhez a poétikához, hogy tovább írja a *kamaszlány* verseit a *Spirálfüzet*ben.

– Ennek lelki oka is van. Tavalyelőtt meghalt a nagylányom, Anna. Ahogyan a *Rejtjeles*

tábori lap megírása annak idején segített abban, hogy kihátráljak a szülő-gyerek közötti szokásos konfliktusokból, a tucatnyi új verssel bővített *Spirálfüzet* lehetővé tette, hogy – egy dedikáció erejéig legalább – leírjam az ő nevét. Így történt, hogy az addigi két generáció mellett színre lép a harmadik nemzedék, az unokáimmal egyidős mai kamaszok. A *Spirálfüzet* utolsó versében Anna unokahúga és a két unokaöccse nevében beszélek. Nagylányom valóban meghívta őket Londonba, és a szokásos bőkezűségével költötte rájuk a pénzét, az egész Sydney-ben felvett tiszteletdíját. Ilyen formán még a halál-motívum is belefért a kamaszkor történeteibe.⁹

– A *Spirálfüzet* idén elnyerte az *Év Ifjúsági Könyve díjat*. Gondolom, ezzel immár megnyugvást jelentő pont került egy hosszú történet végére.

– Igen, de kalandor természetű, azért máig megesnek vele furcsa dolgok. Egy erdélyi diáklap kért tőlem interjút, s mire elkészültem vele, és elküldtem neki, semmi visszajelzés nem érkezett. A diáklap szerkesztőjének nyoma veszett. Ebből az interjú formában hányódó palackpostából idézek egy partra vetett rövid bekezdést. *„Kamasz hősnőm mélyen érző, sokat olvasó, kritikusan gondolkodó és mindenféle zsarnokság ellen lázadó lány. Nagyobb dicséretet nem mondhatott volna, minthogy egykori önmagára ismer néhány versben. Mi más lehetne az író célja, mint hogy társakra találjon olvasói között? Milyennek látom a mai fiatalokat? Nagy szerencsémre közvetlen közelemben, mindössze néhány utcányira tőlem él három egyetemista unokám. Hasonlítanak fiatal felnőtt énemre, de inkább merőben mások. Teli vannak életvággyal, egyenesek, bátrak és szeretnének javítani a világon, amelyre bizony ráfér a javítás. Hogy mit rontunk el a fiatalokkal való kapcsolatunkban? Sok mindent, amit az előző generációk is elrontottak velünk, s ezzel lehetővé tesszük, hogy új életet kezdjenek – de immár nélkülnk.”*

⁹ A fenti beszélgetésünk után volt egy boldog álmom. 32 éves vagyok újra. T. A.-val, valamikori szerelmemmel ülök egy mediterrán taraszon. Másnap indul haza a gépem. Hirtelen változik a szín: hatalmas teremben sétálok föl-alá, fagylatot kanalizok egy jeges üvegkehelyből. Szétnézek és rájövök, hogy mindenkit ismerek a teraszon – és mindenki halott már. Aztán elnevetem magamat, hogy is felejthettem el, hogy a halál nem is létezik. Ha megszületünk egyszer, örök életre születünk. Hirtelen meglátom Annát, mosolyog. *Na de Mama!*, néz kettőnkre engedékenyen.

Reggel a szőnyegen találtak,
ott feküdtem magzatpózban.
Egyenletesen lélegeztem és az arcom
érintkezett a parkettával.
Felrángattak és sírova kiabáltak
velem, miért gyilkolom magam ilyen
öregem. Ágyban a helyem, puha
Iszonyban. Ezt én mondtam, de rám
kiabáltak, hogy miért kegyetlenkedem
velük, akik szeretnek öregem is. Vissza-
dobtak a matracra, ahol várt már
néma és vak társam, a szerelem
a rohadék gyerekkorból, és átölelt,
ugyanúgy. Arcom hozzáért kemény
arcához. Mintha vaskupába csordult
volna könnyem. Nem tudom, mi a sírás.
Szavak, amiket kihányok öregkoromban.
Miért kínozol, te rohadék, súgja fülemben,
és megcsókol búcsúzóul. Próbálok felé
fordulni reggel, mikor megtalálnak
a szőnyegen, akik nem ismernek.
Ölelném utólag, amit nem értek, miért.
Arcom oly gyorsan szívárogoz semmibe.

Dal a láthatatlan munkáról

*Ha visszakapnám azokat az órákat,
amikor átválogattam a szemetet,
és kivettem a tárolóba;
amikor négykézláb matattam végig
vendégség előtt a szőnyeget;
és amikor utána újra;
amikor elrohantam elintézni,
de előtte még utána néztem;
az órákat, amíg a naptáramba írtam,
mit csinálok majd a többi órán;
amíg szegyenkezve takarítót hívtam,
de előtte még rendet raktam,
hogy ne érje szó a ház elejét;
amíg kicseréltem az ágyneműt;
aztán kicseréltem újra;
amíg kiteregettem (mennyit teregettem!),
gyorsan, hogy megússzam a vasalást;
aztán mégis kivasaltam;
és elraktam, és kikészítettem,
és betettem a szennyesbe,
és kivettem a szennyesből;
amíg különórákra vittem a gyereket,
mert még szüksége volt rám;
és nem tudott nélkülem elaludni éjjel;
ha egyszer valaki elvonná tőlem azokat az órákat,
amíg a félpár zoknikat összepárosítottam,
mi maradna nekem önmagamból?
Hiszen ez lett az én időm,
amikor végre felnőtt lettem,
istenek! Legalább ezt
ne vegyétek el tőlem.*

József a börtönben

Olyan könnyű lenne hatást gyakorolni:
elmesélni az összes történetet,
amikor nem omlottam össze.
De nem igaz, hogy most épp olyan nehéz,
mint amikor először a kútba estem.
Akkor megriadtam, most segít
a tapasztalat.
Az álmom hiába volt pontos,
félreértettem: a kévék körülöttem
nem meghajoltak, hanem dolgoztak,
csak én nem.
Ezen változtatni fogok.
Nem alszom rosszul, mégsem álmodom.
Kíváncsian figyelem a mellém kerülők
történeteit: ki hogyan nem omlik össze.

Színház

Kifinomult emberek elegáns ruhában,
kifogástalan jómodorral
a nézőtéren ülnek,

hogyan megnézzék,
ahogy rosszul öltözött alakok
kiabálnak és veszekednek.

Néha úgy érzem,
minden fordítva van:
a nézőtér játszik, és a valóság
ott van a színpadon;

pedig tudom:
az igazság sem itt, sem ott,
csak a kettő közötti távolságban lakik.

Sláger

*Elhagytalak. Nem
kertelek: ölés közben
ártatlan voltam.*

Vallomás

*Úgy szerettelek!
És aztán szétszóródtál
a csillagokba.*

Macska

*Vallottam neked,
az ablak nyikorgott, a
macska veled sírt.*

Mentség

*Magamat többször
agyontapostam –
téged csak egyszer.*

Válasz nélkül

*Hová rohant a mindenem veled?
Hová rohantam mindenemtől el?
Pedig volt otthon tejed, kenyered,
és csókod is – az élet nem felel,
csak éli magát, s közben engem is,
eltaszít, közben mégis nem vet el,
megtörtént veled, velem hát ez is –
a boldogtalanság hogyan taggel?
Nincs nálam semmi biztosíték, semmi,
hogy mikor akarok a ködbe menni,
meddig maradok, miért és hogyan.
De maradnék, bár most már mégse nálad,
elígértem a szerelmemet másnak,
szószegő leszek – hátha boldogan.*

Valami kék

*Egy karibi nő lassú, álmosító dalokat hallgat a kertben,
egy széken nyugtatja kávébarna lábát. A kendője valahogy
másképp van megkötve, és ettől összecúsznak bennem
a szigetek. Túlnyílt rózsák és banáncserjék, egy körtefa,
éretlen gyümölcscsel. Forognak a minták, a zsalu résein át
egyszerre több földrész áramlik felém.*

*Önző és tömény és forró semmi. Erről te jutsz eszembe.
Test volt-e a tekinteted, ahogy a mellemre tévedt,
és olyan lett, mint egy simogatás? Csak néztél, csak nézted,
ahogy remeg a kezem, és nézted a számat, és azt,
ahogy tejet öntök a teámba. Néztük, ahogy a fehér lassan
szétnyílik a vörösben, és valami másról beszélünk.*

*A testedre nem emlékszem. Talán nem is test volt,
csak az ölelésed, az ajkaid, a simogatásod, az összefonódó
karok, az izzadt nyakad, a nyelved, az ágyéked forrósága.
És test volt-e az, amit a számba vettem, miközben te
a hajamba kapaszkodtál és kékre szorítottad a vállamat?*

Nyugalom

*Nem mozdul a levegő. Éjszaka is világos van, és sárga az ég.
Felettünk, ahol már senki sem látja, egy műhold kering.
Valahogy idegen lett a szobám. Beköltöztek hozzám a sűrűk,
a rókák. Légszennyezés, az autópálya zúgása, egy távoli tűzijáték.
Sokan élünk itt, és a terek most összeérnek.*

*Távolságot kellene tartanom, de túl közel jön minden.
A hajnalok egymásba nyílnak. Ugye jól vagy? Ugye nem vagy beteg?
Ülsz a lépcsőn és nem mozdulsz, pedig éppen el akartál menni.
Nem emlékszel, hogy melyik városban laksz.*

*Két kis iránytű forog összevissza, jelzik, hogy megint baj van.
A fecskék nem találnak haza. Most még itt cikáznak, de meddig?
Mi lesz velünk, ha eljön az ősz? Acsarkodás, verdeső szárnyak,
éles kiáltások. Egész éjjel ebben a zajban alszom.
Hajnal felé átszűrődik belém a félelem.*

*Mintha becsomagolna a vírus, mintha elválasztana minden másról.
A zaj rétegei alatt tompaság, a hőség, a csend. Egy tüdő levélkéi rezegnek.*

K U L I N B O R B Á L A

Ez már művészet

(Bussana Vecchia)

*Állítsd meg az embert – állítsd meg az időt!
Ez már művészet.
Lepd meg hétköznapi tárgyakkal: egy létra,
damilra fűzött alumíniumvilla, pár tornacipő,
vagy porban hagyott nyoma – bármi megteszi.
Csak csald el úgy, hogy megbotoljon.
Vezesd úgy, hogy eltévedjen,
építkezz úgy, hogy visszataláljon.
Fenn, a dombtetőn mutasd meg neki a teraszt,
ahol az örült székel, foltozott nyugágyon,
plüssmajmokkal aggatta teli az olajfák ágait.
„Magad is felakaszthatod!” – biztat nyakában a tábla.
Döntse el ő, kér-e a borából.
Te sétálj a partra le,
ülj ki sziklaszélre, érezd,
ahogy az érvénytelenség sós, tajtékos nyelve
a bokád nyaldossa.
Nem dolgoz – nem hibád.
Ember emberért többet nem tehet –
csak nézd a tengert és engedd,
hogy estére melléd üljön valaki.*

Regresszív hipnózis

*Az nem néz hátra, aki menekül, csak nyomja a gázt,
mondod, én meg ezt: mázsás aknafedő zárja a múltam.
Én nem olvasok újra régi leveleket.
Nem nézegetem elmúlt szerelmeim képét,
nem rágom magam nagyapáim bűnén, a hetedik ízig.*

*Visszafelé utazni pedig csak elhatározás, győzködsz:
akárcsak rükkvercbe húzni a váltót,
egyetlen mély, ólmot emelő sóhaj, zuhanás
hanyatt fekvő, ernyedő pózban.*

*Nem akarom tudni, kik szunnyadnak bennem.
Lettem általuk, aki lettem, hadd ne találjak rá mindazokra.
Te, mestere az emlékezésnek, csak eddig engedj a visszafelébe:
látni, ahogy a sorsszerű ütközések percegő ütemére
apró bogarak, fehér szárnyú lepkék százaibontanak szárnyat
a szélvédőm foltokkal vert tükrén.*

Így csorog

*ki keres nem talál
de falaz aki tud
szóból nincs több ma már*

*így csorog az élet
aztán a vége mi
hallgatok és félek*

*tavaszdodik? rügyek
hinta homok csúszda
unokák s más ügyek*

Több és több

*szombati görbület
strandolás meg minden
vagy csend? bármi lehet*

*menni ösvényeken
de bírni szavakkal
több és több rejtelem*

*mi mindenre vártam
és ugratjuk egymást
hogyan élünk hogy nyár van*

Mennék most is

*mindenért fizetünk
de kerülő úton
járva sem sietünk*

*a régi parkon át
mennék most is eléd
s velem az unokák*

*várakozó tenyér
a nap és falevél
kavics szó belefér*

Nehezüln a

*mi számít és mi nem
hó és hó mindig a
szakadozó jelen*

*az ég sötét üveg
s trappolok a téiben
biztat a két gyerek*

*milyenek az esték?
hogyan nehezüln a szó
mélyül az üresség*

A fogoly

*Szóval, ezért élünk úgy, ahogy élünk; igen, dD.,
ezért, de minden megoldódik végül; legalábbis így
hallottad!; most úgy beszélsz, mint anyánk, pedig csak a
tudás beszél, a bölcsesség viszont hallgat; jön egy szél a csillagokból,
és megment bennünket magunktól!; a könnyű mindig unalmas,
dD.; bármit aláírtok, de elmondani képtelenek vagytok!, pedig
annyi az egész, hogy akit szeretiünk, velünk marad, akár akarjuk,
akár nem!; lassan, dD., különben a tested elutasítja, nekem pedig
egy fogoly kell, aki tud beszélni, nem egy hulla!*

A harag

*Végül is aznap nem történt semmi,
semmi rossz, gondolta dD., hacsak
a harag nem, aminek több oka volt;
úgy mint egy önfarkába harapó kígyó
végleges fogyása, szenvedése, hogy
rosszul döntött negyven éve; s az lett,
ami, dD. szánakozva hagyta el a helyszínt,
mert komoly dolgai, feladatai vannak!;
végül is semmi sem történt aznap.*

A MAGASABB ÉRTELEM RUGALMAS ELSZAKADÁSA

1.

Számos olyan történelmi szereplőről tudunk, aki – úgymond – valóságos történelmi életében nagyon is fontos, sőt nem közönséges befolyást fejtett ki, ám a halálát követő irodalmi utóélete során személyiségét szinte tökéletesen megváltoztatta. Halála után – korábbi életéhez képest – valósággal újjászülettként mutatkozik, mintha csak kicserélték volna. Irodalmi alakként minden tettéért mintegy megbocsátásban részesült, irodalmi léte előtti, történelmi rémtettei – utólag, miután alakja immár kívül került a történelmen – mind akaratán kívül következtek be. Úgy tetszik, mintha csak tévedésből keveredett volna bele valahogy a történelembe, mint valami számára idegen elembe. Amit esetleg mégis a körülmények nyomása alatt cselekedett meg, azt már szinte nem is ő, hanem az említett körülmények maguk követték el helyette, minden igyekezete ellenére. Kissé úgy fest, mintha utólag, megszabadulván végre a test szerinti, földhözragadt történelem nyomorúságos kényszereitől, irodalmilag megváltva átlépett volna életének tulajdonképpen, magasabb jelentései közé, azaz megérkezett volna sorsának és életének egyedül érvényes fensőbb értelmébe, s ez az őrá váró értelem tárt karokkal fogadta volna magába. Aki kizárólag a történelem közegén belül – és csak a történelem szemével – képes az ő jellemét és tetteit szemügyre venni, s aki persze magára vessen, az mindig is csak ezt a merő anyagi-tesztí, ok-okozati, földszagú történetet fogja tapasztalhatni, miközben pedig az illető irodalmilag élt élete immár kiszabadult a szó szerint értett történetiség szűklátókörűségéből, ahol egykor bizonyos értelemben aláhullott történelem feletti alakként vergődött annak méltatlan anyagkoloncái közt, s ahol persze még csak mintegy tükör által homályosan pislákolhatott egykori életének magasabb, vagyis igazi képe. Ez az irodalom, amely végre színről-színre szemléli a szóban forgó szereplő igazi valóságát, megvetően tekint le a magasból az érdekek és indulatok általa immár elhagyott mulékony cselekményére, vagyis a hősalak megdicsőülése előtti önmagára.

Rajtunk áll, hogy a szóban forgó történelmi alaknak magának tulajdonítjuk-e ezt a megtéréssel felérő belső fordulatot, nevezetesen, hogy ha már hajdani történelmi életében nem is volt érkező lélekben átalakulni, és tetteinek értelmén változtatni, de legalább irodalmi utóéletében sikerült megtérnie, azaz legalább akarnia sikerült a történelmi körülmények ellenére. Vagy ezt az újjászületést inkább tulajdonítjuk azoknak a szerzőknek, akiknek az előbbieket másodikként – és úgy tűnik – végleges életüket köszönhetik. Ez utóbbi esetben az ő üdvözülésük tulajdonképpen szerzőik lelkületében ment végbe, ami persze mit sem von le ennek az üdvözülésnek az immár örök voltából. Szerzőik véleményét nem fenyegeti többé semmiféle változás, azok rég maguk mögött hagyták már a történelem állhatatlanságát. Ennyiben őrzik is rokonságukat a maguk alkotta hősekkel.

Különösen felerősítheti azt a készletet, hogy ezeket a szerzőket méltassuk megkülönböztetett figyelmünkre, ha számos tekintetben egymáshoz valamely vonatkozásban hasonló történelmi életet élt hősek bukkannak fel műveikben, valamiért egymásra igencsak emlékeztető irodalmi hőökként.

Persze csak nagyjából egy időben, és persze csak nagyjából hasonló körülmények között született meg két olyan irodalmi alak, akiknek az esetében joggal gyanakszunk arra, hogy egymásra oly hasonló irodalmi megváltásukat megelőzően, a maguk földhözragadt történeti megjelenésében is legalább annyi közös vonásuk akadhatott, akárcsak az azóta az irodalomban eltöltött hosszú évezredek során. Első életüket mindketten rómaiakként éltek, mindketten magas birodalmi tiszttséget töltve be. Egyikük egy Poncius Pilátus nevű lovag volt, utolsó ismert beosztása szerint Júdea provincia helytartója. A másikat Titus Flavius Vespasianusnak hívták, aki császárrá lett hadvezér apját követve maga is hadvezérből lett császárrá. E két történelmi figura között, akik alighanem ugyanúgy sosem találkoztak egymással, akárcsak szerzőik, nemcsak annyi a közös, hogy az őket pusztán történeti esetlegességükből felejtethetetlen irodalmi hőssé emelő tevékenységük színhelye – nevezetesen Júdea – azonos volt, hanem az is, hogy testi értelemben vett sorsuk valamiképp egyformán készítette mindkettejük irodalmi alakjának megalkotóját egy-egy igencsak hasonló lélek életre hívására. A szerzők itt a tulajdonképpeni főszereplők, csak alkotásuk, a hőseiknél is tágabban értett alkotásuk, eltakarja őket előlünk.

Gyakorlatilag egészen bizonyosra vehető, hogy a két szerző nem azonos személy: a legrégebbi evangélium szerzője nem lehetett Josephus Flavius. Hősköltésük e két egymásra mutató esete mellett azonban nem lehet szó nélkül elmenni, ahogyan ez általában történni szokott. Kell, hogy a két szerző típusában, alkatában, a konkrét alkotáshoz való hozzáállásában, ihletében legyen valami közös, netán szerzői körülményeik szorításában, céljaikban, esetleg sorsukban. Természetesen ahogyan el kell utasítanunk magunktól az afféle ízig-vérig szociológiai természetű nézeteket, melyek szerint a szerzők történelmi körülményei és viszonyai határozzák meg kizárólagosan a szerzők nézeteit a történelmi cselekményről, úgy kételkednünk kell abban is, hogy az általuk teremtett irodalmi alakokat ugyanezek a történelmi körülmények határozhatnák meg. Ha ugyanis mindezt meghatározhatná az érzéki értelemben vett történelem, hogyan is szakadhatnának el a valóság történeti szereplők alakjaitól az ő magasabb és igazabb létű irodalmi változataik?

Mindkét irodalmi alak közös fő jellemzője ugyanis a nem akarás. Mégpedig pontosan annak a cselekedetnek a nem akarása, ami a történelemben örök híréket megalapozta. Tettük történelmi karakterű tett volt, akaratuk azonban nem e történelemre vonatkozott, hanem az azt követő, történelem feletti örök irodalmi sorsukra. Pilátus nem akarta keresztre feszíttetni az általa minden vádban ártatlannak tartott Jézust. Titus nem akarta porrá romboltatni az általa felségesnek és lenyűgözően tiszteletreméltónak talált jeruzsálemi Szentélyt. Mindkét esemény barátságtalan körülmények történelmi nyomása alatt következett csak be, hiába volt minden jó szándék, s az irodalom, amelynek mindketten szereplőivé váltak, nem fukarkodik e barátságtalan körülmények ismétlődő néven nevezésével. Ezeket a körülményeket mindkettejük esetében úgy hívták, hogy „a zsidók”. Egyéb körülmény még csak szóba sem jön. Történik ugyan említés e barátságtalan körülmény részcsoportjairól, mint farizeusok, szaduceusok, heródiánusok, ám ezek még leküzdhetetlen ellenségességük fokozataiban sem igen térnek el egymástól. Ami Pilátust illeti, a keresztény gondolkodás zsidóellenessége az ő irodalmi alakjának megalkotásán keresztül fészkelte be magát a történet szellemébe. Feltehető, hogy Titusszal közös nem akarása egy feltétlen dramaturgiai szükségletből is fakadt: nem csupán saját cselekvésük köréből kellett ugyanis irodalmi megváltásukról gondoskodni, de annak is láthatóvá kellett válnia, hogy ha gonosz tettüket mégis saját akaratukat követve hajtották volna végre, akkor nem csupán ők maguk nem tarthatnának igényt – jól megérdemelt – örök hírukra, de ezzel megfosztanák örökre gyalázatos hírnevüktől azokat is, akiket mindaddig a szorongató és barátságtalan körülményeknek neveztünk. Hiszen mit is érhetett volna el egymagában az ő nem akarásuk, ha nem egészült volna ki mindazok akarásával, akik helyettük, sőt az ő ellenükre is akartak? Ha Pilátus nem ez utóbbiak rosszakarata ellenére

ragaszkodott volna a maga nem akarásához, hiába is tervezgethette volna vágyakozva hosszú, alkonyati tengerparti beszélgetéseit Jézussal, amire majdan Bulgakov *Mester és Margaritájában* került csak sor. Utóéletének ez az a magasztos jelenete, ahol végre ő maga is értően rábólinthatott saját tettének arra a magasabb értelmére, amit tulajdonképp mindig is sejdített, de szerénységéből nemigen hozott eddig szóba.

A legrégebbinek tartott Márknál a főpap és kísérete, az egész zsidó népet reprezentáló vénekkel, írástudókkal és a tanáccsal együtt vádolja meg Jézust Pilátus előtt azzal, hogy messiásnak, azaz a zsidók egyedül legitim királyának mondja magát. Ez már önmagában kihívást jelentene a római uralommal szemben. Pilátus ezt a vádat semmivel nem indokolható vagy igazolható módon valamiért nem hiszi el nekik, és a felettébb kétséges hitellességű Barabbás-történettel tesz egy utolsó kísérletet rá, hogy az általa ártatlannak vélt Jézust kimenekítse a papok által feltüzelt vérszomjas tömeg ítélete elől. A jelen lévő zsidók a legkülönbözőbb érdek-, szenvedély- vagy vakság-okokból mindnyájan meg vannak győződve Jézus bűnösségéről, egyedül Pilátus tűnik megrögzötten hinni ártatlanságában. A vonakodó Pilátusnak az a meggyőződése, miszerint Jézus ártatlan, éppúgy tökéletesen indokolatlanul marad, ahogyan az ő ismételten a dühöngő néphez intézett kérdése is, tudniillik hogy „de hát mi rosszat cselekedett?“, a nép által rendre megválaszolatlanul lesz hagyva. Az elvetemült papok és egyéb vezetők egy egész népet képesek az orránál fogva vezetni és igazságtalanságba hajszolni, kivéve a tiszta lelkű római, s e jellembeli különbségnek nemigen rejtőzhet másban a magyarázata, mint a népi és vallási hovatarozás különbségében. A bűntelen vádlott és az ő bűntelenségében szilárdan bizonyos helytartó irodalmilag már itt valamiképp egy csoporthoz tartoznak, szemben a jelenet valamennyi többi részvevőjével. Csak a test szerint szemlélt történelem vélheti Jézust és vádlóit egy közös nép tagjainak, szellem szerint szemlélve a jelenet magasabb tartalmát, Pilátus habozása az első jele annak, hogy személyében a Birodalom legalább egy szilánknyit felfogott abból, amiből „a zsidók” semmit. Pilátus e zsidó körülmények részben szerencsétlen, részben szándékos összejátszásának válik áldozatává. Persze a legtisztább lelkületű helytartó sem tarthat ki végtelenül egy egész nép elvetemültségével szemben. Megszámlálhatatlan eljövendő nemzedék fogja belső, lelki életét alárendelni majd e jelenet vádlottjának, s fogja majd reménykedő tekintetét festményeken és szobron, beszédekben és énekekben hiába vetni a helytartóra, a rettenet elháríthatatlan marad. Az ő személyében Róma nagylelkűsége és jóindulata szenved itt igaztalan és megalázó vereséget. Mindenesetre Pilátus hosszan tartó vonakodása az ártatlan vádlott elítélésétől nem eredhetett máshonnan, mint valahonnan a gyűlölködéstől és irigy rosszindulattól átítatott történelmen túlról, esetleg annak magasabb értelmének irányából. Az evangéliumból szerzett értesüléseink szerint a helytartó előzetesen az égvilágon semmit nem tudhat a vádlotról, még a tanács és a főpap előtti kihallgatás jegyzőkönyvét sem kapta meg, azaz annak ártatlanságáról való meggyőződése nem származhat magából az előadott történetből.

A nyilvánvalóan Márkot követő Máténál csak néhány aprósággal bővül a történet, köztük a helytartó itt névtelenül maradó feleségével, aki éjjeli álmára hivatkozva több mint ártatlannak: igaz embernek mondja a vádlottat. A feleség szerepe kimerül ezzel az álommal, a többi evangélistánál már meg sem jelenik. Az is egyedül itt jelenik meg minden köntörfalazás nélkül, miszerint az alaptalan gyűlölettől dühöngő nép azzal a felkiáltással mossa tisztára Pilátus lelkiismeretét, hogy „vére rajtunk és utódainkon”. Pilátus ismeretes kézmosása így közvetlen eredményre vezetett: mint tudjuk, csakugyan nem ő rajta maradt az áldozat vére. És még csak nem is ő kívánta ezt rájuk, ő, akiből a rosszindulat árnyéka is hiányzott, hanem ők maguk akarták azt a vért magukra vonni, mert még magukat illetően is csak a rossz indulataik hajtották őket. A helytartót maguk az evangéliumok kímélik meg ettől, melyek nagyjából ugyanazzal az indokolatlansággal hisznek az

ő jóindulatában, mint ábrázolásuk szerint ő a vádlott büntelenségében. További, nem egészen jelentéktelen mozzanata a meseszövéseknek, hogy bár a Jézus életére törő papi csoport a római uralomban érdekeltként cselekszik, a helytartó szemmel láthatóan nem kezeli őket a maga embereiként. Amíg teheti, kifejezetten megvetően igyekszik lerázni őket. Az evangélium Pilátusa számára az tűnik az előírt ügyrendnek lenni, hogy miután a papok elmondhatták a magukét, ő azt a kérdést intézi a vádlotthoz, hogy úgy van-e, ahogyan azok vádlón állítják. Miután tagadó, vagy legalábbis tagadásként felfogható választ kap, széttárja a karját, hiszen nyilván ártatlan a vádlott, ha egyszer tagadja, vagy legalábbis nem erősíti meg a vádat. Úgy tűnik, Máté hiányolja Pilátus meggyőződésének, vagyis nem akarásának ennél szilárdabb alapokra helyezését, és talán a feleség üzenete ezt a hiányt hivatott némileg csökkenteni.

Maga ez a hiány azonban szembeötlően valami olyasminnek a helyén áll, amit Josephus Flavius munkáiból pedig van alkalmunk megismerni: a zsidó felkelő vezérből lett történetíró sehol nem rejti véka alá a helytartó nyilvánvaló megvetését, személyes rosszindulatát, esetenként gyűlöletét az általa kormányzott tartomány valamennyi lakója iránt. Mind Márk, mind Máté evangéliuma eltávolítja Pilátus lelkéből ezt a sötét árnyat, s ennek az árnyak a hűlt helyén jelenik meg az a jóindulatú tanácsstalanság, ami Bulgakovnál a világtörténelmi migrénnel egészül ki. Pilátus érthetetlen jóhiszeműsége próbál egyensúlyozni önmaga, valamint a zsidó papi vezetés és az általa felbőszített nép hasonlóan érthetetlen gyűlölete között, aminek során a szerzők úgy tesznek, mintha nem volnának tisztában vele, hogy a kettő közt egy irodalmilag általuk létesített ok-okozati viszony áll fenn: ahol az egyik szereplőből maradéktalanul el lett távolítva minden gyűlölet, de annak soha nem létezése ugyanakkor merő óvatosságból nem lett világosan kimondva, ott értelemszerűen a másik szereplőben kellett megjelennie, különben végkimenetel híján leáll a cselekmény. A gyűlölet szülte ítélet megesett, s mivel valakinek, lehetőleg az egyedül illetékesnek ki kellett azt mondania, a nép oldalán volt szükséges akkora gyűlöletet halmozni össze, ami ezt az illetékest már jobb belátása ellenére is kényszeríteni képes. Odaveszne az egész jelenet hajtóereje. Ilyen ádáz gyűlölet amúgy is inkább átalakul valaki másévá, semhogy eltűnne. A kor és a helyszín földhözragadt, betű szerinti történelmében a Pilátus képviselte Róma és az Izrael népe közti kölcsönös gyűlölet az összképet mindjobban meghatározó mozgatóerő volt, amely feltartóztathatatlanul nyomakodott az egy emberöltővel később bekövetkező katasztrófa felé. Ennek irodalmi kioltása az egyik oldal esetében, ami mellesleg a kontraszt miatt megsokszorozza a másik oldal látványos gyűlöletpotenciálját, messzire ható módon azt eredményezi, hogy az érthetetlen okból gyűlölködő félre irányít át minden erre válaszoló gyűlöletet a hallgatóságban. Különleges státuszánál fogva ez a szöveg nem egyszerűen tudósítást tartalmaz egy több ezer évvel korábbi eseményről. Ami ott történik, az megállás és szünet nélkül történik azóta is, hiszen magasabb értelme nem az időbeliséghez kapcsolódik.

Lukácsnál – az előző kettőhöz hasonlóan – a papok és a nép halálos gyűlölködésén túl a Barabbás-történet az, ami drámaian megtöri a helytartó Jézus-párti ellenállását, aki így még csak nem is kell, hogy engedjen a tőle egészen idegen külső nyomásnak. Elég, ha fejet hajt egy olyan ősrégi helyi büntetőjogi hagyomány előtt, amiről mi több-kevesebb bizonyossággal tudjuk, igaz, csak a történelemből, hogy tisztára irodalmi alkotás, hogy soha nem létezett, ám amiről az evangéliumok helyszíntől távoli olvasóinak vagy hallgatóinak sejtelmük sem lehetett. Ahogyan többnyire immár kétezer esztendeje sincsen. Természetesen Pilátus irodalmi örökléte szempontjából édes mindegy, hogy tisztán történeti megfontolások alapján reális-e a Barabbás-történet, vagy sem. Hiszen hol érne fel a tisztán testi értelmében vett történelem vélekedése a történet magasabb értelméhez? Könnyen lehet, hogy Barabbás maga történeti alak, de a nép pészach előtti szabad választása az elítéltek közül, ami a római jogtól fogva a bibliai és talmudi jogig mindennek el-

lentmond, nyilvánvalóan egyedül a történelem magasabb értelmében eshet meg. Annál lejjebb nem.

Jánosnál számos kisebb részlet lesz merészebben kibontva, mint elődeinél. Egyrészt Jézus felvilágosítja a helytartót, hogy ő egy nem e világról való ország uralkodója, hiszen ha a szóban forgó ország e világról való volna, akkor az ő alattvalói harcolva akadályoznák meg, „hogymé adassék a zsidóknak”. „Ámde az én országom nem innen való.” Ennél világosabban nem lehet Pilátus tudtára adni, hogy Jézus nem a zsidók messiás-királya, hanem egy másik országé, az igazság birodalmáé, ahová őt csak azok követik, „akik az igazságból valók”, és hát azok nyilván nem a zsidók, akiknek ő itt most „átadatott”. A közelgő Isten országa tehát még abban az esetben sem volna azonos Izrael földi királyságával, ha Róma kiengedné a zsidókat a markából, s ha az egész nép tartaná magát Isten törvényeihez és rendelkezéséhez, mert ez az egész még akkor is csak e világ volna. Pilátus arra a visszakérdezésére, hogy „mi hát az igazság?”, már nem itt kap választ, hanem abban az irodalmi túlvilágban, ahová a vádlott ártatlanságáról vallott szilárd meggyőződése juttatta, és ahol Jézuson kívül ő az egyetlen tisztességes szereplője a jelenetnek.

Ettől fogva Pilátus ki-bejár palotája és az odakint Barabbás szabadon bocsájtását követelő sokaság között, aki Jánosnál ráadásul tolvajja, azaz köztörvényes bűnözővé lesz lefokozva, holott a megelőző evangéliumok szerint olyan bandita volt, aki részt vett a közelebről nem megjelölt lázadásban, és ahol ennek során embert is ölt. Nehéz érvényesen kétségbe vonni, hogy itt történetileg eddig holmi Róma-ellenes lázadásról eshetett szó, s hogy Barabbás cellájába az elfogott zelótákat gyűjthették. Az első három evangéliumon mintegy fokozatokon áthaladva mind Pilátus alakja, mind a zsidók gyűlése tovább érlelődik, míg az utóbbi a csúcspontjához ér. Jézus bűntelenségének hajtogatásával a szorongatott helyzetben lévő helytartó csak akkor hagy fel, amikor a zsidók végül vele szemben is kijönnek a sodrúkból, és szemtől szembe azzal fenyegetik meg, hogy feljelentik a császárnál, hogy Róma ellenségeinek a pártjára állt. Márpedig egyáltalán nem biztos, hogy a császár hasonlóan jóhiszemű ember volna, mint Pilátus. Nincs tovább, gondolja nyilván az alattvalói haragjától megrettenő és megtört helytartó, aki immár három evangéliumon keresztül sem volt képes a vádlottat megmenteni, és egyfelől jól jövedelmező állását megtartandó, másfelől a zsidók jóindulatát maga iránt megőrzendő, átadja nekik Jézust kivégzésre. Innen persze még hosszú az út Pilátusnak és feleségének szentté nyilvánításáig a görög ortodox és a kopt egyházban, de türelemben és időben a történelemnek nincs hiánya. Mindenesetre már Órigenész is azzal vágott vissza Kelszosz felvetésének, miszerint Jézus halálra ítéelője büntetés nélkül úszhatott meg mindent, hogy lám, a tudatlan pogány filozófus még azzal sincsen tisztában, hogy Jézust nem annyira Pilátus ítélte halálra, mint inkább a zsidó nemzet maga, melyet viszont Isten igenis megbüntetett az egész földkerekségen való szétszórással.

A zsidó nép irodalmi ábrázolására érdemes még egy félreeső példát említenünk. Az adógaras-történet vitapartnerei a szó történeti értelmében nem lehettek farizeusok. A farizeus iskola nyomán kialakult talmudi hagyomány akár valamelyes ismeretében is elgondolhatatlan olyan eleven farizeus, aki az Isten és a császár közti egyébként kétségkívül szellemes adómegosztási javaslatra ne kérdezett volna nyomban vissza: pontosan mi is az, ami egyedül a császáré, és mi az, ami ennél fogva nem Istené? Nem is az a fő probléma, hogy e szöveg szerzője feltehetőleg sosem látott közletről farizeust, s hogy számára már elkezdett a szó kizárólag képmutató zsidót jelenteni, egyebet nem, akinek minden vele született törekvése kimerül abban, hogy valamiért rosszat akar Jézusnak, nincs is egyéb tulajdonsága. Hanem hogy a frappánsnak tűnő válasz elnémítja a Jézust „lebuktatni” szándékozó „farizeust”, az alak elnémul és nem mozdul többet, aminek nem lehet egyéb oka, mint hogy nem eleven. Díszlet egy olyan történelmi drámában, ami itt még csupán elkezdett kibontakozni. Rosszindulatán kívül nincs más lénye.

A Márk-evangélium – és a többi evangélium – Pilátusának nemigen akadhat közelebbi lelki rokona Josephus Flavius Titusánál. Itt azonban mindenesetre megfelelőbb ismereteink vannak alakjának szerzőjéről, s így azokról a mind belső, mind külső erőkről is, amelyeknek a mentén alkalmassá tette hősét annak emelkedett irodalmi utóéletére. A *Zsidó Háború* Titusa az ostromgyűről szélre állva intéz beszédet a Szentély maradványait tűzben és vérben még védő Gischalai Jochanán vezérhez. Hihetetlen haragvó pártosszal veti a szemére, hogy az ostromlott Jeruzsálemben városrészzel városrésze és utcáról utcára vonulva vissza, végül magában a Szentélyben próbálták a lábukat megvetni, ahelyett, hogy más csatateret kerestek volna maguknak, amivel szinte elviselhetetlen erkölcsi nyomás alá vetették a rómaiakat, akiket kétségbeeséssel tölt el ez a szentségtörés. Az ostromló légiók már-már a látványát is alig képesek elviselni, ahogyan a védők a patkokban folyó vér és a hullák között gázolnak az általuk megszentelt templomban, s ők, a rómaiak, szívük szerint megtartanak épségben az egész Szentélyt, még akkor is, ha ezt a védők láthatólag nem akarják.

A *Zsidó Háború* olvasójának elszorul a szíve, hiszen bár ismeri a történet végkimenetét, nem tud nem együtt érezni a rómaiakkal. Valahányszor újraolvassa a jelenetet, valahol mélyen bizakodik, hogy hátha ezúttal mégis másképp alakul. A saját kegyességétől csaknem meghatódó vezér – Flavius szerint – a már lángoló oszlopcsarnokhoz utasít egy kisebb különítményt, azzal a paranccsal, hogy kezdjenek neki az oltásnak. Ennél több aztán tényleg nem várható el egy várost ostromló sereg vezérével, hiszen ha egy nagyobb sereget rendelne oda az oltásra, akkor ki folytatná addig is az ostromot? Szembeötlő, hogy a szemrehányó szónoklat pontosan olyannak ítéli a várost és a Szentélyt védő lázadókat, mint Josephus maga. Semmi nyílt gyűlölet, csupán a lángoló erkölcsi felháborodás az Istent és embert nem ismerő vak fanatizmus iránt, valamint mély bánat a bűnös zsidók által művelt és okozott pusztítások mértéktelensége felett. Titus tehetetlen elkeseredése is annak szól, hogy a megátalkodott vezetőiktől felbőszített zsidók Róma elleni alaptalan és fékevesztett gyűlöletükben már a Szentélyt, ezt a csodálatos műalkotást sem képesek megbecsülni, amit pedig a Birodalom oly szívesen mutogatna idegenforgalmi ékességei közt. Hiszen ez a felséges élettelen tárgy ártatlan, szögezi le, és nem vétett senkinek! Tulajdonképp azt írja szónoklatában körül, hogy a rómaiak bizony mindent megengedtek a hálátlan zsidóknak a templom használatát illetően, még a pogányok kitiltását is a belső csarnokokból, s egyáltalán nem korlátozták a Szentély zsidó használatát semmiben. Figyelemre méltó, ahogyan Titus szózata minden utalást elkerül azzal kapcsolatban, hogy a jeruzsálemi templomot a zsidók építették saját Istenük és saját maguk számára, ehelyett az előtérben a Szentély egyetemes szentsége és egyetemesen felséges alkotás volta áll. Amely egyetemeségből egyenesen következik, hogy – legalábbis birodalmi szempontból – idegenforgalmilag Róma tulajdonát képezi, s valamely partikuláris tulajdonosát nevezni meg, az éppen egyetemeségét csorbítaná, s aki kezét emel rá, az a Birodalomnak és az ő egyetemes méltóságának az ellensége. Nyilvánvaló, hogy a Birodalomnak magától soha észébe nem jutna egy ilyen értékes műalkotásának az elpusztítása, amelyet voltaképpen az azt leromboló elvetemültek miatt kellett egyáltalán ostrom alá vonnia. Róma tehát mintegy a templom zsidók elleni védelmezőjeként rombolja le a templomot. Jobban mondva, voltaképpen tehetetlen kétségbeeséssel nézi, ahogyan a Szentély fanatikus védői rombolják azt le, illetve a rómaiak jobb sorsra érdemes kezei által maguk romboltatják le Isten házáat. Titus egész haderejét bevetette, hogy ostromával megmentse Isten házáat, de akarata éppúgy megtört a zsidók elvetemültségén, mint alig egy nemzedékkel korábban Pilátusé is.

Hiszen ahogyan Pilátus nem képes rákényszeríteni akarát a teljes zsidó elitre és társadalomra, amelynek a helyőrsége élén ő a helytartója, úgy nem képes Titus sem akarata jármába törni a parancsnoksága alatt álló légiókat, kivált nem azt az egyetlen névtelen,

elszabadult légionáriust, aki csóvát vetett a Szentély kapujára. Flavius összegzése szerint így esett, hogy leégett a Templom, „Titus akarata ellenére”. Később is, elhaladva a város közelében, ahol kő nem maradt másik kövön, Titust Josephus mély fájdalommal engedi megemlékezni annak egykori pompájáról, épületeinek elmúlt nagyságáról és szépségéről. Titus – a szerzővel együtt – újra meg újra elátkozza a zsidók lázadásának értelmi szerzőit, akik e szörnyű balvégzetet hozták a szent városra és annak Szentélyére. Nyilván ehhez egészen hasonló fájdalmas hangulatokba süllyedhetett – némileg korábban – az evangélium Pilátusa maga is, akit szerzője Flavius Titusához igen hasonlóan törekszik mentesíteni annak a gaztettnek a terhe alól, amelyet a város megszállított lakosai hoztak önmagukra.

Aligha lehet kétséges, hogy mindkét szerző valóságosan létező történelmi gyűlöletet vett irodalmi kezelésébe, amikor valakik végső soron tehetetlennek bizonyult gyűlöletét sikeresen fordította el annak eredeti célpontjairól, Pilátusról és Titusról, egyenesen a rómaiak esküdt ellenségeire. Ezzel irodalmilag olyannyira sikerült maguk alá gyűrniük a testi értelemben valóságos történelmet, hogy a nyugati történelmi tudatból nyoma veszett annak az emléknak is, miszerint a két leírt esemény, azaz a messiások fellépéseinek vérbe fojtása, illetve a 66–70-es júdeai háború alighanem szoros történelmi – és részben okozati – kapcsolatban álltak egymással. Pilátust a zsidókkal szembeni jóakarató gyengesége, Titust pedig a zsidók istentelensége fölötti erkölcsi felháborodása vitte abba a rossz hírbe, amelyből irodalmi alakjuk megteremtői voltak csak képesek kiragadni őket.

Ebben az irodalmi túlvilágban azonban természetesen nem csupán a júdeai helytartó és a részben az ő működése révén kiváltott általános felkelést leverő hadvezér élik megtérésük örök életét. Beláthatatlan kiterjedésű, egymást követő történelmi embertömegek élik velük együtt ezt az életet, mit sem sejtve történelem és irodalom különbségeiről. Történelemnek és az ennek a fajta irodalomnak a legszembeötlőbb különbsége, hogy míg a történelem szereplőit zömmel nem értjük, hiszen alakjukat az irodalmuktól függetlenül nem is igen látjuk, az őket hátukra emelő irodalom jelentést és érthetőséget lop a lényükbe. A kettejükre irányuló egykori gyűlölet hordozóit, a zelótákat, vagyis az érzéki-történelmi világ messiásának azon követőit, akik két szerzőnk számára a gyűlölködő és gyűlöletes nép modelljéül szolgáltak, azóta elnyelte a testi-anyagi, érzéki történelem könyörtelen árja, ám az e hordozók gyűlölete lankadatlanul él tovább nélkülük is, irodalmilag velük szembefordítva. Ők már nincsenek, de Róma-ellenes gyűlöletüket az az új lelki alkat, amelyik Pilátus és Titus megdicsőült álomalakját megteremtette, azok ellen fordította, akik maguk Rómától vereséget szenvedve eltűntek a történelemből. A győztesek, akiket ez az új Pilátus és ez az új Titus képviselt, elkobozták a veszteseknek a helyszínen gazdátlanul maradt gyűlöletét, és zsákmányukként tették a magukévá.

2.

Kierkegaard *Vagy-vagy* című monumentális művének talán legismertebb fejezetét szentelte Mozart Don Juanjának. Hogy felfejtse annak titkát, ahogyan a csábító középkori legenda önmaga legbenső lényegére ébred, azaz hogy a téma a tudatára ébred lényegi zeneiségének, ami végül is lehetővé teszi számára, hogy ráleljen sors kijelölte alkotójára, Mozarthra, amit Kierkegaard hasonló léptékű találkozásnak lát, mint a trójai háború témájának és Homérosznak a nagy egymásra találását, felállít egy roppant egyszerűnek látszó konstrukciót. Mindenekelőtt leszögezi, hogy a kereszténység hozta a világra az érzékiséget. Ezt a létrehozást ezúttal az a sajátosság jellemzi, hiszen természetesen az érzékiség már korábban is létezett a világon, hogy a kereszténység éppen azáltal, hogy az érzékiséget mint elvet, mint vele ellentétes princípiumot kizárni törekedett világából, éppen ezáltal

tal önálló elvvé, önálló erővé különítette el és sűrítette össze. A kereszténység szellem, mondja Kierkegaard, így tehát a szellem az a pozitív elv, amit a világra hozott. Márpedig ha ettől fogva az érzékiséget ez a szellem határozza meg, akkor értelemszerűen ez a meghatározás úgy történik, hogy a szellem kítaszítja, kiűzi, kizárja azt. Ez a kiűzés és kizárás a szellem szférájából változtatja vele szemben önálló hatalommá, egészen pontosan, s itt most kissé eltérek a dán gondolkodó megfogalmazásától, azzá a hatalommá, amelynek az érzékiséget a keresztény szellem felfogja, vagyis amilyenként látja és kítaszítja magából. Mondjuk így: amilyenként ez az érzékiség a szellem képzeletében él. Ha ezt az önállóított érzéki-erotikus elvet most egyetlen individuumban koncentrálnak képzeljük el, Kierkegaard állítása szerint megkaptuk az érzéki-erotikus zsenialitás testet öltött fogalmát. E fogalom rávetítése a zenei közeg sajátosságára most nem foglalkoztat bennünket, az már teljességgel Mozart operájának részletes tanulmányozását készíti nála elő.

Kierkegaardnak ez a fenti eszmei konstrukciója – talán nem is egészen véletlenül – nagyon is jól megfelel valami olyasminak a felvázolásához, ami közelebb vihet bennünket történelmi szereplők és üdvtörténeti szándékú irodalmi megrögzítésük szétválásához. A legkorábbi kereszténység köreiből a szellem nyilvánvalóan még otthon érezte magát a történelem yers közegében is: a messiást ugyan magasabb intés indította történelmi útjára, de ez mind ő, mind követői számára történelmen belüli kihívást és ugyancsak azon belüli döntést jelentett. Még akkor is, ha bizonyos mértékig kérdéses maradt, hogy a döntések beteljesülte nyomán a világ vajon ugyanaz a világ marad-e.

A kereszténység vitathatatlanul a zsidóságból jött létre: ez egy történelmi igazság, ugyanakkor vitathatatlanul nem több, mint egy történelmi igazság. Mint ilyen a kereszténység eredetének egyedül történelmi jelenségét világítja meg, mert persze egyik történelmi jelenség keletkezésének magyarázata egy másik történelmi jelenség. De mivel a kereszténység nem hagyja magát kimeríteni ebben a történelmi állításban, s a maga – szellemi – többletét nem látja kizárólag történetinek, szembe is fordul ezzel a történelemmel, és tagadja azt. „A kereszténység szellem”, mondja Kierkegaard, szellem voltának szakadatlan önigenlése azonban megköveteli tőle az érzékiséggel, a testiséggel, az anyagiséggel való szembenállásának állandó fenntartását is. Időbeli létezése nem ismerhet olyasmit, hogy immár éppen eléggé sikerült elutasítania az anyagot, a hozzá tartozó érzékiséggel és testiséggel együtt, s a testi történelmet immár kellőképp messzire taszította magától, vagyis a szellem megpihenhet végre, és egyéb, történelemfeletti tennivalói felé fordulhat. Amikor az anyag elutasításától, megtagadásától legtávolabb eső feladataiban gyakorolja is magát, valahol a szellem tudatalattija még akkor sem szabadulhat alapvető szembenállásától az anyaggal, már csak pusztán identitása megőrzése érdekében sem. Voltaképpen ha nem létezne az anyag, a szellemnek nyomban minden energiáját arra kellene fordítania, már pusztán önérdékből is, hogy kitalálja és megvalósítsa azt, hogy szemben állhasson vele, és persze hogy felülmúlja. Ezt követően aztán már nyugodtan fordíthatja arcát, persze némileg a lefitymáló gúny kifejezésével, az otthagytott érzéki anyag felé, ami az elvárásoknak megfelelően szerényen visszamosolyog, létezése miatt kissé restelkedve.

A szellemnek az anyaggal való szakítása a leghamarabb és a leglátványosabban a messianizmus hagyományán belül következett be. A szellem messianizmusa, amit nem biztos, hogy egyedül Pál kezdeményezett, de mindenképp az ő követői képviseltek a legélesebben, kezdte könyörtelenül lerázni magáról minden hitvány érzékiségnek minősített, földhözragadt politikai-katonai vonatkozását, nemzeti hovatartozását, és vele együtt értelemszerűen a pogány világalom ellen hadra kelt népet is. A messiás elhagyja saját világi aspektusát, és ezzel együtt természetesen a világ elleni hadviselését is. Katonáit, ha vannak, a nem e világi ország falai mögé vonja vissza. A szellem messiását növekvő mértékben hagyta hidegen az a korábbi testi valója, akinek magára maradt követői az ő ellenállhatatlan erejű visszatérését várva gyűltek össze Jeruzsálemben fivére, Jakab köré, és

akik az úgynevezett jeruzsálemi ősegyházzá álltak össze. Úgyszólván semmit nem tudunk róluk, leszámítva, hogy szinte megszállott módra élték a Törvény gyakorlásának életét és a Templom kultuszát, vagyis vagy ezt tanulták Mesterüktől, vagy legalábbis ezzel nem valami ellentéset. A testi történelem ezalatt, szokásához híven, egy pillanatra sem hagyta abba megszokott alakulását, változását, s az ő várakozásukhoz képest új vagy ettől elszakadó szellemi messiás pár évtized múltán már a fegyvert fogott másíknak a nyelvét sem értette. Itt a szellemi messiás az, aki önálló elvvé tagadja, taszítja és zárja ki világából a másik, a történeti-testi értelemben vett messiás alakját, sőt egy ilyen alak egyáltalában vett lehetőségét is, és változtatja azt ezáltal magával szemben önálló erővé.

A tisztán anyagi-történeti messiás alakja valójában persze addig sohasem létezett, ahogyan a judaizmusban – minden ellenkező híresztelés ellenére – azóta sem létezik, ám a vértet és a fegyvert elutasító szellemi messiás felől tekintve, ami az ő távozása nyomán hátramarad, az pusztán valami önhitt és nemzetileg korlátozott militarizmus. Ebben az értelemben mondhatjuk Kierkegaard szavával, hogy a tisztán testies-nemzeti értelemben vett messiási alakot a kereszténység hozta a világra, mégpedig éppen tagadásának útján, azaz épp azáltal, hogy levált róla és elhagyta. A kizárás, a tagadás, a magától eltasztás persze nem csupán a teológiai fejtegetések eszmei szerszámaival zajlik, hanem nélkülözhetetlen eszköze a gyűlölet is, bármily szokatlan legyen is eleinte a használata. Flavius is a szíve mélyéből gyűlölte a magukat Jeruzsálem és a Szentély üszkös romjai alá temető zelótákat, de a tekintetét legalábbis Róma felé emelte a magasba, és nem a mennyei Jeruzsálem szellemképére, amely egy pillanatra sem gyászolta meg a pusztasággá vált várost, hanem megérdemeltnek vélt megvetésével sújtotta odafentről.

A messiás alakjának ezt az antropológiai kettéválását szellemire és testire követi szorosán nyomon a Törvény meghasadása szellem szerintire és pusztán test szerintire, valamint az Írás értelmének szétszakadása Lélek szerinti és betű szerinti értelemre. Mindezek a szakadások eredetileg mind-mind a legrégebbi kereszténységen belüli szakadások voltak, amik nem a keresztények és a kereszténységtől érintetlen zsidóság között mentek végbe. Pál elkeseredett és indulatos kifakadása azok ellen, akik egy „másik Jézust” és egy „másik evangéliumot” hirdetnek, ennek a belső szakadásnak szól, nem a kívülről maradtaknak. Márpedig ebben a történelmi pillanatban még mindazok, akik a pogányok apostolával ellentétben egy „másik Jézust” és egy „másik evangéliumot” hirdetnek, jórészt mind a Mester közvetlen tanítványai, családtagjai vagy azok követői. Fenti gondolatmenetünk mentén fogalmazva úgy is mondhatjuk, hogy a Pál által képviselt szellem növekvő lendülettel számúzi magából a tisztán testi-történeti Jézust és Jakab gyülekezetének hozzá tartozó evangéliumát. E folyamat egyik végpontján kerülnek egymással szembe a „hit” és a „cselekedetek” fogalmai, amelyek addig békésen nyugodtak együtt a „hűség” fogalmának közös otthonában.

Innen már nem volt visszaút: a páli fogalom olyan ontológiai súlyt kölcsönzött a hit fogalmának, ami már önmagában megvalósította a teljes újjászületést egy egyébként teljesen változatlan, bár sok tekintetben elvalótlanult, mert immár csak a végét váró külvilágban is. A Törvény előírt „cselekedetei” értelemszerűen ehhez a külvilághoz, azaz a testi értelemben felfogott világhoz kötődtek, ahol azt voltak hivatva apró, araszoló léptekkel löködni előre, míg a messiás megérkezése egy utolsó nagy lökessel nem igazít végre mindent a helyére. A szellemi megváltás azonban mindezekben az araszolásokon és várakozásokon egyetlen hatalmas ugrással túllép, és döbbent értetlenséggel néz vissza a még mindig a testi történelem ingoványában matató, még mindig testi emberekre, akik kétségkívül nem minden ellenszenv nélkül tekintenek a magasztos fénybe illanó szökevényekre. A szakadás nem volt hajlandó többé megállni és felhagyni tovább szakadó tevékenységével. A magasabb és az alacsonyabb értelmezési szintek, amilyenek például a betű és szó szerinti, test szerinti, merő történeti jelentésréteg, valamint az ő magasabb értelme,

jelentésének szellemi válasza erre az ő alacsonyabb szintjére, melyek az előzetes elképzelések szerint az ember és a mindenség rétegződésének megfelelően békés hierarchiában nyugodtak volna egymás felett, mind ellenségesebben tekintettek most egymásra. Sok egyéb esetben is, de kivált például Pilátus alakjában a két értelmezési és létezési szint nem fért meg békében egymással. A magasabb értelem, a korábban már említett szellemi messiással teljes egyetértésben, nekifogott még a sarujáról is lerázni a testi-történeti értelmezési réteg durva porát, ami ebben az esetben nem volt egyéb, mint Pilátus gonoszságának banalitása. Ennek eltüntetése a mérleg serpenyőjéből azonban határtalanul megnövelte a zsidók gyűlöletének súlyát a másik serpenyőben. Tulajdonképpen az ment végbe, hogy az ismeretelmélet hierarchikus elképzelése a felfelé szálló, az anyag-közelítő a mind magasabbra, az Egy felé szárnyaló minőségekről szembetalálkozott azzal a látvánnyal, ahogy e szintek és minőségek elszakadtak egymástól. A már magasabb szintek fokozódó idegenkedéssel, értetlenséggel, végül megvetéssel és gyűlölettel néztek vissza mindarra, aminek magasabb értelmezései ők maguk voltak, legalábbis szándékuk szerint. Az értelmüket és jelentésüket veszni látó alacsonyabb rétegek pedig növekvő irigységgel vegyes ellenszenvvel fordítottak hátat az általuk anyagtalan és így üres szellemkedésnek látott felhőépítkezésnek. Odafentről nézve mindez alaptalan gyűlöletnek látszott, amire egyedül a gyűlölet tűnt megfelelő válasznak. Az összes szakadás ezzel megszórt pusztaságot hasadtságnak lenni: amikor a magasabb értelmezési szintek gyűlölettel fordultak mindaz ellen, aminek addig az értelmezéseiként tudtak magukról, alásüllyedésük megfegyeztetlenné vált, hiszen nem találtak maguk alatt többé semmit, ami ínyükre lehetett volna. A szellemi messiás felől tekintve egy történelemből vétetett messiás alacsonyrendű rögeszmének látszott, ahogyan egy olyan Pilátus vagy Titus is, amilyenek irodalom előtti történelmi alakjuk tűnt, egy értelem veszített és minden jelentést nélkülöző történelem szereplői. Egy efféle Pilátuson vagy egy efféle messiáson nem találhattak semmi értelmezni valót, semmit, aminek magasabb jelentése lehetne. Ebben a fázisban a szellem már nem csupán magából kizárni, eltaszítani és kitagadni óhajtott az érzéki történelmet, hanem a létezés egész területéről igyekezett azt száműzni. A magát egyértelműen a magasabbként, a korábbi minden döntő tekintetben meghaladóként látó és értelmező szint ekkor beleütközött abba a leküzdhetetlen problémába, hogy mihelyt szem elől veszti, aminél magasabb, és amit meghaladott, magassága nyomban értelmezhetetlenné és alap nélkülivé lesz. Hogy szellem volta értelmezhetetlenné és alaptalanná válik, ha az érzéket nem egyszerűen száműzi a világból, de nem létezőnek tekinti és szóba sem áll vele.

3.

Jóllehet az Újszövetségből nyilvánvaló, mégis mára jórészt eltűnt már a keresztény történeti tudatból az a tény, hogy a Jakabtól vezetett zsidó-keresztény ősgyülekezet nem csupán abban hitt, hogy a keresztén kivégzett vezetőjük a messiás volt, de abban is, hogy az halottaiból feltámadt, és majd visszatér követőihez. Csakhogy ők alakja kettéhasadásának azon az oldalán várakoztak tovább, ahol ő Isten megbízásából tér majd vissza hozzájuk emberfeletti hatalommal felruházva, és népe élére állva megsemmisíti a pogány világbirodalmat, hogy azután elfoglalhassa Dávid rá váró üres trónját, s hogy Jeruzsálem felé útra kelhessenek a népek, mert Isten ott lakik. A hasadás másik oldalán mindez csak további tapicskálásnak látszott a kiürült és lélektelen történelem útvesztőjében, hiszen ezen az oldalon a hit előtt immár eltűnt minden akadály, a hitre térés egyben a megváltást is jelentette, s mindenki ellenséggé vált, aki e testi történetvilágban még továbbra is a testi, fegyveres megváltót várja, aki mások, tudniillik az ellenség vérében akarná elérni a megváltást. A tisztán szellemi megváltó iránti gyűlöletük jelezte, hogy Jakabék elutasítják a

Római Birodalomnak és népeinek szeretetből fakadó térítését: másik Jézust követnek, és másik evangéliumot hirdetnek. Az ő számukra messiásuk mártírhálált halt a pogány rómaiak kezétől Izraelért, de halálának és feltámadásának – úgy tűnik – nem tulajdonítottak olyasféle metafizikai jelentést, ami helyreállítaná a bűnbeesést megelőző állapotokat. A Felkent visszatértét váró közösséget a messiás fivére vezette, aki maga nem volt sem tanítvány, sem apostol, és egyáltalán, a hit alakításában nem volt semmilyen megkülönböztetett szerepe. Ha Jézus Dávid királyi házából származott, akkor értelemszerűen távollétében ideiglenesen egy rokonáé lett a királyi hatalom, ahogy Jakab halálát követően az ősgyülekezet irányítását megint csak egy rokon vette át. Senki nem tudhatja, hogyan alakult volna e közösség további sorsa és tanítása, ha 66-ban nem tör ki a háborúba torkoló felkelés, döntően azzal a vallási gesztussal, amivel leállították a Szentélybeli minden nap bemutatott áldozatot a császárért és a római népért. Senki nem tudhatja, hogy e legkorábbi egyházi szerveződés, amelyről csak azt tudjuk, hogy mindennapi életét a szentélyben élte, támogatta vagy elvetette-e ezt a zelóta döntést. Él a gyanú, hogy ezt a kifejezetten vallási hadüzenetet igyekezett a Márk-evangélium szerzője, és mind, akik ebben követték, Pilátus újjávarázsolta alakján jóvátenni. Flaviushoz hasonlóan, aki Titus alakján teszi jóvá, hogy maga is része volt a Jeruzsálem pusztulásához vezető harcoknak.

Biztosan nem tudható, de csaknem bizonyosra vehető, hogy Jakab kivégzését követően a jeruzsálemi ősgyház menekülése a Jordánon túli Pellába ahhoz hasonló karakterfordulat következménye lehet csak, amilyent Pilátus és Titus lelkületében láttunk az irodalommal válás során végbemenni. Vagyis irodalmi egyházzá válásukat megelőzően a valóságos jeruzsálemi gyülekezet csaknem biztosan nem menekült el, hanem feltehetőleg csatlakozhatott a város és a Szentély védőinek harcához, hogy ők is szembekerüljenek Titus nagylelkű gyűlöletével. Tisztán történetileg szemlélve, halhatatlan irodalmi alakjuktól tehát most eltekintve, semmi olyan okot nem tudunk feltételezni, ami arra készthette volna őket, hogy a közeledő pogány ellenségre hagyták volna azt a Szentélyt, amelynek csarnokaiban életük jó részét töltötték. A távozásukat megjelenítő legendák is csupán menekülésre intő angyali üzenetekre tudnak hivatkozni, történeti okokra nem. Sorsukról mindent elárul, hogy menekülésükről és a folytatásról a kétszáz évvel későbből hivatkozott, ám háromszáz évvel későbbi jámbor legendán kívül soha többé nem hallunk velük kapcsolatban egyetlen szót sem. Úgy tűnik, nemcsak ők maguk, de egyetlen írásuk, feljegyzésük, biztosan eredetinek mondható tanításuk, Pál felőlük nézve „másik evangéliumával” való vitájuk sem élte túl Titusnak a Szentélyt megmenteni igyekvő jóindulatú ostromát, ahogyan közösségük alapítójának feljegyzett tanításából sem maradt fenn egyetlen mondat sem azon a nyelven, amelyen elmondta azokat.

Kierkegaard számtalan alkalommal szögezi le, hogy a történelem mégoly alapos tanulmányozása, tudományos módszerei, forráskritikai erőfeszítései sosem lesznek alkalmasak annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy kicsoda is volt Jézus. Történeti szemléleten Kierkegaard egyébként a tisztán világi, kézzel fogható testi valósággal való érintkezést is érti, azaz szerinte a Tanítóval történő akár személyes találkozás sincs ismeretelméleti fölényben az évezredekkel későbbi tudományos vizsgálattal szemben. Történetileg persze meglehetősen közel lehet férközni történelmi alakjához, az adott kor megismerhető összefüggései között fel lehet deríteni valamelyest többé-kevésbé hiteles életrajzát. Ám amit a hívő hite lát benne, jóllehet a személy egészével egyetemben az is jelen volt adott pillanatban a történelemben, azt a történeti szempont sosem érheti el. A történettudomány nem tűzhet maga elé annál magasabb célkitűzést, mint hogy egyre pontosabb hipotéziseket állítson fel, amelyek talán egyre valószínűbbnek tetszenek, de a történeti bizonyosság sosem léphet túl a viszonylagosság egy bizonyos mértékén. A bizonyosságnak ez az elégtelensége és viszonylagossága elviselhetetlen ellentétben áll annak az embernek az abszolút bizonyosság iránti igényével, aki örök életének üdvösségét tenné fel erre a törté-

neti bizonytalanságra. Pascal „fogadása” itt csak látszólag mutat valami kiutat, hiszen ő a végtelen nyereség lehetőségét méri össze az esetleges véges veszteséggel a fogadás tétjeként, míg esetünkben a történelem nyújtotta silány, de abszolút bizonyosság lett szembeállítva a bizonyosság tökéletes hiányával. A történelmi nézőpont legfeljebb arról szerezhet biztos ismeretet, hogy Jézus vándortanítóként járta a korabeli Júdeát és Galileát, tanításával követőket szerzett, majd – minden jel szerint – ártatlanul kereszthalálra ítélték. A hit valamennyi állítása, bár erre a történelmi alakra irányul, nem történelmi karakterű, azaz a megismerés szempontjából tényidegen, és nem is a történelemben szemlélhető tanúságokra épül. S ha ezt még egyáltalán lehet súlyosbítani, Kierkegaard egyik legerősebb belátása, hogy a személyére irányuló hit maga sem jelent történelmi irányultságot, mivel éppen hogy a történelem mulékony időbeliségének dimenzióját függeszti fel, és lép hitének tárgyával az egyidejűség közvetlen viszonyára. Eszerint a hívő, legalábbis mint hívő, legalábbis egy konkrét vonatkozásban maga is megszűnik a testi-időbeli történelemnek pusztán egy mozzanata lenni, mivel anyagidegen kivételes egyedisége a történelem felettivel érintkezve öröknek bizonyul. Ebben az értelemben ez a hit mindazt követve, amiről fentebb értekeztünk, maga is kilép a testi-anyagi értelemben vett történelem közegeből, hogy az örök irodalomban élje tovább örök életét.

Ami azonban ezt a hitet visszatartja és idehorgonyozva őrzi ebben a testi-anyagi történelemben, és minden szabadulási kísérletét titokban kicsúfolja, az nem más, mint saját megvetése ugyane világi történelem iránt. A dogma ugyan maximális erőbetétessel préseli egymáshoz az egészen szellemit és az egészen testi-anyagit, de nem képes véglegesen leküzdeni iszonyát a korlátozottnak, a partikulárisnak, a makacsul egyedivel szemben. Ha az emberiség maga is egy valóságos nép volna, akkor lehetséges volna, hogy a földi valóságon belül felváltsa egyszer a kiválasztott nép messiásvárását a sajátjával. Ezt azonban beláthatatlan időkre lehetetlenné teszi a Pilátuson is szemlélhetővé tett elfordulás a még mindig várt messiástól és népétől. A kereszténység történelmi képzetében az immár magasabb szellemi jelentésével teljességgel eltöltött Biblia maga rázza le magáról saját betű szerint értett történetét, ami csak így, elvetett test szerinti jelentésében tűnik szólni még mindig Izrael népéről.

Sündisznótánc

abszurd népszínmű két felvonásban

SZEMÉLYEK:

Major Tibor	sajtkészítő, 45 éves
Major Margit	Tibor felesége, 38 éves
Major Károly	Tibor édesapja, 74 éves
Major Ilona	Tibor lánya, 7 éves
Huba Gyula	sajtkészítő, 45 éves
Huba Júlia	Gyula felesége, 38 éves
Huba Luca	Gyula lánya, 20 éves
Fekete Sándor	sajtkészítő, 45 éves

Játszódik a Káli-medencében, nyáron.

I. FELVONÁS

1. JELENET

Margitka, Apuska.

Este nyolc óra. Apuska focimeccset néz, Margitka vacsorát főz.

APUSKA: Figyeld! Gyere, szöcske! Ott a bemenő! Mit csinálsz? Luft! Barom! Luft! Ezt még én is bebikáznám!

Elmegy az áram.

APUSKA: Már megint ez a picasötét!

Visszajön az áram.

APUSKA: Na, azért!

Margitka gyógyszert hoz.

MARGITKA: Itt jön a szaloncukor!

APUSKA: Keserű, mint az epe!

MARGITKA: Lenyelte? Szépen Á!

APUSKA: Á!

MARGITKA: Nagyon ügyes! Mindjárt érkezik Tibor!

APUSKA: A Tibike, az én fiam. Te, a Tibike férje. Én, a Tibike apája. Apuska. Ez itt mind az enyém! (*kimutat a tájra*) Mikor jön a Tibike?

MARGITKA: Mindjárt.

APUSKA: Ugrik a szöcske, ott a bemenő, luft!

Kis szünet.

MARGITKA: (*fintorog*) Apuska!

APUSKA: Mit csinál, megy a szöcske, aztán luft! A hülye!

MARGITKA: (*fintorog*) Jaj, istenem, apuska már megint?

APUSKA: Luft!

MARGITKA: (*fintorog*) Apuska, miért nem szólt?

APUSKA: Mikor ér haza a Tibike?

MARGITKA: Hányszor mondjam, nem Tibike, hanem Tibor!

Margitka elkezdti kitolni a fürdőszoba felé Apuskát.

APUSKA: Még nézem! Eressz, bassza meg!

MARGITKA: Apuska, engedje már!

APUSKA: A második félidő, még nézem!

MARGITKA: Elmondjam Tibornak, hogy megint becsinál?

APUSKA: Megy a szöcske, aztán luft!

MARGITKA: Engedje ki a féket!

APUSKA: Tudom, hogy mindig gyűlöltél!

A tűzhely mellett haladnak el, Apuska belekanalaz az ételbe.

MARGITKA: Még nincs kész!

APUSKA: Sótlan!

MARGITKA: Magának minden sótlan!

APUSKA: Meg akarsz mérgezni, tudom! Mikor eszünk?

MARGITKA: Megfürdünk szépen, addig megfő a leves, és Tibor is megérkezik.

APUSKA: Szerintem egy Sündisznótáncnak kellene lenni. A legmegbízhatóbb pedig a kutya! Farkasok meg nem lehetnek. Mert ha a kutya nem űzi el a farkast, a farkas megeszi a tehenet, a kecskét, és akkor nincs sajt. És ha nincs sajt, nincs Sündisznótánc!

Margitka betolja a fürdőszobába Apuskát.

2. JELENET

Margitka, Julika.

Margitka és Apuska a fürdőszobában, mosdatás hangjai, érkezik Julika, a szomszédasszony.

JULIKA: Margitkám! Margitkám!

MARGITKA: *(a fürdőből)* Julikám, te vagy? Mindjárt jövök!

APUSKA: *(a fürdőből)* Forró, forró, forró, forró, gyilkosság!

JULIKA: Ma mit főztél?

MARGITKA: *(a fürdőből)* Még nincs kész!

APUSKA: *(a fürdőből)* De mérgezett!

Julika megkóstolja a levest, majd lopva megsózza.

MARGITKA: *(a fürdőből)* Julikám, mit mondtál?

Kis csönd.

MARGITKA: *(a fürdőből)* Tibor hol marad? Ünnepel?

APUSKA: *(a fürdőből)* Ki nyerte a Sündisznótáncot?

Csőnd. Julika nem válaszol.

MARGITKA: *(Egy pillanatra kilép a fürdőből)* Ki nyert?

JULIKA: Képzeld, ilyen egyértelmű sose volt.

MARGITKA: Hát gondoltam!

APUSKA: *(a fürdőből)* Nyert a Tibike?

MARGITKA: *(Visszamegy a fürdőbe)* Ki más nyert volna?

Kis szünet.

JULIKA: Hát, valaki más.

MARGITKA: *(a fürdőből)* Ki más?

JULIKA: Hát... szerintem igazságos a döntés...

MARGITKA: *(a fürdőből)* Csak nem a te Gyulád?

Kis szünet.

JULIKA: *(nagy lélegzettel)* De.

APUSKA: *(a fürdőből)* A férjed? Az a pancser?

MARGITKA: *(a fürdőből)* Hogyhogy a Gyula?

JULIKA: Azért nem kellene ennyire lenézni bennünket! Köztudott, hogy a sajt kémiaiához a Gyula ért a legjobban. Most végre sikerült neki megcsinálnia! És idén a Gyula sajtja lett a legjobb.

Kis csönd.

JULIKA: Az én Gyulám nyert!

APUSKA: *(a fürdőből)* A te Gyulád túró-t se tud csinálni, baszd meg, nem-hogy sajtot! Hát én már csak tudom, én alkalmaztam!

MARGITKA: *(a fürdőből)* Hol a Tibor?

JULIKA: Hol... ahol ilyenkor lenni szoktak. A Kakasban. Ünnepelnek. A Gyula ünnepel, a Tibi meg vele van, na!

APUSKA: *(a fürdőből Margitkának)* Ez fáj!

Csönd.

JULIKA: *(Úgy mondja, hogy Apuska ne hallja)* Ott volt a Fekete is.

Margitka kijön a fürdőből.

MARGITKA: *(Hallotta, amit Julika mondott)* Mit mondtál?

JULIKA: A Fekete... kint volt...

MARGITKA: A Fekete? Az nem lehet!

JULIKA: Hát láttam én is!

MARGITKA: Fekete Sándor börtönben ül!

JULIKA: Már nem.

MARGITKA: Miket beszélsz?

JULIKA: Ma engedték ki. Gyula mutatta. Az újság is megírta.

Csönd.

JULIKA: Gondoltam jobb, ha tőlem tudod meg.

MARGITKA: Kiengedték?

JULIKA: Harmadoltak.

MARGITKA: És?

JULIKA: Nem sokat változott. Hát azért fogyott. Meg hát...

MARGITKA: Hogyhogy kiengedték?

JULIKA: Mondom... Jó magaviselet.

MARGITKA: Egy gyerekgyilkost?

Szünet.

JULIKA: Hát szóba álltak vele. Meg beszélgettünk is.

MARGITKA: Ugyan miről?

Szünet.

JULIKA: Hogy mik a tervei... a jövőben...

MARGITKA: Ez tervezni akar?

JULIKA: És állítólag, marad... szeretne itt maradni...

MARGITKA: Itt? Ki mondja?

JULIKA: Ő.

MARGITKA: Kinek?

JULIKA: Egyszer csak ott volt, állt a sátonnál egy kistáskával. Köszönt. Csak néztünk rá, nem is köszöntünk vissza elsőre. Akkor már kihirdették az eredményt.

Kis szünet. Julika elővesz egy sajtszeletet, és kiteszi az asztalra.

JULIKA: Jut eszembe, ezt a Gyula küldi nektek... egy szeletet...a győztes... sajtból...

APUSKA: *(a fürdőből)* Mit pusmogtok odakint? Kurvára fázom!

Margit visszamegy a fürdőbe Apuskához.

JULIKA: Én csak gondoltam, szólok.

3. JELENET

Julika, Margitka, Tibor.

Érkezik Tibor.

TIBOR: *(kikapcsolja a tévét)* Hát te? Jöttél duruzsolni?

JULIKA: Tibikém! Azért szoros volt, nem?

TIBOR: Kurva szoros. Julika, menjél haza.

JULIKA: Jövőre majd... talán... egyszer így, egyszer úgy...

Tibor veti le a ruháit, Julika nem mozdul.

JULIKA Nekem amúgy nagyon ízlett a te sajtod is!

Tibor tovább vetkőzik, Julika továbbra sem mozdul.

JULIKA: Már itt se vagyok. Csak anynyit, hogy a Gyula még maradt?

TIBOR: Maradt.

JULIKA: A többiekkel?

TIBOR: Igen.

JULIKA: És a Fekete?

TIBOR: Na, most már tényleg menjél!

Julika elmegy. Tibor az asztalhoz ül és hallgat. Kis idő múlva Margitka kitolja Apuskát a fürdőből, az asztalhoz tolja. Már meg van terítve, csak a levest kell az asztalra tenni. Mindenki hallgat, Margitka szed Tibornak.

TIBOR: *(egy kanál után)* Elég!

Tibor és Margitka nem eszik, Apuska fal.

MARGITKA: Megegyeztünk. Hogy a verseny után.

Tibor hallgat.

MARGITKA: Megígérted!

TIBOR: De nem nyertem.

MARGITKA: És az mit változtat?

TIBOR: *(megmutatja az oklevelet)* Ennyit kaptam. Ebből szerinted futja? Örülhetünk, ha az eddigi szállítóinkat megtarthatjuk!

MARGITKA: De én ezt nem bírom tovább!

TIBOR: De bírod.

Apuska végzett a levesével.

APUSKA: *(Tibornak)* Mi van, nem eszed?

TIBOR: Egyél csak, édesapa!

Apuska elveszi Tibor levesét.

APUSKA: *(eszik)* Iluska mindig kért bele tejfölt. Húslevesbe tejfölt. Mind úgy mondta; nagypapa, nagypapa, csak egy pupos kanálnyit! Így mondta, rövid u-val; pupos kanálnyit. És én még csak meg se kóstoltam úgy. Sose. *(Margitkának)* Na, hozzá már egy pupos kanálnyit!

Margitka tejfölt hoz apuskának.

APUSKA: *(eszik)* Ez nem is olyan rossz. Tibikém, egy kanállal!

Tibor nem mozdul, nem válaszol.

APUSKA: *(eszik)* Régen enyém volt itt minden. Az egész vidék! Karcsi bácsi sajtjai voltak a legjobbak. És én nem azért neveltelek ki, hogy második legyél! Mert tudod, miről beszélek én? Az étel lelkéről! Tudod te, mi az? Honnan is tudnád. Azt hiszed, az egész csak labor. De a te lányod, Iluska, ő tudta. Az én unokám! Hogy mi a lélek! Hogy lehet tejfölt a húslevesbe! Az lesz benne a lélek! Az a Sündisznótánc!

Az a sajt lelke! Hányszor indultál a versenyen? Ötször, baszd meg! És hányszor nyertél? Nulla! Egyszer se! Mert nem találsz a dolgok lelkét, azért!

Apuska befejezi a levest.

APUSKA: *(Margitnak)* Elfáradtam!

TIBOR: Jó éjszakát, édesapa!

Margitka betolja Apuskát a szobájába.

4. JELENET

Tibor, Margitka.

Kis idő múlva Margitka visszajön.

MARGITKA: Minden ugyanaz. Minden. Fürdetem, beszarik, fürdetem, beszarik.

TIBOR: Még néhány hét és...

MARGITKA: Év. Évek! A múltkor azt mondtad, hogy ez az új gyógyszer sokat segített majd. Hát most látod!

Kis szünet.

MARGITKA: Ez lesz mindig, minden este, a végtelenségig! Pedig meg-egyeztünk! Van helye! Jó helye! Várják!

TIBOR: Bele fog halni.

MARGITKA: De ha marad, abba meg én halok bele.

Kis szünet.

MARGITKA: *(Gyula sajtjára mutat)* Láttod ezt itt? A győztes sajt.

TIBOR: Hogy kerül ez ide?

MARGITKA: Julika hozta.

TIBOR: Tán egyem meg?

MARGITKA: Kóstoltad?

TIBOR: Kidobom a faszba! *(nem dobja ki)*

MARGITKA: Apádnak igaza van. Te nem is akarsz tudni, miért a Gyula nyert.

Tibor nem válaszol. Margitka megkóstolja Gyula sajtját, aztán hangsúlyosan odadugja Tibor orra alá.

MARGITKA: Évekkel ezelőtt, amikor átjártál a Feketéhez kóstolni, és miután hazajöttél onnan, folyton ilyen íze volt a szádnak. Mindig kérdeztem; már megint ittál, Tibor? Te pedig mindig mondtad, hogy nem, nem ittál, csak... hogy is mondtad? Hogy pálinkába áztatott levélben érleltek a sajtot, igen, így mondtad, és hogy csak ezért érzem rajtad az alkoholt.

Kis szünet.

MARGITKA: Meg se kóstolod?

Tibor gyanakodva megkóstolja Gyula sajtját.

TIBOR: *(kóstolja)* A kurva életbe... Ez ugyanaz az íz!

MARGITKA: Érted már? Ezért volt olyan sürgős a Feketének! Hogy a börtönből egyenesen a versenyre!

TIBOR: A Gyula meg a Fekete...

MARGITKA: Ez nem a Gyula íze. Ez a Fekete pálinkája.

TIBOR: Amiben a Gyula sajtja ért.

MARGITKA: A Gyula meg a Fekete...

TIBOR: Ezek ketten...

MARGITKA: Kijátszottak.

Kis csönd.

TIBOR: Kint volt. Néztem rá. Emez meg csak lesütötte a tekintetét. Mondom, most vagy hazajövök a pisztolyért, vagy maradok és leiszom magam.

Gyula meg üdvözli, Julika üdvözli, a zsúri üdvözli. Emez meg kezét ráz mindenkivel, egyesével. Én meg legszívesebben csak kiabálnám, hogy mi van, te gyerekgyilkos! Ehelyett mit csinállok? Nem jövök haza pisztolyért, hanem maradok és kocintgatok velük. És akkor még ráadásul a Fekete pálinkás sajtjával nyera a Gyula.

MARGITKA: De a pisztoly azért még megvan.

TIBOR: Egy hete tisztítottam.

MARGITKA: Sündisznótánc. A te családod versenye. Ezt mind elvette tőled Fekete. Még a börtönből is! Mert ez nem a Gyula sajtja.

TIBOR: De hogy? A Fekete odaadta Gyulának a receptet?

MARGITKA: Úgy, ahogy mondd!

TIBOR: De miért?

MARGITKA: Hogy megalázzanak. Hogy kijátsszanak. Röhögnek, érted? Rajtad! Rajtam! A családon! És ezt te hagyod. És azt is hagyod, hogy az apád tönkretegye az életem. És tudod, miért, Tibor? Mert veled mindent meg lehet tenni!

Tibor nyugtatóan nyúlna az asszony felé.

MARGITKA: Hozzám ne érij!

Kis szünet.

MARGITKA: Amikor összeházasodtunk, azt mondtad, hogy majd együtt csináljuk ezt az egészet. Aztán mit csináltatok belőlem? Cselekedet. Tudod, hogy mit mondott a professzorom.

TIBOR: Tudom...

MARGITKA: Könyörgött, hogy menjek fel Pestre.

TIBOR: Tudom...

MARGITKA: Asszisztálhatnék egy ma-

gánrendelőben. És ehelyett szaros a kezem.

TIBOR: Tudod, hogy apámé volt itt minden. És pontosan tudod, hogy nem szerették, mert uralkodott. Meg a természete. De mégis annyi mindent köszönhetünk neki. Amikor Iluska született, iderendelt egy helikoptert. És nem csak Iluska miatt. Miattad is! Tudom, hogy néha elviselhetetlen...

MARGITKA: Jó, akkor maradjon.

TIBOR: Hogy mondd?

MARGITKA: A pisztoly a szekrény tetjén van.

TIBOR: A helyén.

MARGITKA: Nem ott van a helye.

TIBOR: Hát akkor hol a helye?

MARGITKA: A kezekben, Tibor.

Kis szünet.

MARGITKA: Meg kéne fognod azt a pisztolyt, és le kéne lőnöd Fekete Sándort, mint egy kutyát. És akkor apád marad.

TIBOR: Apám marad?

MARGITKA: Marad, ha.

Kis szünet.

TIBOR: Te normális vagy?

Margitka nem válaszol.

TIBOR: Én ezt nem tehetem meg!

MARGITKA: De megteheted!

TIBOR: Szerinted Iluska ezt akarná?

MARGITKA: A kislányunkat ne keverd ebbe bele! Ez a te ügyed!

TIBOR: Margit, rám hozod a frászt!

MARGITKA: Akkor csináljam én?

Szünet.

MARGITKA: Rendben.

Margitka bemegy apuska szobájába, és kihozza a pisztolyt.

TIBOR: Azonnal add ide! És ha meghallják?

MARGITKA: Errefele mindig vadásznak. Éjjelente úgy durrog az égbolt, mintha háború lenne. Hallod?

Távoli puskadörrenések.

MARGITKA: Most is!

TIBOR: És a teste?

MARGITKA: Ott hagyod.

TIBOR: Megtalálják!

MARGITKA: Hadd találják! Te itthon voltál. Julika is látott.

Kis szünet.

TIBOR: És a pisztoly? Dobjam a kútba?

MARGITKA: Hozd haza, majd én elásom.

Kis szünet.

MARGITKA: Tibor, te itthon voltál. A Julika is látott.

Kis szünet.

MARGITKA: Hátralétsz vissza, a cserjés mentén!

Kis szünet. Majd Margitka először ér Tiborhoz.

MARGITKA: Fotózd le nekem, ha kész vagy!

TIBOR: *(mutatja a saját telefonját)* Ezzel?

MARGITKA: Vidd az enyémet. Bármilyen van, Apuska telefonján elérsz.

Tibor lassan magához veszi a pisztolyt, majd bizonytalanul elindul. Amikor becsapja az ajtót, elmegy az áram.

5. JELENET

Sándor, Luca, Tibor.

Fekete Sándor háza. Este 9 óra körül. Tibor az utcai ablakon keresztül bemászik a sötét lakásba. Hirtelen hangokat hall kívülről, majd gyorsan elbújik az ágy alá. Luca belép Fekete Sándor házába, kezében egy ajándékcsoaggal. Előrébb húz egy asztalt, és ráteszi a csomagot, majd izgatottan várakozik. Kis idő múlva megérkezik Fekete Sándor.

SÁNDOR: Ilyenkor?

LUCA: Meglepetés!

SÁNDOR: Miért?

LUCA: A Sündisznótáncon nem tudunk beszélni, mert annyian voltak...

SÁNDOR: Mit akarsz mondani?

LUCA: Nem örülsz nekem?

Sándor végigsétál a lakáson.

SÁNDOR: Két éve nem voltam itthon.

LUCA: A függönyöket kimostam, de még nem vasaltam ki...

SÁNDOR: Más lett az illat. Sokkal finomabb.

LUCA: Amikor csak tudtam, jöttem.

SÁNDOR: Köszönök neked mindent. Miért remegsz?

LUCA: Most nem tudom, mi lesz.

SÁNDOR: Mert mi lenne?

LUCA: Hát két év... megszoktam itt...

Kis szünet.

LUCA: Ezt a papáék küldik!

SÁNDOR: De miért nem az ünnepségen adták oda?

LUCA: Mert én akartam átadni. Hogy tőlem...

SÁNDOR: De mi ez? *(olvass egy levelet)*

„A faluköztség nevében, az újrakezdés jegyében!

Szeretettel:
Király Tamás, polgármester,
Tóth Imréné, könyvtárigazgató,
Lakatos László, a táncház vezetője,
Bátor Béla, a Hagyományörzők Egyesü-
letének elnöke,
A káli Egyházközség,
Nagy Máté és családja.
Rózsika néni és Bandi bátyád,
Peregy Árpi cimborád és családja...”

LUCA: Látod, milyen sokan aláírták?
A mi családuknak is! Ott van, Gyula,
Juli és én!
SÁNDOR: Látom!
LUCA: Nem örülsz?
SÁNDOR: Még szoknom kell.

Szünet.

LUCA: Apa annyit emlegetett.
SÁNDOR: Büszke lehetsz rá. Igazán
finom sajtot csinált a Gyula! Megér-
demelten nyert.
LUCA: Meghallottam, amikor azt mond-
ta anyának, hogy most valami má-
sik receptet használt.
SÁNDOR: Igen? És milyen?
LUCA: Apa valamit magyarázott, hogy
alkoholban érleli a sajtot, vagy va-
lami ilyesmi, de nem értek én a saj-
tokhoz, biztos csak rosszul emlék-
szem...
SÁNDOR: Apádék tudják, hogy itt
vagy?
LUCA: Hát... apa ünnepel, anyu meg
átugrott Margitkákékhöz.

Kis szünet.

LUCA: Tibor nagyon csúnyán nézett
rád a Sündisznótáncon.
SÁNDOR: Hát hogy nézzen? A helyé-
ben én is így... nem is tudom, mit
csinálnék.

*Sándor leül Luca mellé az ágyra, Tibor fel-
nyög. Kis szünet.*

LUCA: Szóval szeretnél újra sajtot?
SÁNDOR: Lehet, hogy már nem is tu-
dok.
LUCA: Ugyan... Akárhová tudnál szál-
lítani.
SÁNDOR: Mindenem oda.
LUCA: De apa mindenben segítene!
Azt tervezi, hogy befejezi a helyi
sajtkészítők szövetségét!
SÁNDOR: Ezért jöttél?
LUCA: Nem ezért. Vagy... Ezért is...
Ő akar beavatni! De ez még titok!
SÁNDOR: Kicsit sok ez így... hirte-
len...

Kis szünet.

LUCA: Ugyan már. Mindenki tudja,
hogy csak pár pohárka volt.

Kis szünet.

LUCA: Ők nem vigyáztak arra a sze-
gény kisgyerekekre!

Kis szünet.

SÁNDOR: A kispostánál... a zebrán...
nem vettem észre, hogy piros... és
akkor már nem tudtam megállni.
Hát ő... ott volt... én meg... padló-
fék... koppanás... kicsi koppanás...
de neki éppen elég... kiszállok...
de... hiába... egy villanás alatt az
egész.

Kis szünet.

SÁNDOR: Beszélnem kell a Tiborral.
Most.
LUCA: Most?
SÁNDOR: Most!

LUCA: De ilyen későn?
SÁNDOR: Gondolod, hogy békésen alszanak? Ezek után?

Kis szünet.

LUCA: Akkor hívd fel őket!

Sándor előveszi a telefonját.

SÁNDOR: Nincs meg Tibor száma.

Luca előveszi a telefonját.

LUCA: Nekem megvan.

Luca lediktálja Tibor telefonszámát Sándornak.

SÁNDOR: Mégse biztos, hogy most kellene ezt, nem?

LUCA: Essél csak túl rajta! Biztosan rossz lesz, de itt vagyok melletted!

Kis szünet.

LUCA: Na, nem hívod?

SÁNDOR: Jobb lenne egyedül.

LUCA: De segítetek!

SÁNDOR: Egyedül akarom. Menj el, kérlek!

LUCA: Nem megyek!

SÁNDOR: Luca!

LUCA: Szükséged van rám!

Sándor feláll az ágyról, kinyitja az ajtót.

SÁNDOR: Nagyon késő van.

Luca feláll az ágyról és elmegy. Sándor becsukja az ajtót, visszatül az ágyra és tárcsázik.

6. JELENET Sándor, Tibor.

Sándor felhívja Tibort. Tibor telefonja hangosan szólal meg az ágy alól. Sándor ijedten felugrik az ágyról, majd kis idő múlva Tibor nehézkesen előbújik az ágy alól a csörgő telefontal és a pisztollyal a kezében.

TIBOR: Most már kinyomhatsz.

SÁNDOR: Lefagyott... Ki kell vegyem az akut.

TIBOR: Nem kell!

SÁNDOR: Csak akkor hagyja abba!

Sándor lassan kiveszi a telefonja akkumulátorát, a csöngés abbamarad.

TIBOR: Lassan! Tedd le a telefont a kezedből! Úgy!

SÁNDOR: Tibor! Mit keresel te itt?

TIBOR: Van borod? Vörös.

SÁNDOR: Honnan lenne?

TIBOR: És a csomagban? Lassan! Lekvár, pirosarany?

Sándor lassan beletúr a szatyorba, majd talál benne egy üveg vörösbort.

TIBOR: Ül az ágyra! Csavard le a kupakot! Most pedig öntsd magadra!

Kis szünet.

SÁNDOR: Hova magamra?

TIBOR: Fejre!

SÁNDOR: Ezt?

TIBOR: Azt mondtam, hogy öntsd magadra!

SÁNDOR: De ez egy Heimann!

TIBOR: Melyik Heimann?

SÁNDOR: A Barbár.

TIBOR: Akkor is öntsd magadra!

Kis szünet. Sándor magára lötytyint a borból.

TIBOR: Még!

Sándor magára önti.

TIBOR: Annyi elég! Gurítsd el az üveget! Lassan! Feküdj az ágyra! Nem úgy! Hassal! Arccal a párnába! Nem is! Arccal kifelé! Úgy! Dugd ki a nyelved! Csukd be a szemed!

SÁNDOR: Tibor, mire jó ez?

TIBOR: A halott nem beszél! Csukd be a szemedet!

Sándor becsukja a szemét. Tibor előveszi Margitka telefonját, és fényképet próbál csinálni Sándorról, de Tibor észreveszi, hogy Margitka telefonján képernyőzár van.

TIBOR: (olvassa) Képernyőzár. Mi az, hogy képernyőzár? Milyen kód? Kurva életbe! (Sándornak) Fekszel!

Előveszi a saját telefonját, egy régi Nokiát, majd felhívja apuskát.

TIBOR: Haló! Margitka! Igen... Megvan. Persze... Mi a kódod? A képernyőkódod!

Tibor leteszi a telefont. Bepötyögi Margitka mobilján a kódot. Megint megpróbál fényképet csinálni, de túl alacsony a telefon töltöttségi szintje ahhoz, hogy az fényképezni tudjon.

TIBOR: „A telefon akkumulátorszintje túl alacsony a fényképkészítéshez.” A rohadt életbe! Van töltőd?

SÁNDOR: Milyen töltöm?

TIBOR: Mobiltöltőd!

SÁNDOR: De milyen?

TIBOR: Hogyhogy milyen? Olyan, ami feltölti ezt a szart!

SÁNDOR: Milyen fajta a telefonod?

TIBOR: Mit szórakozol?

SÁNDOR: Bizonyos telefonokba csak bizonyos töltő illik, Tibor!

TIBOR: Samsung...

SÁNDOR: Nekem is olyanom van.

TIBOR: Akkor adjad ide!

SÁNDOR: Ott van a kisasztalon.

TIBOR: Konnektor?

SÁNDOR: Itt van a fejemenél.

Kis szünet.

TIBOR: Pofa be! Most be fogom oda dugni. De ne merj ugrálni, mert megbánod! Arccal a párnába! Gyérünk! Most lassan arccal kifelé! Szem becsuk! Nyelv ki! Lassan!

Kis szünet. Tibor Margitka telefonjával babrál.

TIBOR: Hogy kell vakusat?

SÁNDOR: Ott jobb felül van egy vilámljel. Látod?

TIBOR: Látom.

SÁNDOR: Nyomj rá!

TIBOR: Te ezt a börtönben tanultad? Most ne mozogj!

Tibor rányom, majd csinál egy vakus képet. A vakuvillanás után Sándor hirtelen elkapja a pisztolyt. A telefon a földre esik, az ütéstől vakus képeket készít. Elmegy az áram. Dulakodnak a sötétben. Vakuvillanások. Hirtelen csönd lesz.

TIBOR: (lihegve) Hol vagy, Sanyi? Sanyi!

Visszajön az áram. Tibor és Sándor meglátják egymást. Újra dulakodni kezdenek. Tibor marad felül. Rajta ül. Ráfogja a pisztolyt.

TIBOR: Meg akarsz halni?

Sándor próbál kiszabadulni.

SÁNDOR: Hát te akarsz megölni! Se-
gítség!

*Tibor hirtelen leüti a pisztollyal Sándort.
Sándor elájul.*

TIBOR: Bassza meg! Kellett neked ki-
abálni! Minek kiabáltál! Most nézd
meg magad!

Kis szünet.

TIBOR: Mit tettem?

Tibor próbál elmenni.

TIBOR: (*magának*) Én nem voltam itt!
Én otthon voltam! Julika is látott!
Hátul, a cserjés mentén, hátul a cser-
jés mentén...

*Sándor felnyög. Tibor visszamászik az ab-
laktól.*

TIBOR: Én... megijedtem... amikor el-
rántottad a pisztolyt... Jól vagy, Sa-
ny!

SÁNDOR: Szerinted?

TIBOR: Miről akartál velem beszélni?

SÁNDOR: Pisztoly? Te normális vagy?

TIBOR: (*remegő kézzel rátartja a pisztolyt*)
Mert megölted a lányom!

Kis szünet.

TIBOR: Láttam a szatyorban azt a
győztes sajtot. A Gyusziét. Én már
kóstoltam. És te?

SÁNDOR: Még nem.

TIBOR: Aztán miért nem?

SÁNDOR: Elszoktam a sajtól.

TIBOR: Nem érdekel egy győztes sajt
íze?

Kis szünet.

TIBOR: Na, csak egy falatot!

SÁNDOR: (*cinikusan*) Most valahogy
nem kívánom!

TIBOR: Talán túl ismerős lenne az íze?

SÁNDOR: Mit akarsz tőlem?

TIBOR: Kiszabadulsz, és rögtön ro-
hansz a mustrára? Nem azt monda-
d, hogy elszoktál a sajtól?

SÁNDOR: Mit akarsz tőlem?

TIBOR: Kérdeztem valamit!

SÁNDOR: Macisajt, baszd meg! Tu-
dod, mi az? Azt adnak bent!

TIBOR: Mit kerestél kint?

SÁNDOR: Mit vársz, mit mondjak?

TIBOR: Odahívtak! Szóltak neked,
igaz?

SÁNDOR: És ha szóltak?

TIBOR: De miért szóltak?

SÁNDOR: Mert szóltak.

TIBOR: És ki akarta annyira, hogy ott
legyél? Csak nem a Gyula? Aki nem
mellesleg ki akar hagyni engem a
szövetségből! És a te pálinkádban
érlelt sajtjával nyeri meg a versenyt!

SÁNDOR: Két éve volt! Ott ültünk
hárman a Kakasban. A Gyuszi, te
meg én. Ott volt szó először a szö-
vetségről. Emlékszel? Ott beszéltük
meg, hogy segítjük egymást minden
körülmények között. Nem hitted,
hogy lehet alkoholos levélben érlel-
ni. Mert, hogy kérgecsünk. Mert,
hogy kéreg nélkül meztelen a sajt.
Így mondtad, Tibor, szó szerint;
meztelen a sajt. Emlékszel? És ak-
kor kivettem a pálinkát az asztalra.
Én mondtam, hogy kóstoljuk meg,
az igaz, de csak hogy meggyőzze-
lek. Ízlett is, neked is, Gyulának is,
nekem is. Te pedig elkezdted tuk-
málni; na, még egyet, azt a kicsit
már ne hagyjuk ott, meg mit tudom
én, mi! Én meg mondtam, hogy ezt
már nem kellene, de te erősködtél,
Tibor. Igaz? Mondtam, hogy alatto-

mos! Én megmondtam! És amikor eljöttem, és a Petőfi utcáról, ahogy kifordultam a főútra... és a kispostánál... igen, baszd meg, megtörtént! (*kis szünet*) Ne értsd félre, a te sajtotod is kiváló, só! De... mindig is kevés volt benne a lélek, Tibi!

Kis szünet.

TIBOR: A lélek?

SÁNDOR: Ugyan már! Itt mindenki így vezet! Gyula is, a polgármester is, te is!

TIBOR: De én nem ütök el senkit, Sanyikám!

Kis szünet.

SÁNDOR: De nem is győzől soha!

TIBOR: Ez akkor sem a Gyula íze volt!

Kis szünet.

SÁNDOR: Nézd... az enyémet használtam. Maradt itthon öt üveggel, abból a pálinkából, és mielőtt lecsuktak, neki adtam... Hogy végre valahára meg tudja nyerni.

TIBOR: Hogy aztán elosszátok a pénzt, mi? Ülsz a rácsok mögött, és még így is te nyersz...

SÁNDOR: Én nem lettem se első, se seahanyadik! És a Gyulától se kértem részesedést! Mindegy a recept, ha valaki nem tudja elkészíteni, ezt te is tudod!

TIBOR: Odaadod neki a recepted, ő nyer vele, amivel igazából te nyersz. Zseniális!

SÁNDOR: Na, Tibi, elfáradtam. Eleget bohóckodtunk mára. Elmondtam, amit szeretnél. Menj haza, pihend ki magad, és felejtsek el ezt az egészet!

Kopognak az ajtón.

7. JELENET Sándor, Luca, Tibor.

Luca érkezik.

LUCA: (*kintről*) Sanyi!

Nincs válasz.

LUCA: (*kintről*) Csak kivasaltam a függönyöket!

TIBOR: Küldd haza!

SÁNDOR: Bújj már el!

LUCA: (*kintről*) Engedj már be!

SÁNDOR: (*Lucának*) Nem lehet. (*Tibornak*) Az ágy alá!

TIBOR: Nem!

LUCA: (*kintről*) Ki van nálad?

SÁNDOR: (*Lucához*) Senki! Azonnal nyitom!

Sándor elindul az ajtó felé, Tibor gyorsan az ágy alá bújjik. Sándor a fejére húz egy sapkát, hogy eltakarja a sebet, aztán ajtót nyit.

LUCA: Hát te meg hogy nézel ki?

SÁNDOR: Kiöntöttem véletlen a bort.

LUCA: De így?

SÁNDOR: Kicsúszott a kezemből az üveg. És akkor így...

LUCA: Felhívtad?

SÁNDOR: Igen.

LUCA: És mit mondott?

SÁNDOR: Semmit.

LUCA: Hogyhogy semmit?

SÁNDOR: Aludtak.

LUCA: Nem igaz! Ide láttam, hogy ég náluk a lámpa.

SÁNDOR: Úgy hagyták.

LUCA: Nem hívtad fel őket, igaz?

SÁNDOR: Nem. Majd holnap.

LUCA: Tudom, hogy nehéz ez neked, Sándor...

Kis szünet.

LUCA: Tudod, hogy mióta?
SÁNDOR: Mit mióta?
LUCA: Azóta! Mióta-mióta! Azóta szeretlek!
SÁNDOR: Engem te ne szeress!
LUCA: De szeretlek!
SÁNDOR: Most mit csinálsz?
LUCA: Felrakom a függönyöket.
SÁNDOR: Ilyenkor?
LUCA: Ha most nem rakom fel, reggel besüt a nap.
SÁNDOR: Reggel... Két éve hajnal öt-kor kelek.
LUCA: Nem baj. Akkor is felrakom.
SÁNDOR: Nem rakod fel, és nem csinálsz már semmit se. Kérlek, hogy menj haza!

Kis szünet. Luca odamegy Sándorhoz.

LUCA: Rendben, nem rakom fel. Akkor hazamegyek. Akkor elmegyek. Akkor nem jövök. Akkor viszlát.

Luca nem mozdul.

LUCA: Ez jólesik, igaz?

Kis szünet.

LUCA: Ahogy hozzád érek!

Kis szünet.

LUCA: Tudom, hogy jó neked is!
SÁNDOR: Elég ebből! Most már menj haza, Luca...

Kis szünet.

LUCA: De erre jó voltam, ugye? Mert ha én nem vagyok, te egy koszfészekbe jössz haza. Szép álmokat!

Luca el.

8. JELENET

Sándor, Tibor.

Sándor állva marad, Tibor az ágy alól beszél.

TIBOR: Én nem értelek, Sándor.
SÁNDOR: Gyerekkora óta ezt csinálja.
TIBOR: Az már igaz. Amikor jártál azzal a füredi lánnyal, hú, azt a botrányt, amit levágott!
SÁNDOR: Reggel már itt lesz megint.
TIBOR: És az miért olyan nagy baj? Hát szép, fiatal, kedves, dolgos, nem?
SÁNDOR: Igaz, de mégse.
TIBOR: Mégse, mert a Gyula lánya.
SÁNDOR: Többek között...
TIBOR: És mégse, mert halott vagy.

Kis csönd. Tibor kinyúl az ágy alól, és megmutatja a fotót Sándornak.

SÁNDOR: Ez egész jó lett! Megmutatod a Margitnak a fotót?

TIBOR: Meg.

SÁNDOR: És ha holnap találkozom vele a boltban?

TIBOR: Nem találkozol vele, mert elmész! Hajnalban fogod magad, és elhúzol innen.

SÁNDOR: Hova?

TIBOR: El innen, bárhova.

SÁNDOR: És ha nem?

TIBOR: Akkor tényleg megöllek.

Kis szünet. Tibor előmászik az ágy alól.

SÁNDOR: Nálatok is elmegy az áram?

TIBOR: Mindenhol. Meghibásodott a főpózna. Holnap javítják. Az első vonattal mész! És ha bárkinek szólsz erről, ami ma történt itt...

SÁNDOR: ...akkor megölsz...

TIBOR: ...pontosan!

Tibor kimászik az ablakon és eltűnik.

SÁNDOR: Tibor, a telefon!

II. FELVONÁS

1. JELENET

Gyula, Tibor, Sándor, Iluska.

Történik két évvel korábban, közvetlenül Iluska balesete előtt, a Kakas nevű kocsmában, ahol a három férfi sajt szövetséget kötött.

GYULA: Akkor előbb a szövetség, aztán a sajt!

TIBOR: A sajtban kéne megegyezni.

GYULA: Múltkor megegyeztünk már, hogy penészeszt.

SÁNDOR: De a kérgesítésem még ment a vita.

TIBOR: Igen, mert nekem az apám azt tanította, hogy ne bugyoláljuk semmibe, akkor lesz csak kérge a sajtnak.

GYULA: Mi bajod neked meg apádnak azzal, ha nincs kérge a sajtnak?

TIBOR: Ha nincs kérge, akkor meztelen a sajt. Te szeretsz nadrág nélkül mászkálni?

SÁNDOR: Kéreggel is lehet finom a sajt, és anélkül is.

GYULA: Ahogy én nadrággal, vagy anélkül.

SÁNDOR: Nem melleleg az apádnak már az agyán is kéreg van.

GYULA: Egész életedben kérgesítettél! Itt az ideje, hogy kicsit új formákat is kipróbálj, Tibikém! Na, most. Csomagolhatjuk ugye alufóliába!

TIBOR: Azt már próbáltuk, és nem lett jó vége, Gyula.

SÁNDOR: Azért, mert elbasztad a pikírozást, Tibike!

TIBOR: Ti mondtátok, hogy egy hétig 15 °C-on tartsuk, mert úgy lágyabb lesz!

SÁNDOR: Nem, én azt mondtam, hogy egy hét alatt fokozatosan növeld a hőmérsékletet 10 °C-ról 15 °C-ra!

GYULA: Tényleg ezt mondta Sanyi!

SÁNDOR: És te mit csináltál? Végig 15 °C-on tartottad. És még csodálkozol!

GYULA: Na, ne vitázzunk! Hibázni emberi dolog. Én is hibáztam már, te is, Sanyikám. Térjünk a lényegre. A múltkor megegyeztünk az egyedi gorgonzolában. Beszéltem a helyi nagyboltokkal. Érdekli őket a dolog. Nagy tisztelői apádnak, Tibor, így megvan a bizalom is. Első körben 20%-os részesedést kértek, igyekszem majd még ebből lefaragni. A szállítóval mi a helyzet?

TIBOR: Szereztem kereskedőt.

SÁNDOR: Kit?

TIBOR: A Pepét.

GYULA: Mennyit akar?

TIBOR: 20.

GYULA: 20%-ot?

SÁNDOR: Tehát mire boltokba jut a termék, már csak 60%-nál járunk.

GYULA: A következő a cél: a nagyboltokkal megpróbálok kiegyezni 15%-ban, te pedig, Tibor, vidd le Pepét 10%-ig.

TIBOR: Annyit nem fog engedni.

GYULA: De fog! Apádnak dolgozott. Neki köszönhet mindent!

SÁNDOR: Pepének nagyon jók a kapcsolatai, ő szállítja a medence majd nem összes sajt készítőjének a termékét, de a 20% akkor is pofátlan.

GYULA: Majd alkudunk. De most azért vagyunk itt, hogy Sándor tanácsára megpróbáljuk alkoholba áztatott levellben érlelni a sajtot.

TIBOR: Én ebben nem hiszek. Alkoholban, ugyan már!

GYULA: Márpedig lehet. Egyszer kóstoltam ilyen még Franciaországban.

TIBOR: És mibe akarod csomagolni? Lapulevellbe? (*gúnyosan*)

SÁNDOR: Inkább füge. De lehet másba is.

GYULA: Nem tán a gesztenyébe?

SÁNDOR: De bizony!

TIBOR: Beleölnék időt, pénzt, aztán mehet a kukába!

GYULA: Minden a kísérletezésből derül ki, Tibikém! És ahhoz mi kell?

SÁNDOR: Idő és pénz.

TIBOR: Ha megtudják, hogy alkoholba pólyázzuk a sajtot, rajtunk fog rohogni az egész medence!

Jön Iluska.

ILUSKA: Apa, letelt a tíz perc!

TIBOR: Megyünk mindjárt!

ILUSKA: Már otthon kellene lenni!

TIBOR: Tessék, vegyél még egy fagyit!

ILUSKA: Szeretnék hazamenni!

TIBOR: Mindjárt, Iluskám, apa dolgozik, látod!

Iluska el. Tibor utána szól.

TIBOR: Bírd még ki egy kicsit!

Sándor kitesz az asztalra egy üveget.

SÁNDOR: Nem mondom meg, kitől, honnan, miből, csak azt szeretném, ha megköstolnátok!

Kis szünet.

TIBOR: De vezetünk.

SÁNDOR: Csak az íze végett!

Koccintanak.

GYULA: Az eke borítson, a pina szorítson, a kacsák alatt pedig legyen víz, különben megdöglének. Ha a kacsá nem tud úszni, nem a víz a hülye! Isten a mennybe', te meg ide menj be! Húzd rá!

Isznak.

TIBOR: Hú, baszd meg!

GYULA: Azt a kurva!

Ízlelik.

GYULA: Mi van ebben, Sándor?

SÁNDOR: Csavartam egy kicsit a mennyországból.

TIBOR: És ebbe áztatnánk?

SÁNDOR: Csakis ebbe!

GYULA: Én még ilyet nem ittam, pedig...

TIBOR: Na, jó, ebből még egyet!

SÁNDOR: Csak óvatosan, gyerekek!

Isznak.

TIBOR: Hú, baszd meg!

GYULA: Azt a kurva!

Ízlelik.

GYULA: Mi van ebben, Sándor?

TIBOR: Hogyhogy nem ittam még ilyet?

GYULA: Azért, Tibikém, mert az apáddal évek óta csak a kérgesítéssel vagytok elfoglalva. Annál unalmasabb pedig nincsen. Én azt gondolom, itt most egy új világ tárul fel. Ösztöneim azt súgják, hogy okosnak kell lenni, figyelmesnek, kémikusnak, és a legfontosabb, bízni kell egymásban. Akármilyen történik.

TIBOR: Na, akkor a bizalomra még egyet!

GYULA: Nekem még csak most ért le az első!

TIBOR: Majd szétcsapja a második!

Isznak.

SÁNDOR: Hiszel már benne, Tibikém?

TIBOR: Azt a kurva!

Jön Iluska.

ILUSKA: Apa, ezer éve várok rád, hazamegyek egyedül.

TIBOR: Várjál már, mindjárt megyünk!

ILUSKA: Ezt mondd egy órája!

TIBOR: Akkor se csatangozhatsz egyedül!

ILUSKA: De apa, tudom az utat!

GYULA: Engedd, hadd menjen, már nagylány!

TIBOR: Az anyja a lelkekre kötötte, hogy egyedül ne engedjem még haza.

GYULA: Margitka mindig mindent túlaggódik!

TIBOR: Mondjuk a te Julikád se külön!

GYULA: Az igaz. De hát ezért vannak ilyen jóban az asszonyaink!

ILUSKA: Apa, légy szíves!

SÁNDOR: Hány éves vagy, Iluska?

ILUSKA: Hét.

SÁNDOR: Látod? Már szinte nagylány!

GYULA: Hadd menjen, Tibikém!

SÁNDOR: Mi baja lenne?

ILUSKA: Apa, légy szíves, légy szíves, légy szíves!

TIBOR: Hogy méz haza?

ILUSKA: Elmegyek a sarokig, ott lefordulok balra a Petőfi utcára, azon végigmegyek, köszönök Etelka néni-nek, az utca végén jobbra fordulok, végig egészen a kispostáig, ott vigyázok, mert forgalmas az út, átmegyek a zebrán, le a gáton, el Fekete bácsi háza előtt, és aztán tovább egyenesen, a földúton, tudod, ahol azt a pacsirtát találtuk, ami kiesett a fészekből, és már otthon is vagyok!

GYULA: Látod, hogy tudja!

SÁNDOR: Több az esze, mint a tiéd!

ILUSKA: Apa, légy szíves, légy szíves, légy szíves!

TIBOR: Na, jól van. Menjél! De egyenesen hazafele, nem máshova!

Iluska el.

TIBOR: *(utána szól)* És szétnézel a zebrán! Hallod?

Kis szünet.

TIBOR: Na, akkor a lányomra még egyet!

SÁNDOR: Hova rohansz?

TIBOR: Te akartál meggyőzni! Most meg az a bajod, hogy hiszek benne?

GYULA: Na de vakon?

Nevetnek.

TIBOR: Iluska nagylány lett. Először megy haza egyedül! Hát erre csak iszunk!

SÁNDOR: De ez volt az utolsó, mert alattomos!

Isznak.

GYULA: Hány fokos ez?

TIBOR: Mitől ilyen selymes?

GYULA: Mi ez?

TIBOR: Mondd már meg, hogy mi ez!

Sándor elővesz egy sajtot.

TIBOR: Milyen sajt ez?

SÁNDOR: Tesztsajt.

GYULA: Ebbe áztattad?

SÁNDOR: Ebbe.

Megkóstolják. Gyula és Tibor el van ájulva.

GYULA: Azt a...

TIBOR: Pfhú!

GYULA: Azt a...

TIBOR: Pfhú...

GYULA: Azt a kurva!

TIBOR: Pfhú baszd meg!

SÁNDOR: Kérdezzél, Gyulám!

GYULA: Nyilván Penicillium Roqueforti gombát használtál.

SÁNDOR: Mi mást!

GYULA: Nem pasztörizált tejet.

SÁNDOR: Hanem?

GYULA: Nyers tejet!

SÁNDOR: Mi mást!

GYULA: Szinte érzem benne a lipáz enzimeket!

TIBOR: 25 °C-on kezdted a kultúrát!
SÁNDOR: Nem.
GYULA: 27 °C-on!
SÁNDOR: Talált!
GYULA: 100% thermofil keveréket adtál hozzá!
SÁNDOR: Gorgonzolához nem is lehet mást.
TIBOR: Az alvadékot lassan, szakaszoltan és nagyon óvatosan keverted!
SÁNDOR: Utómelegítettem?
TIBOR: Nem!
SÁNDOR: Fejlődsz, Tibikém!
TIBOR: Kádban csepegtetted!
SÁNDOR: Nem.
GYULA: Batyuban csepegtetted!
SÁNDOR: Igen!
GYULA: (*kizökken*) A sajtformánál a túró tette nem tetted sajtkendőbe?
SÁNDOR: Amatőrnek nézel?
TIBOR: Száraz sózást alkalmaztál!
SÁNDOR: Mi mást!
TIBOR: 3%-os sótartalom!
SÁNDOR: Nem.
GYULA: 3,5%-os!
SÁNDOR: Bingó!
GYULA: A pikírozás...
SÁNDOR: Tibi kedvence!
GYULA: 10 °C-on kezdted...
TIBOR: És 15 °C-on fejezted be...
SÁNDOR: Pontosan.
GYULA: És az érlelése...
TIBOR: Az érlelése...
SÁNDOR: Az érlelése pálinkába áztatott gesztenyelevélben történt.
GYULA: Gyönyörű!
TIBOR: Mint egy vers!
GYULA: Vagy egy festmény!
TIBOR: Vagy egy tánc!
GYULA: Ez maga a Sündisznótánc!
TIBOR: (*a pálinkára*) Hát most már ezt a kicsit ne hagyjuk itt.
SÁNDOR: Utolsó.
GYULA: Utolsó. A sajt szövetségünkre!
A Sündisznótáncra!
TIBOR: A Sündisznótáncra!

SÁNDOR: A Sündisznótáncra!

Isznak.

SÁNDOR: Ú, gyerekek, nekem muszáj mennem, most hozzák a nyers tejet!
TIBOR: Útközben, ha látod a gyereket, kapd már fel és dobd haza!
SÁNDOR: Úgy lesz! Szevasztok!

Sándor el.

GYULA: Figyelj már. Haza akarsz vinni a sajtot? Csak mert ha nem, én hazavinném megvizsgálni.

TIBOR: Minek?

GYULA: Akkor tudni fogom, hogy készül.

TIBOR: De akkor mondd el nekem is!

GYULA: Hiszen szövetséget kötöttünk! Azt akarom még mondani neked, hogy ez a sajt túl jó a nagyboltokba. Ezt főleg a turisztikai kisfalvakban tudnánk elpasszolni mint helyi különlegességet. Kellene egy, nem tudom máshogy mondani, rosszabb sajt. Csinálhatsz neki kérget is. Rád bízom! Isten áldjon! (*Gyula el*)

TIBOR: (*magában*) Kellene egy rosszabb sajt...

A távolban egy kocsi motorjának hangja erősödik, majd egy karambol. Tibor felfigyel a hangra, majd kísétál a hang után.

2. JELENET

Margitka, Julika.

Újra a jelenben vagyunk. Major Tiborék lakása. Este 10 óra körül. Benyit Julika.

JULIKA: Tudom, hogy nagyon késő van, és már ti is biztos feküdnétek.

MARGITKA: Apuska már alszik. Én is lassan.

JULIKA: A Lucát elküldtem a Gyuláért,
mert még mindig nem jött haza...

MARGITKA: Ő a győztes, biztos ünne-
pel.

JULIKA: Képzeld, megcsináltam!

MARGITKA: Mit?

JULIKA: Egyedül.

MARGITKA: Mit csináltál egyedül?

JULIKA: Hát mert éreztem, hogy...
megéreztem, és nem tudtam már
tovább várni! A Gyulának akartam
megmutatni!

MARGITKA: Julika, beszélj már értel-
mesen! Nyugodj meg!

JULIKA: Rögtön látszott a csík!

MARGITKA: Milyen csík?

*Julika odaadja a terhességi tesztet Margit-
kának.*

MARGITKA: Úristen! Hát ez gyönyö-
rű!

Margitka átöleli Julikát. Mind a két nő sír.

MARGITKA: Ez olyan szép!

JULIKÁM: Margitkám...

Margitka egyre szorosabban öleli Julikát.

MARGITKÁM: Gratulálok!

JULIKA: Margitkám, ez fáj!

*Margitka elengedi Julikát, de a sírást nem
tudja abbahagyni.*

JULIKA: Te tudtad meg először!

Margitka tovább sír.

JULIKA: Margitkám, baj van?

Margitka nem válaszol.

JULIKA: Ne haragudj, hogy pont most,
amikor a Fekete visszajött...

Kis szünet.

JULIKA: De hát te vagy a legjobb barát-
nóm! És én csak most tudtam meg,
és gondoltam... neked mondom el
először.

MARGITKA: Tudod, hány éves va-
gyok én?

JULIKA: Hát amennyi én.

MARGITKA: De én hány éves vagyok!

JULIKA: Harmincnyolc.

MARGITKA: Tudod, hányszor próbál-
koztunk Iluska után? De nem jött
össze. Iluska emléke maradt, a mi
csodánk, amit elvesztettünk, ami
nincs, ami csak volt, és ami már
nem lesz soha többé.

JULIKA: Margitka, én erről nem tehe-
tek, én ezt nagyon sajnálom!

Kis szünet.

MARGITKA: Jössz itt a hírekkel?

JULIKA: Én nem...

MARGITKA: Hogy visszajött a Fekete?

JULIKA: De én csak...

MARGITKA: Hogy nem a Tibor nyert?

JULIKA: Margitka...

MARGITKA: Hogy beszállt az abla-
kotokon a gólya? Teszed-veszed
magad? Jössz-mész? Miközben itt a
Fekete?

JULIKA: Margitka, ne bánts engem!

MARGITKA: Te bántasz engem! Nem
veszed észre?

JULIKA: Megértem, hogy neked nem
jó, de ezt akkor se csinálhatod ve-
lem!

MARGITKA: Idejössz hozzám, és meg-
mondod, mit csinálhatok?

JULIKA: Higgadj le, kérlek!

MARGITKA: Menj te a fenébe!

JULIKA: Menjek a fenébe? Ezt mondod
nekem?

MARGITKA: *(odadobja neki azt a sajtot,
amit még Julika hagyott itt nekik)* Ezt!

A Gyula sajtjával együtt! Itt van, ne-
sze!

Kis szünet.

MARGITKA: Tudod, mit? Én örü-
lök neked! Nézz magadra! Te szép
vagy! Mindened szép! A feneked, a
melled, az arcod, a hajad, az öled!
Boldog vagy! Szerelmes vagy! Ter-
hes vagy! Én meg mint egy szürke
veréb... Nekem mi jutott? Egy szá-
ros após és egy középszerű férj. És
az éveken át tartó hiábavaló pró-
bálkozás Iluska után. És erre fel mi
történik ma? Belibegsz ide a csíkja-
iddal, és hogy visszajött a Fekete is!
Vissza mert jönni! A falu meg mit
csinál? Ti mit csináltok? Ölelgetitek!
Mintha elfelejtettétek volna, hogy
ez az ember mit tett! Dögöljön meg!
Az egész falu dögöljön meg!

*A monológ végére belép Tibor, a három em-
ber csöndben áll egy kis ideig, majd Julika
elmegy.*

3. JELENET Margitka, Tibor.

*Tibor leül az asztalhoz. Margitka állva ma-
rad.*

MARGITKA: Mutasd a telefont.
TIBOR: Nem mutatom.
MARGITKA: Miért?
TIBOR: Nincs mit nézni rajta.
MARGITKA: Nem tetted meg?
TIBOR: Ülj ide le.

Margitka állva marad.

TIBOR: Azt mondtam, ülj ide mellém!

Margitka leül az asztalhoz.

MARGITKA: Látott valaki?

TIBOR: Senki.

MARGITKA: Biztos meghalt?

TIBOR: Nem biztos.

MARGITKA: De hát nem nézted meg?

TIBOR: De megnéztem.

MARGITKA: És?

TIBOR: És élt.

MARGITKA: Hol lótted meg?

TIBOR: Nem lóttam meg.

MARGITKA: Akkor megszúrtad?

TIBOR: Verekedtünk.

MARGITKA: És?

TIBOR: *(felcsattan)* Mit és? Ott hagytam!

MARGITKA: Élve?

TIBOR: Élve.

Kis szünet.

MARGITKA: És akkor most mi lesz?

TIBOR: Egy. Feljelenthet bennünket...

MARGITKA: Mit beszélsz?

TIBOR: Vagy kettő, idejön...

MARGITKA: Ide?

TIBOR: Hogy bosszút álljon. Meg akar-
tuk ölni, nem? Három...

MARGITKA: Ne számolgass már itt
nekem!

TIBOR: *(cinikusan)* Három. Hogy te
mész. És szépen megcsinálad! Azt
mondtad, ha nem teszem, majd te
elintézed. Akkor legyen gyilkos! Állj
bosszút! Ne aggódj, itthon voltál,
Julika látott. Majd hátul, a cserjés
mentén gyere haza...

MARGITKA: Tibor, én nem ölhetek!

TIBOR: Ugyan már, mindenki ölhet!

*Tibor odamegy a pisztolyhoz, és az asztalra
teszi.*

TIBOR: *(cinikusan)* Töltve van. Itt bizto-
sítod ki. Célzol. Nem is kell célzni,
rátartod, itt van, ez a ravasz, meg-
húzod, bumm, és volt Sándor, nincs
Sándor. Aztán szépen hazafutsz a

cserjés mentén a kis alibiddel, és a pisztolyt... ja, igen a pisztollyal mi legyen?

MARGITKA: Tibor, figyelj ide!

TIBOR: Visszategyük a szekrény tetejére? Vagy ássuk el a kert végébe? Vagy inkább a kútba dobnád?

MARGITKA: Tibor, kérlek...

TIBOR: Jó, legyen a kút. Jönnek a nyomozók. Most én leszek a főnyomozó úr, jó, Margitkám? Na, most, kedves Margit asszony, mint azt, ahogy tudja, minden fegyver meg van számozva, megmutatná nekünk, kérem, azt a fegyvert, ami a családja nevére van bejelentve?

MARGITKA: Hagyd abba!

TIBOR: Ha jól tudom, önöknél egy pisztoly van bejelentve. Egy Korth NXR 44 Magnum. Érdekes, képzelje, asszonyom, hogy pont egy ilyet találtunk a kútban. Ez nem az önöké véletlenül? Csak mert a Fekete Sándor szívében talált golyó pont ebbe a fegyverbe illik. Tudna valami magyarázatot adni, kedves Margit asszony?

MARGITKA: Tibor, hagyd ezt abba!

TIBOR: Nem tud?

MARGITKA: Hányini fogok!

TIBOR: Margit asszony, nincs magyarázata?

MARGITKA: Tibor...

TIBOR: Maga ölte meg Fekete Sándort, igaz? Szíven lőtte a férfit, elmene-kült a tett helyszínéről, a cserjésen át, aztán a kútba dobta a pisztolyt! Azon oknál kifolyólag, mivel úgy is van alibije, hiszen Júlia, az ön kedves barátnője, legutoljára itthon látta magát! Így történt, asszonyom?

MARGITKA: *(fogja Julika terhességi tesztjét)* Tibor, látod ezt?

Kis szünet.

TIBOR: Az meg mi?

MARGITKA: Teszt.

TIBOR: Milyen teszt?

MARGITKA: Terhességi.

Szünet.

TIBOR: Nem mondd?

MARGITKA: De mondom.

TIBOR: De hány napos?

MARGITKA: Két hete késik a...

TIBOR: De miért nem mondtad?

MARGITKA: Ma teszteltem először.

Tibor átöleli Margitkát örülve, majd egyszer csak észbe kap.

TIBOR: De mikor teszteltél?

MARGITKA: Hát ma... mondom, hogy ma.

TIBOR: Mielőtt elküldtél volna?

MARGITKA: Tibor, én nem tudom...

TIBOR: Hogy nem lehet ezt tudni? Te úgy küldtél oda, hogy már tudtad?

MARGITKA: Elfelejtettem, mert...

Belép Fekete Sándor.

4. JELENET

Sándor, Tibor, Margitka, Julika.

SÁNDOR: Ezt ott felejtetted, Tibi.

Sándor a tévére teszi a telefont.

SÁNDOR: Nem zavarok sokáig. Margitka, igazából miattad jöttem. Mi még nem beszéltünk azóta. Csak azt akarom mondani... hogy nagyon sajnálom. Én szerettem azt a kislányt. Én nagyon szerettem... Tibi, Margit, mi itt együtt nőttünk fel. Mindent együtt csináltunk. Ahogy benneteket is ideköt minden, úgy engem is. Ti itt maradtatok a gyá-

szotokkal. Meg a jelenlétem, ugye... Látni engem nap mint nap! Kerülni, köszönni vagy nem köszönni, átjönni megpróbálni megölni... De könyörgök, az isten szerelmére, én a börtönből jövök! Én leültem, amit le kell ülni! Én bűnhődtem! Margitka, Tibor... Én nem tudok máshol élni. Itt nőttem föl, ideköt minden, itt nyugszik a családom, és én is itt fogok meghalni. Nem megyek el innen. Mert nem tudok elmenni.

Belép Julika.

JULIKA: Sándor!

SÁNDOR: Julika!

JULIKA: Margitkám!

Margitka elájul. Tibor és Julika felsegíti Margitkát.

5. JELENET

MARGITKA: Hagyjatok, nincs semmi baj!

Tibor hoz Margitkának egy pohár vizet. Margitka megissza.

MARGITKA: És ez a hülye itt akar maradni. Ezek után is! Hát mi van itt? Hát mi van itt? Hogy kerültem én ide? Ezek közé? Ez az ostoba gyilkolt, és még így is itt akar maradni. Én meg az első pillanattól kezdve tudtam, hogy rossz helyen vagyok. Gyűlölöm a sajtot! Gyűlölöm ezt a földet! Gyűlöllek benneteket!

Lassan elindul, majd felveszi az asztalról a pisztolyt, és Sándorra tartja.

TIBOR: Margitka, tedd azt le!

JULIKA: Margit, meg vagy örülve?

TIBOR: Margitka...

MARGITKA: *(Sándornak)* Elmondtad, amit akartál?

SÁNDOR: Én... Tedd le a... puskát!

TIBOR: Elég volt, Margitka!

MARGITKA: *(Sándornak)* Ne dadogjál!

SÁNDOR: Ne... nem dadogok!

MARGITKA: *(Sándornak)* De dadogsz! Na, mi van?

SÁNDOR: Akkor... lőj le, itt vagyok!

TIBOR: Margit!

MARGITKA: *(Sándornak)* Mit akarsz?

SÁNDOR: Akkor...

Margitka felhúzza a pisztolyt.

MARGITKA: Akkor?

JULIKA: Az isten szerelmére, Margit!

TIBOR: Margitka, tedd azt le!

MARGITKA: *(Sándornak)* Miért? Miért pont őt? Megölted...

TIBOR: Tedd le a puskát!

MARGITKA: Megölted...

SÁNDOR: Én... bocsáss meg!

MARGITKA: A lányomat...

TIBOR: Margit...

JULIKA: Margit, kérlek, tedd le a puskát! Én csak... ma tudtam meg! Itt maradt a terhességi teszt az asztalon! Én csak azért jöttem vissza!

Kis szünet.

TIBOR: Micsoda? A te teszted?

JULIKA: Az enyém...

MARGITKA: Nem igaz! *(Julikára fogja a pisztolyt)* Az az én tesztém!

JULIKA: Akkor a te teszted, csak tedd le a pisztolyt!

TIBOR: *(Margitkának)* Ez nem a te teszted?

MARGITKA: Tibor, esküszöm neked!

JULIKA: Tibor, vedd el tőle!

MARGITKA: *(Sándornak)* Takarodj innen, te gyáva! *(Julikának)* Te is, te is! *(Tibornak)* Megölted a saját gyere-

kedet! Gyilkos! Gyilkosok vagytok!
Gyerekgyilkosok!

Sándor hirtelen elkapja a pisztolyt. Sándor és Margitka dulakodnak. A pisztoly elsül és eltalálja Tibort. A pisztoly a földre esik.

JULIKA: Jézusom!

TIBOR: Baszd meg, meglőtték!

SÁNDOR: *(Julikához)* Te meg mit állsz ott? Hozz valamit!

JULIKA: Nem... én... Nem! Ti őrtök vagytok! Én hívom a rendőrséget!

Julika kifut az ajtón.

TIBOR: Kapjátok már el! Holnapra mindent tudni fog a falu!

Sándor Julika után fut, és visszahozza. Margitka mereven áll.

JULIKA: Hagyjatok! Engedjete el! Segítség!

TIBOR: Kötözd meg, és tapaszt be a száját!

Sándor Tibor segítségével megkötözi Julikát, és betapasztja a száját.

SÁNDOR: *(Julikának)* Ne haragudj, Julika, nem bántunk, senki nem bánt senkit, csak egy kicsit marad nyugton, beszéljük meg szépen együtt, hogy mi legyen!

TIBOR: *(Sándornak)* Légy szíves, hozz fertőtlenítőt, meleg vizet, kötszert.

SÁNDOR: *(Margitkának)* Hol vannak a kötszerek?

Kis szünet.

SÁNDOR: Margitka!

Margitka mereven áll.

TIBOR: A konyhaszekrényben, felül balra.

Sándor megtalálja kötszert, és elkezd ellátni Tibort. Meglátja a golyó kimeneti sebét.

SÁNDOR: Átment a golyó.

TIBOR: Hova?

Margitka először mozdul meg a lövés óta, odamegy a falhoz, és kipiszkál belőle egy golyót. Mereven nézi. Kijön Apuska a szobából.

6. JELENET

**Sándor, Tibor, Margitka,
Julika, Apuska.**

APUSKA: Mi ez a lárma? Mit hangos...
Ki az ott?

TIBOR: A Julika.

APUSKA: És miért van megkötözve?

TIBOR: Nincs megkötözve, édesapa!

APUSKA: De hát látom!

TIBOR: Mi csak játszunk, édesapám!

APUSKA: És az ott ki?

Kis szünet.

APUSKA: Fekete?!

Kis szünet.

APUSKA: Mi folyik itt, fiam?

TIBOR: Semmi, édesapám! Beszélgetünk.

APUSKA: Margitka, mi ez az egész?

Margitka nem válaszol, egy helyben áll, tölténnyel a kezében.

APUSKA: Julika, legalább te mondjál már valamit!

Julika nyög.

APUSKA: És miért vérzel, fiam?

TIBOR: Nem vérzek, édesapám!

APUSKA: Hát látom!

TIBOR: Csak horzsolás. Elcsúsztam.

APUSKA: És mit keres a pisztolyom a földön?

Senki nem tud rá semmit mondani, majd Margitka megszólal.

MARGITKA: Eldőlt.

APUSKA: *(Tibornak)* És ez a patkány?

SÁNDOR: Idejöttem.

APUSKA: Mi a rosseb folyik itt? Fekete, mi az istent keresel a házamban? Ti hívtátok?

TIBOR: Apuka, csak képzelődik! Nincs itt a Sándor! Hogy lehetne itt, hiszen végeztem vele!

APUSKA: Elintézted?

MARGITKA: Igen, elintézte.

SÁNDOR: Igen, elintéztet.

APUSKA: Hogy?

SÁNDOR: Elvágta a torkomat.

Kis szünet.

APUSKA: És akkor miért nincs vágás a torkodon?

SÁNDOR: Mert már csak lélekben vagyok itt, Karcsi bácsi!

APUSKA: Itt valami nem stimmel...

Kis szünet.

APUSKA: És a Julika?

TIBOR: Ó csak...

SÁNDOR: Vigyázunk rá.

APUSKA: Na, jó, ebből elég. Ez itt egy örület! Ez maga a káosz! Azt akarom, hogy engedjétek el Julikát! Nem kell rá vigyázni, tud ő magára vigyázni. Oldjátok már kifelé!

Sándor lassan kioldozza Julikát, leveszi a szájáról a tapaszt.

APUSKA: Julika! Most akkor mondd el, hogy mi ez az egész! Miért hazudják azt, hogy ez itt él! Mondjad már!

Julika lassan feláll.

JULIKA: Karcsi bácsi, én terhes lettem!

APUSKA: Hogyhogy?

JULISKA: Hát, úgyhogy.

APUSKA: És kitől?

JULIKA: Hát a Gyulától!

APUSKA: A Huba Gyulától?

JULIKA: Tetszik tudni, a férjem.

APUSKA: És ő hol van?

SÁNDOR: Ünnepel.

APUSKA: *(Julikának)* Téged?

JULIKA: Még nem tudja.

APUSKA: Mert volt az a világ, ami érthető volt. Egy meg egy az kettő, kettő meg kettő az négy. Most meg mi van? Káosz! Szerintem egy Sündisznótáncnak kellene lenni. A legmegbízhatóbb pedig a kutya! Farkasok meg nem lehetnek. Mert ha a kutya nem űzi el a farkast, a farkas megeszi a tehenet, a kecskét, és akkor nincs sajt. És ha nincs sajt, nincs Sündisznótánc.

Jön Gyula, Lucával.

7. JELENET

GYULA: Gyerekek, láttuk a fényt, és ahol világosság van, ott nem alsznak! Julikám! De örülök neked! És nem is jöttünk üres kézzel! Én vagyok a balatoni Jézuska! Na, mi ez a feszengetés?

TIBOR: Nincs feszengetés, csak mi is ünneplünk.

SÁNDOR: Igen, ünneplünk.

TIBOR: Mert kibékültünk.

GYULA: Ezért is jövök, Tibikém! Hogy így együtt, egyszerre, mindenki?

Hát csodás! Tibikém, a múlt elmúlt!
Előre kell tekinteni, mert aki folyton
visszanéz, azon kéreg nő. Emlékez-
tek? Két éve a Kakasban? Mire szö-
vetkeztünk? Kezdjük előlről! Alko-
holban áztatott gesztenyelevélben
érlelt kéksajt!

TIBOR: Ahhoz kellene Fekete pálinkája.

SÁNDOR: Nekem most nincs. Tudok
csinálni, de az időbe telik.

GYULA: Nem baj. És azért nem baj,
mert ezzel a négy üveggel elindít-
hatjuk!

Kitesz az asztalra négy üveg pálinkát.

TIBOR: *(Sándornak)* Szóval tényleg neki
adtad a maradékot...

GYULA: Sándor ideadta nekem, ami-
kor becsukták.

TIBOR: Tudom.

GYULA: Honnan?

SÁNDOR: Nem öt üveget hagytam ne-
ked, Gyula?

GYULA: Egy elment az ideire. Meg hát
a zsúrral is koccintgattunk, na! De
látjátok, működik! Tibim, te vérzel?

TIBOR: Majd eláll.

SÁNDOR: Horzsolás.

APUSKA: Állítólag elesett.

GYULA: Néha el kell esni, hogy újra
talpra tudjunk állni, gyerekek!

MARGITKA: *(nézi a tenyerében a golyót)*
Tibor, én azt hiszem...

TIBOR: Szóval a szövetség...

GYULA: A Sündisznótánc...

APUSKA: Igen. Egy Sündisznótánc, az
megmenthetné a világot!

SÁNDOR: Így van! Legyen Karcsi bácsi
a tiszteletbeli elnök!

GYULA: Kijelentjük, hogy múltjára,
szakértelmére való tekintettel, elisme-
résül, mától Karcsi bácsi a Sündisznó-
tánc szövetség tiszteletbeli elnöke!

TIBOR: Apuka, egyelőre nincs kérgesí-
tés!

APUSKA: Nincs?

TIBOR: Nincs.

APUSKA: De itt a Huba Julika. Mert
vele nem törődtek!

GYULA: Julikám, drágám, mi a baj?

JULIKA: Gyula, menjünk innen haza!

APUSKA: Terhes. És tőled.

Julika a hasára teszi a kezét.

LUCA: Úristen, Anya!

GYULA: Csak nem?

MIND: De!

APUSKA: És tőled!

GYULA: Julikám! Életem!

LUCA: Anya! Miért sírsz?

JULIKA: Haza akarok menni!

GYULA: Hát sír! Hát terhes! És tőlem!
Az én Julikám!

TIBOR: Istenem, micsoda nap!

GYULA: És még nincs vége!

JULIKA: És miért nincs még vége?

GYULA: Hát ezért!

*Gyula elővesz a zsebéből egy cetlit, és átad-
ja Tibornak.*

TIBOR: Ez meg mi?

APUSKA: De kérgesítés nélkül hogy?

TIBOR: Egy telefonszám.

GYULA: Bizony az! Rádadásul a Várady
Péter telefonszáma!

APUSKA: A zsúrielnöké?

GYULA: A zsúrielnöké!

TIBOR: Aki a nagyboltok igazgatója?

GYULA: Aki a nagyboltok igazgatója!

Ízlett neki a sajtod, Tibikém! Azt
kéri, hívd föl holnap!

TIBOR: Hogy én... a Várady Pétert?

GYULA: Bizony ám! Indul a mandula!

SÁNDOR: *(átkarolja Tibort)* Még jó,
hogy visszahoztam a telefonodat!

GYULA: Látod, Tibikém? Megmond-
tam neked, hogy nem mindig a leg-
jobb sajt a nyerő sajt!

Mindenki nevet, kivéve Margitot és Julikát.

GYULA: Emlékszel, Tibikém? Én mondtam, hogy kellene egy rosszabb sajt! És tessék!

TIBOR: Most nem tudom eldönteni, hogy sírjak vagy nevessek. Hát, akkor erre csak koccintunk, nem?

Mindenki nevet, kivéve Margitot és Julikát.

LUCA: Hozom a poharakat!

GYULA: Julikám, mi a baj, örülj már!

JULIKA: Gyula, menjünk haza!

GYULA: Várjál már egy picit, örüljünk, hogy béke van!

LUCA: Tele a kezem! Mindenki kér? Margitka?

Margitka csak áll.

LUCA: *(Sándornak)* Te kérsz?

SÁNDOR: Luca... szóval, hogy a... függönyök. Fel tudnád rakni őket mégis?

LUCA: Mikor?

SÁNDOR: Holnap.

LUCA: Azt hittem, még ma este.

SÁNDOR: Hát... ha neked nem késő?

LUCA: Még meggondolom.

Luca mindenkinek kioszt egy pálinkát.

GYULA: Az eke borítson, a pina szorítson, a kacsák alatt pedig legyen víz, különben megdöglenek. Ha a kacsa nem tud úszni, nem a víz a hülye! Isten a mennybe', te meg ide menj be! Húzd rá!

Koccintanak, az ivás pillanatában elmegy az áram.

TIBOR: Azt a kurva!

GYULA: Hú, baszd meg!

TIBOR: Mi van ebben?

GYULA: Hány fokos?

TIBOR: Mitől ilyen selymes?

APUSKA: Már megint ez a pिकासötét.

SÁNDOR: Rossz a fópózna!

TIBOR: Holnap javítják.

Megjelenik Iluska, az elgázolt kislány a sötétben, mint egy látomás, és a szereplők között egy zseblámpával kanyarog, mint két évvel ezelőtt a hazafele vezető úton.

ILUSKA: Elmegyek a sarokig, ott lefordulok balra a Petőfi utcára, azon végigmegyek, köszönök Etelka néni-nek, az utca végén jobbra fordulok, végig egészen a kispostáig, ott vigyázok, mert forgalmas az út, átmegyek a zebrán, le a gáton, el Fekete bácsi háza előtt, és aztán tovább egyenesen, a földúton, tudod, ahol azt a pacsirtát találtuk, ami kiesett a fészekből, és már otthon is vagyok!

Iluska a monológja végére Margitkához ér, hogy átölelje. Az ölelés pillanatában visszajön az áram.

MARGITKA: Iluska!

TIBOR: *(fintorog)* Apuka, már megint?

SÁNDOR: *(fintorog)* Fú, ez nagyon durva!

GYULA: *(fintorog)* Durvább, mint a pálinkád, Sanyikám!

SÁNDOR: *(fintorog)* Tyú!

GYULA: *(fintorog)* Gyerekek, csináljatok valamit, mert kijózanodunk!

LUCA: Segítsek?

APUSKA: Nem kell!

TIBOR: Margitka! Vigyed már!

Margitka nem mozdul.

APUSKA: Mit állsz ott? Segíts már! Ti meg röhögjetek csak! Majd amikor ti is így! *(rákiált)* Margitka!

Margitka nem mozdul.

APUSKA: Mozdulj már!

Csönd lesz, megkomolyodik mindenki és Margitkát nézi. Margitka kis idő múlva megmozdul és betolja Apuskát a fürdőszobába.

TIBOR: Na, egy utolsót?

JULIKA: Gyula, menjünk haza!

GYULA: Megisszuk és megyünk!

SÁNDOR: A szövetségre!

TIBOR: A Sündisznótáncra!

GYULA: Az eke borítson...

LUCA: Apa, el ne mondd újra!

Nevetnek.

GYULA: Hát akkor... Isten a mennybé,
te meg ide menj bé! Húzd rá!

Koccintanak, a koccintás pillanatában sötét.

VÉGE

A *Sündisznótánc* című színdarab 2021-ben elnyerte az Örkény István Drámaírói Ösztöndíjat. A drámából felolvasószínházi előadás is készült a Bajor Gizi Múzeumban, a Magyar Dráma napján, 2022. szeptember 21-én.

SZEREPOSZTÁS

Major Tibor – Schmied Zoltán

Major Margit / Iluska – Rezes Judit

Major Károly – Darvasi László

Huba Gyula – Znamenák István

Huba Júlia / Luca – Takács Nóra Diána

Fekete Sándor – Nagy Zsolt

DRAMATURG

Radnóti Zsuzsa

RENDEZŐ

Darvasi Áron

ENYHE RÉSZVÉT

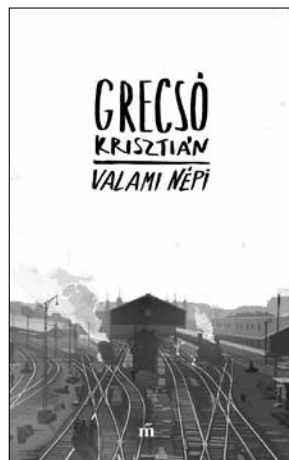
GreCsó Krisztián: *Valami népi*

A *Valami népi* ugyanúgy kötődik a korai, 2001-es *Pletykaanyu* novelláihoz az itt is, ott is felbukkanó szereplőknek köszönhetően, mint a visszatérő témák következtében a két éve megjelent *Magamról többet* verseihez. Nem nehéz fölfedezni a többi kötettel való párbeszéd nyomait sem: például a *Mellettem elférsz* című regényben már látszottak annak az apa-képnek a halvány körvonalai, amely most hangsúlyosabb kontúrokkal rajzolódik ki az új kötet egyes elbeszéléseiben; a *Verának* pedig egyik központi kérdése volt a transzgenerációs trauma és főképp annak következményei, amelyek ebben a könyvben is komoly szerepet kapnak. Persze nemcsak saját korábbi írásaival dialogizál a szerző, hanem számos kortárs és klasszikus magyar íróval: Móricztól és Nagy Lászlótól Kemény Istvánon, valamint Parti Nagy Lajoson át Kukorelly Endréig és másokig. Burkolt és egyértelmű utalások, kölcsönzött szókapcsolatok és beemelt verssorok jelzik, hogy GreCsó Krisztián olyan élő hagyományként, illetve inspiratív közegként tekint a magyar irodalomra, amelyből érdemes meríteni és amelyhez indokolt kapcsolódni.

Az intertextualitás nyomainak lajstromozásánál azonban fontosabbnak vélem, hogy a *Valami népi*ben a szerzőtől megszokott személyesség, vallomássóság, avagy – ha úgy tesszük – az önközlés látványos vágya mellett, sőt inkább erre reflektálva, megjelenik annak a tapasztalatnak hol keserű, hol szinte humoros megfogalmazása, hogy nem igazán értjük egymást, egyik ember a másikat. Hogy a legszemélyesebb élményeink, érzéseink nem megoszthatók, vagy a többieknek nincs megfelelő antennája a befogadásukhoz. Ha viszont nem érdekel, mi történik körülöttem az utcán, ha nem tudom, kicsoda a közvetlen szomszédom, ha fogalmam sincs, miért ilyen az apám, ha idegen számomra a saját testem, akkor létezik-e valójában olyasmi, amit empátiának és szolidaritásnak szoktunk nevezni? Vagy a legtöbb, amire „gyárilag” képesek vagyunk, az az enyhe részvét.

A kötet cím kissé provokatív és nagyon etalált: a „valami” jelző egyszerre sugall iróniát és öniróniát, hiszen belső nézőpontból, önjellemzésként értve a „népiek” önazonosságának elbizonytalanodásáról tanúskodik, külső perspektívából viszont tükröt tart az „urbánus” kultúrkörnek, rámutatva értékítéletei pökhendi felszínességére. Konkrétan GreCsó esetében pedig magába sűríti a már számos kötetben és interjúban artikulált köztességet, a paraszti származás, illetve falusi gyerekkor örökségének, valamint a választott, kiküzdött polgári-értelmiségi életmód, a felnőttként felépített identitás ütköztetését. A „még nem” (vagy talán soha) és a „már nem” (azaz kicsit mindig is) ezen feszültsége több síkon hatja át a novellákat: térben, időben, az egyéni és a közösségi identitás szintjén is.

Magvető Kiadó
Budapest, 2022
288 oldal, 3999 Ft

Ezt az intenciót erősíti a borítón a Nyugati pályaudvar mint köztes hely; időtlenné stilizált rajza elég egyértelmű metaforája az elindulásnak és a megérkezésnek, de ennél fontosabb, hogy a párhuzamosan futó, illetve egymást keresztező síneket (értjük: sorsokat) a Ferdinánd-hídről látjuk, amely nemcsak egy drámai pillanat helyszíne a kötet egyik elbeszélésében, hanem a magát G. K.-nak nevező narrátor is ide pozicionálja magát, innen tudósít az elé táruoló eseményekről.

A *Valami népi* igen tudatosan megszerkesztett novelláskötet: a négy ciklusba sorolt elbeszélések alapvetően lineáris olvasást igényelnek, nemcsak azért, mert a harmadik nagy tömb darabjai – több szálon, de többé-kevésbé – összefüggő történetet alkotnak, hanem a tematikus összecsengések, ismétlések, előre- és visszautalások játéka is így tűnik ki, akár csak az érzelmi-hangulati ellenpontozás megkomponált rendszere. Az első ciklus, a *Fehérben fehér* alcíme *paralel történetek*, s ezekben a novellákban rendre egy múltbéli és egy jelenkori (vagy a jelenhez közelebbi) eseménysort csúsztat egymásba az elbeszélő, de az utóbbi történetzál önmagában véve mindegyikben elég súlytalan, inkább csak az emlékezés, illetőleg a felismerés, reflexió terepe. A kötetindító *Kubikosok*ban nem is két, hanem három idősíki vetül egymásra: az elbeszélő felnőtt éne egy temetőlátogatás alkalmával, egy véletlen találkozástól inspirálva felidéli gyerekkori emlékeit bizonyos „Csongorról”, akit ő ártalmatlan idős bácsiként ismert, s akiről – a másik történetzálalon – kiderül, hogy az ötvenes évek értelmiségellenes légkörében a legnyomorultabb, felhergelt földmunkások élére állva válogatott gaztetteket provokált és hajtott végre. A történet alapja valós: Grecsó Krisztián több interjúban is elmondta, hogyan döbbsent rá levéltári kutakodásai során, hogy a novellában Gila Rókusnak nevezett szereplőt ő kisgyerekként ismerte, anélkül, hogy bármit tudott volna annak sötét múltjáról.

A cikluscímadó elbeszélés nem egy Malevics-festményre, hanem egy alföldi hímzési technikára utal, mikor is fehér anyagra fehér fonállal hímmeztek, tehát időigényes, ugyanakkor nem túl látványos eredménnyel járó munkáról van szó – mégis, ebben az írásban a „fehérben fehér” hímzés nem az alázat és ártatlanság, hanem a hazugság és a bűn, a szégyen elfedésének szimbóluma. Egyfelől a férjét felszarvazó úriasszony alibijeként szolgálnak az állítólagos hímzőkörben készült finom, aprólékos kézimunkák, másfelől a szabómester is egy ilyen hímzőrámmával takarja magát, mikor a váratlanul betoppaáló szobalány rajtakapja inasával, az „aranyos Gézával”, aki a lány egyetlen társa – lehetne – magányában.

A falusi lány kiteszítottságával, idegenség-érzetével – holott kényszerből, a szüleit segitendő jön a fővárosba dolgozni, azok mégis kitagadják, mikor kissé megváltozott beszédével, viselkedésével szembesülnek – a jelenkori történetésíkon banális mikrokonfliktust állít párhuzamba a szerző: az évek hosszú munkájával nagy nehezen összekapart belvárosi, polgári lakását épp eladó elbeszélőnek azért kell egykori otthonát feldicsérnie, hogy segítsen az anyának meggyőzni a fiát, a leendő tulajdonost – egy fanyalgó, láthatólag elkényeztetett fiatalembert –, hogy a „legszebb éveit” várna rá ajándékba kapott új lakóhelyén. Bár a falusi/városi életmódhoz köthető, ellentétes irányú szorongások és vágyódások kirajzolódnak a fenti paralel sorstörödékekből, azonban a felvetett problematika mintha kétdimenziós maradna, nem kap olyan mélységet, mint a hatalom jellemtorzító hatásának kérdése a *Kubikosok*ban, amelyben a gyerekkori barát, Balázs figurája még úgy is, hogy csak egy-két rövid epizódban jelenik meg, meggyőzően villantja fel kicsiben ugyanazt a narcisztikus, manipulatív személyiséget, mint amelyet nagyban Gila Rókus.

A lendületes, határozott kezdés után a második ciklus, az *Örökrangadó* – alcím: *helyek* – rövidebb darabjai inkább tárcák, melyek többnyire az elbeszélő én személyes múltjának neuralgikus pontjaira tapintanak rá. Feszés, jól felépített szövegek, de a kötet eleji novellák többrétű és tágasabb narratívája után a ciklus második felében néhol szűkösnek érződik az elbeszélői látószög. Az *Engesztelő ajándék* és a *Futás* viszont emlékezetes darabok, az író nagyon érzékeny, pontos megfigyeléseken keresztül vázolja fel a bemutatott karaktereket.

Az apa vagy Márta mama alakja attól válik izgalmassá és életszerűvé, hogy egyáltalán nem szimpatikus, könnyen szerethető figurák, ugyanakkor az egyes szám első személyű elbeszélő gyermeki – sokkal inkább kíváncsi, mint ítélkező – nézőpontja hozzásegíti az olvasót, hogy előítéletei mozgósítása helyett őszinte érdeklődéssel forduljon a szereplők felé. A szegény és a bűntudat ennek a ciklusnak a hívószavai, illetőleg a kudarc, ami az első négy elbeszélésben az apa-fiú kapcsolathoz, a másik háromban pedig a házasság felbomlásához kötődik. A ciklus utolsó darabja, a *Nem érdekel* már átvezet a következő kötet-rész betegség-tematikájába, azaz a „saját múlt” történeteiből a „saját szenvedés” hasonló képp megoszthatatlan világába.

Bár az *Istennek nehéz* novelláiban nemcsak testi betegség, hanem különféle pszichés kényszerek, múltbéli és friss traumák, fizikai és verbális erőszak áll a szenvedés háttérében, az viszont közös az eltérő eredetű sebzettségek, frusztrációk, lelki deformitások esetében, hogy továbbadni egyszerűbb ezeket, mint beismerni vagy feldolgozni. A ciklus alcíme a *pillangóhatás*, és az első szövegblokkal ellentétben itt a párhuzamos történetszálak egy időben futnak, sőt többszörösen keresztezik egymást, hatással vannak egymásra. Az előbb említettek közül következően azonban ritkán mondható pozitívnak ez a hatás. A címadó novella első mondatai az ekképp létrejövő láncreakcióit fogalmazzák meg: „Indulat nem vész el, csak átalakul. Ez az *okmegmaradás törvénye*. Minden valakiből következnek és valakihez tart. Milliő esemény – mint a drótkerítés szeme – kapaszkodik milliő másik történésbe” (158.). Nagyjából ötven oldallal később pedig ugyanennek a mátrixnak a kérlelhetetlenségéről és kiismerhetetlenségéről beszél: „A rendszert csak önmagával lehet leírni, olyan, mint egy prímszám. Csak önmagával és Istennel osztható. Az úgynevezett élet is ilyen, mindennek konkrét helye van, az események gépsorán nem tud elcsúszni, megváltozni semmi. [...] Isten, a végtelenség egyetlen ismerője, századmásodpercekkel kirakózik. És a világ egyre aprólekosabb, egyre több hajszál látszik, törés, tű, körömfélhold. És ebből az éles képből én, G. K., a mindentudó elbeszélő, aki a rendszer része vagyok, csak szeleteket látok” (201.). A már emlegetett Ferdinánd-hídról pásztázó narrátor tehát fatalista világnézete mellett arról is vall, hogy valójában nem is mindentudó, s analóg módon, bár ki nem mondva, mintha Isten omnipotens volta is megkérdőjeleződne. Igaz, az explicit módon megnevezett, az olvasónak ki-kiszóló, s ezáltal hangsúlyosan elidegenített elbeszélő, ha nem is lát rá mindenre, de legalább „enyhe részvétet csikar ki magából” mind a Teremtő – „Istennek lenni nehéz” (164.) –, mind pedig a szereplők irányában. Utóbbi pedig már csak azért is figyelemre méltó, mert ez a halovány részvét (legalábbis ahol néven neveztetik) Grusznak, a szerkesztőnek szól, aki szintén szerzői alteregó, s akinek egyik pillanatról a másikra fordul fel az élete, mikor egy döbbenetes méretű dudort tapint ki váratlanul a nyakán. A megkettőzött (megháromszorozott) én egyfelől távolság-, s így mértéktartást tesz lehetővé, másfelől ezzel az írói gesztussal mintha az a tézis fogalmazódna meg áttételesen, hogy valódi együttérzés nem, csak önsajnálát létezik. Ezt az olvasatot más szöveghelyek is erősítik: „Itt senki fájdalom nem érdekel senkit soha” (155.), vagy két oldallal arrébb: „És persze egyik érzés sem ér össze a másikkal a végtelenben soha” (157.). Az elválasztottság, az érzelmi elszigeteltség felismerése köré épülnek tehát ezek a novellák, valahogy mégsem süt belőlük a „kozmosz magány” komor méltósága, talán azért, mert fontosabb tapasztalatként tűnik fel az „engem nem ért meg senki” élménye, mint az „én sem értek meg másokat” tragikum, s ettől óhatatlanul a kicsinyesség árnya borul az egyébiránt őszintének tűnő megszólalóra.

Az utolsó, *Lombikok* című ciklusban azonban – ahogy az alcím nevezi meg – *boldogságtörténetek* olvashatók, hol líraibb, hol prózaibb előadásmódban, mindig valamilyen nehézséggel, megszenvedettséggel ellentétozva, hogy meglegyen „a jó és a rossz két-ségbeejtő és kötelező egyensúlya” (229.). A *Karodon vittél évekig* és a *Ráfekszik szívemre a sorsod* című novellák egy-egy hosszú mondatból állnak, ami ebben az esetben nem pusz-

tán írástechnikai mutató, hanem az érzelmetli emlékek intenzív újraélését hivatott érzékeltetni tagolatlan tudatfolyam-jellegűk. Ezzel együtt bátrabb, egyéni próbálkozásnak tartom a *Boldogságtörténet* című novellát, amely mottóként egy remek Mészöly-idézettel indít, majd azt meséli el, hogyan tölt el a majdnem fiatal házaspár egy délutánt a Tisza-parton, úgy, hogy nem történik semmi, csak éppen örülnek egymásnak és az életnek, azt sem olyan kitörően vagy harsányan: egyszerűen „[b]oldogok, ami ebben a korban, negyven fölött, már szomorúság” (236.). S mint ahogy állítólag a boldog népeknek nincsen történelme, a boldog pároknak – úgy tűnik – nincs története: „A férfi különösen hisz az anekdotákban, példázatokban, allegóriákban, neki, ha innen nézzük, kudarc is lehetne, hogy éppen a boldogságuknak nincsen története. [...] a *nagy dolgok*nak csak szereplői, díszletei és jelmezei vannak. A rendező olyankor sohase néz oda, nincs megírva a szövegekönv” (236–237.).

Nehéz nem a szerzővel azonosítani a történetbeli férfit, akinek ilyen fontosak a példázatok, allegóriák, hiszen ebben a kötetben is tobzódhatunk ezekben, épp ezért neveztem bátornak a döntést, hogy ezúttal Grecsó elengedte a „sztorit”, sőt, ami talán még nagyobb dolog: jórészt elengedte azt is ebben az írásban, hogy nagyon szépen, míves hasonlatok, váratlan jelzők ornamenseitől övezve mondja el, amit mond. Merthogy – bár elsősorban ez nyilván ízlés kérdése – úgy gondolom, vannak olyan túlírt mondatok, kirívó szóképek, tolakodó metaforák, amelyek – bizonyos olvasókra legalábbis – már kontraproduktívan hatnak, nem berántják a szövegbe (ami az író feltételezhető szándéka), hanem kilökik onnan. Mint például az efféle részletek: „csak a hiúság stoppolt orkánkabátja ropogott” (139.); „összegabalyodott sorok óriási gombolyagja lifegett a szívemen” (141.). De a *Tükör* című novella esetében is hasonló érzésem volt: ha nem magyarázná túl, ha nem lenne a számba rágva – már a címmel is –, hogy ebben a szövegben a soha fel nem épülő ház a rombolásában is alkotó, múló idő szimbóluma, mely így az elbeszélő személyiségének / testének tükré lesz, nem ez az elbeszélés ugrana be rögtön, mikor egy másik történetben (egyébként egy saját korábbi cikkéről) megállapítja a narrátor: „[e]gy felfújtt allegóriává állt össze az íráson végighurcolt metafora” (126.). A stílári túlkapások és a nemritkán patetikus novellazáratok pedig mintha pont azt a karcos élettapasztalatot és szikár lényeglátást puhítanák fel, ami ennek a kötetnek az egyik legnagyobb erőnye.

A kötetzáró novellában is éppen ez történik; a *Negyvennégyes* plasztikusan és imponáló tárgyilagossággal mutatja be a sugárkezelt redukált, ottliki világot, a „civiliek” számára fel nem fogható, meg nem érthető és át nem élhető megpróbáltatások által sajátos sorsközösségbe zárt, mégis mindentől és mindenkitől végtelenül elszigetelődött, számozott betegek szubkultúráját, azonban a befejező képpel itt is pengeélen táncol a szerző giccs és megrendítő szépség határán. Nehéz lenne pontosan meghatározni, mi az a „paraszthajszál”, ami a két kategóriát elválasztja egymástól...

A könyv fülszövege szerint „[...] Grecsó Krisztián novelláiban mindig ott kísért a kíméletlen együttérzés” – meglehet, így van, mindenesetre a magam részéről arra jutottam, vagy nekem kellene sokkal együttérzőbbnek, vagy az írónak kicsit kíméletlenebbnek lennie.

„AB OVO USQUE AD MALA.” AZ ELEJÉTŐL A VÉGÉIG, HOGY A DINNYEFEJŰ OLVASÓ IS ÉRTSE!

Cserna-Szabó András: *Zerkó, Attila törpéje*

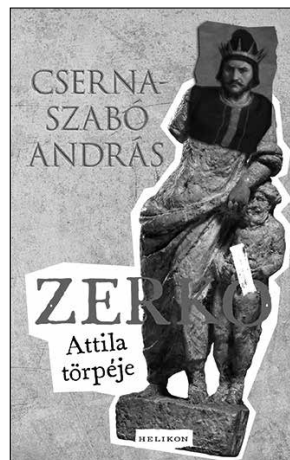
„Ízlések és pofonok [...], nem minden költészet csak holdfény és rózsailles!” olvashatjuk Cserna-Szabó András új regényében, a *Zerkóban* (107.), ami a mű tételmondata is lehetne. Fergeteges humorú történelmiregény-paródia, szókimondó stílusa miatt minden bizonynyal megosztja az olvasóközönséget. Ezt jól igazolja, hogy egyes kritikák csak vérbő paródiának tekintik és a közízlés kiszolgálását látják benne. Mások a témaválasztást kifogásolják vagy a mai szlengben megszólaló címszereplőt. Vannak olyan olvasók is, akik csak leegyszerűsített történelemleckének titulálják, holott ennél sokkal többről van szó. A regényben valódi óserővel tárulkozik fel az ókori világ, így érthető a szöveg szubverzív hatása is. Mindenképpen figyelemre méltó írói teljesítmény.

A szerző előző regényeit ismerve Cserna-Szabó számára a nagyepikai műfaj „roppant játék”, mindig újszerű szövegélményre törekszik. Műveiben egyszerre többféle regiszter van jelen, nála „a regény szelleme a sokféleség szelleme...” Homérosztól a vadnyugatig, a magasirodalomtól a szórakoztató zsánerekig számtalan vendégszöveggel és utalással találkozhatunk prózájában. Emellett a szórakoztató szándék is meghatározó, amely soha nem zárja ki a súlyosságot. Tehát arról a fajta nevetetésről van szó, amely igényességet feltételez, maga a „könnyedség hegyfoka”¹ vagy ahogyan a *Zerkóban* olvassuk: „Nem csak mindig a meló, kell a szórakozás is” (360.).

Zerkó, Attila törpéje mindkét már említett sajátosságnak eleget tesz, ugyanis nagyszerű humorú történelmi paródia, amely számos szövegvilágot mozgásba hoz. A regényben olvashatunk Szent Ágoston-, Horatius-, Vergilius-, de Arany-, Petőfi-, Márai- vagy Hajnóczy-sorokat is. A görög mitológiától a buddhizmusig, Borgestől Hamvasig legalább félszáz szerzőtől származó jellelten idézettel találkozhatunk a műben. A Csernai-Szabó-i próza olyan hipertextusként lép fel, amely hálózatszerűen szerveződő, újabb és újabb kapcsolódásokkal teletűzdelt, nyitott szövegrendszer. Ezek a szövegrészek is megmozgatják, aktívvá teszik a befogadói munkát, más és más regiszter felől teszik elérhetővé a művet.

¹ Az idézetek forrása: Milan Kundera: *A regény művészete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2018.

Helikon Kiadó
Budapest, 2022
412 oldal, 4299 Ft

Hogyan lehet és miért kell ma történelmi regényt írni? A műfaj az utóbbi évtizedekben valódi reneszánszát éli,² igazi divatjelenséggé vált. Emiatt felmerül a kérdés, hogy a történelmi regény hagyománya mennyire folytatható, van-e lehetőség a megújulásra. A szerző látható módon újragondolja a megszólalás lehetőségeit. Jól zsonglőrködik a zsáner klaszszikus elemeivel, aktualizálja azokat, és a paródia beszédmódját választja. Így válik lehetővé, hogy egy tőlünk távoli korszak segítségével tükröt tart nekünk. Ezért tehát nem véletlen, hogy az V. századi történelmi tablót szemlélve saját korunk mozaikjai tűnnek fel a *Zerkóban*. Atmeneti, kiszámíthatatlan korszakban élünk, mint Attila törpéje, a migráció korában, amikor a nyugati civilizáció lehetséges összeomlását szemlélhetjük, és általános a bizonytalanság minden téren.

A híres betyár, Rózsa Sándor alakja után³ most egy újabb történelmi legenda és annak kora kerül az érdeklődés középpontjába: Attila és az ókori civilizáció hanyatlásának kora. A szerzőt foglalkoztatják a talányos történelmi szereplők, ezzel is magyarázható az Attilakultusz felidézése. A műben egyértelműen jelen van a deheroizálás és a demitizálás, társadalomkritikaként is értelmezhető. Az V. századi milió hangulatát olyan pontosan igyekszik megragadni, mintha korunk társadalmáról szólna. Ennek egyik erőteljes példája, amikor Zerkó gazdájának, Plancusnak ad igazat, miszerint az államot nem a legből-csebb emberek tudják a legjobban vezetni, ahogyan Plátón gondolja, hanem „a költők, a kurtizánok, az iszákosok és a szakácsok [...]. Együtt. A szépség, a kellem, a mámor és az ízlés nevében” (82.). A történelmi regény azonban nemcsak példázatosságra törekszik, hanem a nemzeti érzéseket is megcélozza. Jelen esetben rendkívül szarkasztikus módon. Amikor Zerkó a nemzeti öntudat túlcordulásának lesz fültanúja – „Hunnián kívül nem lehet élni máshol” –, gúnyosan fogalmaz: „Azt hallottam, hogy a hazaszeretet olyan, mint a szesz: megcélozza a szívet, és elhomályosítja a látást” (315.). Ehhez hasonlóak Edika szavai is: „Na és a nép? Az istenadta nép? [...] Te is tudod jól, hogy a nép csak egy szó. Nem jelent semmit. Nép nincs. Ha van is, azt eszi, amit kap” (325–326.). A szöveg tehát egyszerűen humoros és kritikus, tele áthallásokkal.

A műfajválasztás miatt a történelmi nagy elbeszélés jól ismert kritikája is megjelenik, miszerint a történelem is csak fikció, akárcsak az irodalom: „Nem emlékszem, de attól ez még fix” (8.), „A jó hazugság legfőbb hozzávalója az igazság” (132.), „De hát mondani mindent lehet” (291.), „Ilyen jelentős történelmi pillanatokban nem lehet rögtönözni. Felelőtlenség lenne. [...] Priszkosz rétor, udvarunk becses vendége, konstantinápolyi történetíró fogja szépen megfogalmazni. Hogy a művelt utókor kellőképpen informálva legyen. Talán már meg is írta...” (326.), „Persze kicsit kiszíneztem a sztorit itt-ott” (340.). Nem véletlen, hogy Zerkó visszatérő ironikus szófordulata, „Ez fix!” többször is ismétlődik a szövegben, amikor a történések bizonyosságáról, megbízhatóságáról van szó. A mű a népszerű, klasszikus történelmi regények közül Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című ismert művével is dialógusba lép. Kiegészíti, új megvilágításba helyezi Emőke és Zéta szerelmi történetét. Egy eddig még ismeretlen változatot kínál az olvasóknak, a nézőpont pedig végig ironikus-szarkasztikus marad.

A komikus és metaforikus utalások mai történeté avatják a *Zerkót*, s a mű érdemei közé tartozik, hogy a történelemmel nem elmélyülten foglalkozó olvasó is könnyen felfedezheti ezt a korszakot. Kik voltak a gladiátorok, esetleg melyek a görög-római istenségek attribútumai? Miről szól Oidipusz király szomorú története, vagy ki volt Szent Ágoston? Az elbeszélői szöveg úgy van megkonstruálva, hogy a címszereplő törpe, Zerkó rendkívül humoros stílusban, mintegy csevegvé adja elő kalandos élettörténetét, közben pedig

² Bokány Péter szerint a kilencvenes évek közepe óta tart ez a népszerűség. – Bokány Péter: *Ahogyan sohasem volt. A történelmi regény változatai az ezredforduló magyar irodalmában*, Savaria University Press, Szombathely, 2007, 13.

³ Cserna-Szabó András: *Sömmi*. Magvető, Budapest, 2015.

mindenütt figyelmesen magyaráz és közbeszól hallgatóságának. A szöveg beszélője hiteles barbár. Alig vannak ismeretei, szegényes a szókincse, azonban figyel és tanul. Neve dinnyét jelent, ahogy ez a születés anekdotájából kiderül. A történet elején még műveletlen, egyértelműen üres- vagy dinnyefejú főszereplő könnyűszerrel be tudja avatni a hozzá hasonlóan csekély történelmi ismeretekkel rendelkező olvasót az ókori eseményekbe. Hippó városának nyomornegyedéből indul és Konstantinápoly legfényesebb császári udvaráig jut el. A történet végére igazi művelt, világgjárta úriember lesz, aki Attila udvari tolmácsa és pohárnoka lévén nemcsak öt nyelven beszél, de ismeri és átlátja a korszak nagy összefüggéseit is. Minimalista elbeszélői szólamával tehát könnyű azonosulni, és a főszereplőhöz hasonlóan az olvasó is hasonló „karriert” járhat be, ha kezébe veszi a könyvet. Feltárulkozik előtte a korszak, a legnagyobb klasszikusok (Horatius, Vergilius, Szophoklész stb.) sorait olvashatja, akiket addig akár még soha. Erre is ironikus utalást találunk a regényben, amikor Plancus és Bonifacius tábornok heves dialógusából rövid meghatározást olvashatunk a korszak legveszedelmesebb barbárjairól, a vandálokról: olyan emberek, akik még soha nem olvastak Vergiliust vagy Ovidiust, „azt se tudják, eszik-e vagy isszák” (63.). Az elbeszélői én tehát nem feltételez semmilyen előzetes tudást erről a korszakról. A törpe elbeszélése fergeteges humorú, parodisztikus, ami a történelmi regényekben jártas, de a naiv olvasók számára is egyaránt népszerű lehet, széles olvasóközönséget szólít meg. Mindezt a szöveg jellegzetes szerkezete is lehetővé teszi, mivel rövid mondatokból, kisebb szövegegységekből építkezik. Komikus tehát, hogy a törpe mondatai is „törpék”, amit a „Gyengébbek kedvéért” (65.) gyakran ismételi. A szöveg szervezőelvéként az ellentét is megjelenik, hiszen fennkölt és vulgáris stílusú szövegrészek váltakoznak, „az alantas a fenségessel mindig párban jár, kispajtás” (16.). A regényben ezek az alapvető eljárások biztosítják a nagyszerű nyelvi humort.

Zerkó, a főszereplő meglehetősen szokatlan figura: bennfentes törpe, nagy történelmi események szemtanúja, Attila belső embere. Egy ciprusi kocsmában, iszogatás közben immár sokadszorra meséli el életének történetét. Keretes elbeszélése kalandosabbnál kalandosabb eseményeket karikíroz. Egy félig berber, félig görög származású púpos törpe, aki a vandálok szerint lába között hordja az „óriáskígyót”. Életútja kalandos, története civilizációkon és kultúrákon átívelő V. századi road movie, ahogyan azt a regény borítóján is olvashatjuk. Kezdetben a hippói Félszemű Datolyaárus nevelt fia, majd úri rabszolga, maga Priapus istenség megtestesítője római gazdája számára. A vandálok betörésével Göiserrik király rabszolgája, később Konstantinápolyba kerül, ahol új gazdája, Aspar felszabadítja, megkeresztelik, így meg is házasodhat. Ezt követően a hunok kezébe kerül. Előbb Buda udvari törpéje, de annak halála után Attila szolgája lesz. Kis ideig Rómában raboskodik, majd újra visszakerül a hun vezérhez, így sorsa örökre megpecsételődik. Attila könyörtelen módon megcsonkíttatja és gyermekei házitanítójává teszi a művelt törpét. A főszereplőt ezek után már egyedül csak a bosszú élteti. Mindvégig Attila mellett marad, tolmácsa, pohárnoka, legfőbb tanácsadója lesz. Egy összeesküvés révén lehetséges lenne megmérgezni a vezért, de nem teszi. Jelleme egyszerre talányos és mindvégig humoros. Attila halála után elszegődik Júda cirkuszába, ahol világhírű bohóccá válik. Végül eladja a rámaradt társulatot és ciprusi halászként tengeti életét.

Az ókori pikareszk regény vidám hangulatú történelmi tabló, amely Zerkó fizikai adottságai révén komikusan nyomatékosítja az alulnézeti perspektívát. A regény törpe perspektívája metaforikusan a napjainkban olyannyira divatosá vált mikrotörténetírást, a történelmi alulnézetet teszi neveltség tárgyává. Mindezt a humoros digressziók érzékeltetik, hiszen a kisebb-nagyobb kitérők egy-egy történelmi ismeretet mélyítenek el. Az alulnézet metaforikus értelmezése akkor válik igazán humorossá, amikor fény derül a főszereplő intim méreteire, mivel Zerkót nemcsak csavaros esze, hanem tekintélyes hímtagja is segíti a történet folyamán. A regény első felében jelen lévő (al)testiség és az ebből

fakadó pajzán humor messzemenően uralják a szöveget. A szólam egyszerre komikus, minimalista, szókimondó, de alapvetően anakronisztikus is a mai szleng használata miatt (például srác, meló, főszer, dekkol, idióta stb.). Mindemellett retrospektív elbeszélésről lévén szó a megszólaló narrátor tudása különbözik a szereplői én tudásától. Ez sok esetben nevetség tárgyát képezi: „A kibaszott vandálok éppen átkeltek a tengeren Héraklész oszlopainál [...]. De hát akkor nekem erről még fogalmam se volt. Azt sem tudtam, kik azok a vandálok” (41.), „A Rajnánál már ötszázézeren voltunk, de hogy ezt ki számolta meg, azt nem tudom. Én biztosan nem” (227.). Az elbeszélő nem okoskodik, nem tudálékos, ahogy a legtöbb történelmi regényben. A különféle digressziók, az előreutalások, illetve a narrátor hallgatóságához történő kiszólásai mind a komikum forrását képezik.

Ebben a történelmi regényben is, mint ahogy a legtöbb Cserna-Szabó-műben meghatározó módon jelen vannak az anekdoták, ugyanakkor az elbeszélésre is az anekdotikus-ság jellemző. Olyan narratív formáról van szó, amely nemcsak Mikszáth, Krúdy vagy Esterházy műveinek sajátja, hanem a kortárs prózában is egyértelműen tovább él.⁴ Ez a műfaj nagyszerűen képes közvetíteni egy történelmi korszak jellegzetes atmoszféráját, a hitelesség igényével lép fel, azonban nem igazságértéke miatt jelentős, hanem sokkal inkább valószerűsége miatt. Alkalmas arra, hogy komplex szituációkat drámai struktúrába rögzítsen és csattanósan, tömören adjon elő.⁵ Ez a „törpe” forma jól igazodik a főszereplő élőbeszédszerű előadásmódjához, illetve lehetővé teszi az önreflexivitást is a műben. Ez szintén Cserna-Szabó-i sajátosság, hiszen minden regényében találunk metafiktív elemeket, a fikció kereteit leleplező utalások pedig mindig humorosak.

A különös nézőpont és az anekdotikus szerkezet durva nyelvezettel párosul, alkalmazása azonban az oralitással magyarázható, mivel szorosan hozzákapcsolódik az anekdota műfajához. Zerkó nyelvezete néhol vulgáris, ahogyan maga a korszak is, vagy a paródia beszédmódjából adódóan a messzemenőig játékos. Mindenképp a kanonikus irodalom provokációjának minősül. Az élőbeszédszerűség megjelenése még azért is nyilvánvaló, mivel az elbeszélés színhelye egy ciprusi kocsmá. Ebből ered a közvetlen és közönséges kifejezőmód, hiszen a kocsmái stílus is ilyen. A kocsmá mint az elbeszélés tere visszatérő elem Cserna-Szabónál. A spontenitás, a könnyedség, a felszabadultság metaforikus helye, ahol az ember a humortól is megrészegeedik, nem csak a jó bortól. „Az élet túl rövid ahhoz, hogy a törpék szar bort igyanak” (6.), mondja Zerkó, amiből egyértelműen az is következik, hogy ahhoz is túl rövid, hogy a hallgatóság unalmas történeteket halljon. Nem véletlen, hogy a regény első anekdotája az istenek nedűjéhez kapcsolódik, hiszen a bor a legfőbb inspirációforrás Zerkó számára, amit a barbárok nem ismernek. Minderről pedig barbár nyelven, az elejétől a végéig, mivel egy olyan korról, amikor „évről évre valahogy egyre sötétebb” (363.) lesz, csakis vulgáris módon lehet előadni. És hogyan beszélhettek az V. századi barbárok? Úgy, ahogy korunk „barbárjai”. Ez fix!

⁴ Az apologetikus szándék nagymértékben Gintli Tibor nevéhez kötődik. Legfrissebb munkájával, a *Perújrafelvétel*vel is amellet érvel, hogy az anekdota koronként megújuló, atemporális forma, ami nem tűnt el, hanem tovább élt a modernségben és a posztmodernben is. Lásd Gintli Tibor: *Perújrafelvétel*. Kalligram, Budapest, 2021.

⁵ Vö. Lionel Gossman: Anekdota és történelem. In: Kisantal Tamás (szerk.): *Narratívák 8*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2009, 219.

BETŰBŐL SZABADULVA

Márai Ilona: *Betűbe zárva. Napló I. 1948–1967, II. 1968–1979.*

Sajtó alá rendezte, jegyzetek, utószó: Ötvös Anna. Válogatás, szerkesztés: Nagy Zsejke.

„Ha kiadó lennék, aligha szabadulnék a gondolattól, hogy Márai Lola naplóit kiadjam. Azért a fénycsóváért, amit a Márai-életműre vetne, s amit csak ő tehet meg” – írta Márai naplóinak az 1984 és 1989 között született feljegyzéseit tartalmazó, utolsó kötetével kapcsolatban Pályi András e hasábokon, a *Jelenkor* 2000. májusi számában. Szavai szerint „ez az egyetlen olyan Márai-napló, amelynek nem egyedül maga az író a főszereplője. Hatvankét esztendő együttélés után az ismeretlenből előlép L., azaz Márai Lola, az élet-társ, a feleség, az asszony, aki korábban is csak neve kezdőbetűjével tűnt fel, ha egyáltalán feltűnt, és mindig mellékalakként”.

Szinte pontosan ugyanabban az időben jelent meg a győri *Műhely* 2000. évi, teljes egészében Máraival foglalkozó, kötetnyi terjedelmű második-harmadik száma. A folyóirat akkoriban és még sokáig becses ritkaságot jelentő közleményeinek sorában a feleségtől is olvasható két levél, amelyet a férjének írt, „Édes A-m” (nyilván „Alexem”) megszólítással, valamint egy kétoldalas, mintegy másfél hetet felölelő részlet „Lola” harminc éven át vezetett naplójából, 1974 nyaráról. Különösen emlékezetes a hetvenen túli idős hölgy egy könnyed fesztelenségben eltöltött délutánjának leírása (július 31., Salerno, Olaszország): „Semmi levél. Forró párás nap. Alvás du. együtt uzsonna. Konyhában meztelenül jég-szekrényből hideg kávé tej. Kitűnő. Hol lehet jobban »nyaralni?« főleg zavartalanabbul! Személyzet és idegen nélkül!!!”

E sorok olvasójaként tehát, Pályi Andrásához hasonlóan, én is több mint húsz évet vártam Márai Ilona naplóira, amelynek megjelenésére végül tavaly került sor, a Helikon Kiadó jóvoltából, Ötvös Anna sajtó alá rendezői és Nagy Zsejke válogatói munkájának köszönhetően. A százharmincöt kisalakú kéziratos füzet feldolgozását Ötvös Anna Mészáros Tiborral együtt végezte. Ezeket a füzeteket Márai is említi a naplójában: a felesége halála után olvassatta őket, mint síron túli üzeneteket. (A fentebb idézett részlet nem szerepel a kötetben, az ugyanis nem a teljes naplót tartalmazza, hanem „csupán” bőséges válogatás.)

A könyvből egyébként kiderül, hogy az író olykor, titokban, már a születésük pillanatában olvasta a felesége feljegyzéseit: például a nappolyi időkben, amikor rettenetesen féltékeny volt egy fiatal rendőrrre, aki önfeledten csapta a szelet a nála húsz évvel idősebb férjes asszonynak. Márai Ilona ez idő tájt írt feljegyzéseiből értesülhetünk arról a különös tényről is, hogy mardosó féltékenysége a férj nemcsak szóban, hanem a saját naplóiban is hangot adott – amit viszont a feleség olvasgatótt.

Helikon Kiadó
Budapest, 2022
848+840 oldal, 11990 Ft

És ha az olvasónak most némi hiányérzete van, mert nem tudja felidézni, hogy az aférnak nyoma lenne Márai megjelent naplóiban, akkor nem téved: ezek ugyanis nem a nagyközönségnek szánt feljegyzések voltak, hanem az író úgynevezett házi naplói, amelyeket idővel megsemmisített. Még belegondolni is szédítő, mennyit írhatott nap mint nap a házaspár, hiszen Máraitól *A teljes napló* terjedelme tizennyolc kötetre rúg, a feleség naplójának most megjelent kiadása pedig a kéziratok anyagnak csak mintegy felét tartalmazza, és így is több mint ezeröttszáz nagyalakú oldal.

Ez a napló nem csupán egy jelentős íróról szóló felbecsülhetetlen értékű dokumentum, hanem többek közt irodalomszociológiai, társadalom- és életmódtörténeti forrás is, illetve egy olyan női alkotó műve, akit ez a mű alkalmasint ugyanúgy íróvá avat, mint Radnóti Miklósné Gyarmati Fannit vagy Márainé egykori szomszédját és barátnőjét, Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilonát az ő naplói, illetve visszaemlékezéseik. (Ötvös Anna alapos jegyzeteinek egyik gyöngyszeme, amikor Harmos Ilona *Tűzes cipőben* című könyvéből idézi Kosztolányi Ádám Márai Ilonát illető megjegyzését: „úgy érkezik, mint-ha zenekísérettel jönne, körülvéve szerelmes férfiaktól”).

A visszaemlékezés és a napló persze a kidolgozottságnak nem ugyanazon a fokán áll, de „Lola” naplói a műfajnak mindenképpen figyelemre méltó darabját jelentik. Már csak azért is, mert – mint Menyhért Anna csaknem tíz éve, a *Jelenkor* 2013. májusi számában írta – „jelenleg a 20. század női szerzőivel való foglalkozás legnagyobbbrészt az irodalomtörténet jól ismert vonalainak mentén zajlik: beszélünk – újabban – a *Nyugat* női szerzőiről például, annak ellenére, hogy tevékenységüket sokszor nem tartják igazán értékesnek. Nem is könnyen tarthatjuk annak, hiszen bevett olvasási szokásaink szerint az úgynevezett női műfajok – a napló, a memoár, az önéletrajz, a levelek, az érzelmes versek, a novellák, a sziruposnak tartott történetek – marginálisnak számítanak”. Pedig – folytatódik az érvelés – ezek révén „egy műfaji értelemben tágabb kánoni szempontrendszer következtében bővíülhetne a magyar irodalom története”.

A legtöbben persze nyilván úgyis Márai miatt veszik a kezükbe a könyvet, de az író alakja egy idő után kissé elmosódik, és az olvasót egyre jobban kezdi érdekelni a napló írója, a feleség. Hogy ki is ez nő: Matzner Ilona, Grosschmid Sándorné, Lola, a Márai-naplók titokzatos L.-je (a hűgának pedig csak Virkó). A férj feljegyzéseiből szinte semmit sem tudunk meg róla, többnyire még az se derül ki, hogy ha Márai úton van, vele utazik-e a felesége. Sőt, az olvasót az is meglepetésként éri, hogy Márai Ilona New Yorkban – még az ismerősök előtt is titokban tartva a dolgot – munkát vállalt: egy nagy üzletben volt eladó, sőt a szakszervezetbe is belépett. A legjobban a porcelán- és ezüstsztályt szerette, de szükség esetén biciklit is tudott eladni. Munka közben rágózott. Ezt írja: „áttértem a peppermint rágógumira”. Mármost a mentolos cukorkáról, amely nem tett jót a fogának. Amikor átjöttek Európába, ismerősök küldték neki postán az utánpótlást.

De az amerikai életforma egyéb kellékeit is elfogadta, sőt megszerette. Olaszországban például a hetvenes években „Lehetetlen, hogy ne ehessünk itt hamburgert!” felkiáltással elektromos húsdarálókat vásárolt: az első meglepetésvacsorának Márai is örült. Később, amikor visszatelepülnek Amerikába, a McDonald’sról már-már ömleng: „a hamburger remek, gyönyörű helyiség, nagy, kellemes »ambiente«, óriás hamburgerek, tej, almatorta, »milkshake« (fagyalt tejben). Kítűnő vacsora, 2,90-ért az egész”. Tévéznek. Még futballmeccset is néznek!

Pedig Matzner Lolát a neveltetése nem erre az életre predesztinálta. Jómódú kassai zsidó családból származott, édesanyja és nagymamája tevékeny részt vállalt a szlovákiai zsidó nők egyesületében is. A vallás iránt ő már elég közömbös volt: a főbb zsidó ünnepeket szinte egész életében számontartotta ugyan, de hitvilágát inkább a természettudományok felületesen elsajátított eredményei, bizonyos merengő agnoszticizmus és a leghétköznapibb babonák sajátos ötvözete határozták meg. Polgári házasságkötésükre – „aláírásukra” – úgy

emlékszik, hogy megkérdezte Márait, kikeresztelkedjen-e, mire az író azt válaszolta, hogy ha meg meri tenni, akkor ő azonnal betér zsidónak. Amikor később mégis megkeresztelkedett, azt így kommentálja: „Mama már nem élt, Apának természetes volt”. Az édesanyjának tehát rosszulesett volna, az édesapa – akit Auschwitzba hurcoltak, és a lánya azt sem tudta, mikor halt meg – közömbös volt. Márai egyébként később kevesebb hányaveti rokonszenvet mutatott a zsidóság iránt: másnak, mint antiszemitának nem tekinthető megnyilvánulásait (Révész Sándor *Az antimindenes* címmel írt ezekről a *Beszélő* 2008. júniusi számában) a felesége azzal mentegette, hogy az író az édesanyja rossz természetét örökölte...

Saját magáról ezzel szemben így ír Márai Ilona: „csak a »kispolgárok«-nak imponál a származás vagy státusz. Arisztokraták ezt nem érzik. Engem így neveltek”. Érdekes, hogy ezután „P. Gézát” és „Máriát” nevezi kispolgároknak, de itt alighanem rosszul sikerült kiolvasni a kéziratot, mert valószínűleg R. (Radványi) Gézáról, Márai öccséről, illetve a feleségéről, Tasnády Fekete Mária színésznőről van szó.

A szövegmegállapítás és a jegyzetek egyébként az anyag óriási méreteihez képest igazán megfelelőnek mondhatók. Ötvös Anna alaposságán nem ejtenek csorbát az olyan apróságok, mint hogy a „petit ménage” (II. kötet, 203. oldal) nem „kis háztartás”-t, hanem a szöveggörnyezetből is világosan érthető módon „kistakarítást” jelent, vagy hogy a „pos [!] cipő” (II., 361.) könnyen megfejthető: a „posh” angol szó, és előkelőt, puccost, flancost jelent. Amikor a naplóró egy szer (II., 383.) így beszél az angolóráról: „utána úgy vagyok mindennel, mint »a rabbi, a kecske, a szegény ember«”, vagy amikor (II., 522.) ezt írja: „Víz van (»kecske és rabbi«)”, akkor arra a paradigmikus tapasztalatra utal, hogy olykor már annak is örülni kell, ha nincs ok a szomorúságra. A csak a főszereplőkkel hivatkozott vicc lényege: ha egy zsúfolt szobába a rabbi tanácsára a szegény ember bevisz még egy kecskét is, majd egy idő után, a helyzetet már teljesen elviselhetetlennek találva, ugyanannak a rabbinak a tanácsára kiviszi a jószágot, már nem is érzi olyan zsúfoltnak ugyanazt a szobát.

Szociológiailag is nagyon érdekes egy különös szó alakja, illetve jelentése. A kötetben (I., 585.) „rachnonen” formában szerepel, a bizonytalan olvasat kérdőjelével a végén. A ch miatt az ember német eredetre gyanakodhat, annál is inkább, mert számos német szó, kifejezés és közmondás olvasható a könyvben – de ott zsákutcába jutunk. Megkérdeztem hát Nádasdy Ádámot – ez esetben mint *A walesi bárdok* tréfás jiddis fordítása kritikai kiadásának készítőjét (megjelent a *2000* 1998. októberi számában) –, hogy nem lehet-e esetleg jiddis. Mint kiderült, az is: „a helyes olvasat rachmones (magyarosan rahmónesz), ami a héber rachmanút »szánalom, könyörület« átvétele jelentésátvitelével, a jelentése pedig: »szerencsétlen, peches, szánalmas«”.

Az ilyen apró pontatlanságokkal vagy tanácstalanságokkal szemben viszont finom és pontos kommentátori megoldás, hogy amikor Márai letagadja feleségének, hogy levelezett volna egy nővel, akivel a háború előtt futó viszonyba is keveredett (II., 712.), ezt olvashatjuk a jegyzetekben: „Márai Sándor Megyery Sárihoz írt levelei megtalálhatók az MTA Könyvtárának Kézirattárában és a PIM Kézirattárában is”. A jegyzetítő igen diszkrétan kezeli Máraiék házasságának egyik legnagyobb válságát is: amikor Márainé 1963-ban New Yorkból Olaszországba utazik, hogy haldokló nagybátyja mellett lehessen, a férje nemcsak megcsalja, hanem azzal fogadja a hazatérő feleségét, hogy ez a néhány hét volt élete legsebbebb időszaka. Az utalásokból nem derül ki világosan, hogy ki az érintett nő – Márainé az illető szeszipari, illetve zsidó családi hátterére tesz megjegyzést –, de ha az olvasó nem rest az *Életrajzi jegyzeteket* is átolvasni, akkor kiderül, hogy annak a Zwack Micinek (1889–1987) a lányáról volt szó, akit egyébként Ady költészetéből Mylitta néven ismerhetünk.

Persze valószínűleg kevesen fogják az *Életrajzi jegyzeteket* böngészgetni. Sőt, tulajdonképpen már az is kérdés, hogy az olvasónak milyen stratégiával érdemes egy ilyen gigászi szövegfolyamba belekezdnie. Ha ugyan nem akarja a két kötetet regényként az elejétől a

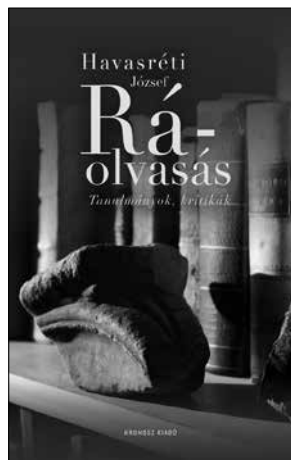
végéig elolvasni – ami egyébként kimondottan ajánlható. De az is lehet, hogy egyesek, már ha negyvenhárom évnél idősebbek, arra kíváncsiak, hogyan éltek Máraiék az ő születésük évében. És érdemes a *Névmutatót* is böngészgetni, kiről mikor mit ír Márai Ilona.

De talán mégis tanácsos végigolvasni az egész naplót, mert a két kötet a műfaj természetéből következő ismétlődések ellenére is érdekes olvasmány: Márainénak a szülei, az oldalági rokonai, a kislfia vagy akár a távolabbi családtagok halála miatti állandó gyász-munkája, a férjéhez és fogadott fiához fűződő kapcsolatának a dinamikája mindenestre csak így rajzolódik ki igazán. A saját testéhez való viszonya ugyancsak érdekes (Márainak nem árulta el, hogy egy idő után már nem volt meg az összes foga, a munkahelyén pedig a koráról hazudott), bár az sem kevésbé bájos, amikor a férje kisebesedett homlokára terít batisztkendőt, amely annyira kilóg a sapka alól, hogy Márai az asszony szerint valóságos Arafatként jön-megy Salernóban. A dacba, alkoholizmusba – a bort „szinte kábítószerszerű mohósággal issza, és derűs vagy haragos lesz tőle” (L., 353.) – és depresszióba süppedt, de csodálatos módon mindvégig alkotóképes Márai végül sosem halványul mellékszereplővé. Az író mindig egyetlen L. betűvel jelöli a feleségét, aki ugyancsak mindig egyetlen nagybetűvel utal a férjére: Ő.

B Á R Á N Y T I B O R

FELFORGATÓK A KÖNYVTÁRBAN

Havasréti József: Ráolvasás. Irodalmi tanulmányok és kritikák

„Tisztában vagyok vele, hogy ez szőrszálhasogatás, csak érdekesnek találtam, hogy egy beszélgetéskönyv rögtön egy beszédes félreértéssel kezdődik”, mentegetőzik a szerző Réz Pál „hangos memoárjáról” szóló kritikájának elején. Már túljutott a kötelező körökön – szót ejtett a *Tények és tanúk* sorozatról, felvetett néhány fontos műfaji kérdést –, mikor is Havasréti megemlíti: a *Bokáig pezsgőben* főszereplője és beszélgetőtársa bizonyos szöveghelyeken mintha másképpen értelmezné „az emlékezet mibenlétére és az emlékek felidézésére vonatkozó elvi megfontolásokat”. Réz jobbára ártalmatlan, „viszonylag kézenfekvő tapasztalatként” utal rá, hogy az ember idővel már „nem emlékszik arra, ami történt,

Kronosz Kiadó
Pécs, 2022
312 oldal, 3200 Ft

csak arra, hogy miként szokta elmesélni”, Parti Nagy viszont egy posztmodern történelmelméleti „belátást” vezet le belőle (tudniillik hogy az élettörténeti eseményeket maga az elbeszélés aktusa hozná létre); és *vice versa*, a pozíciók a beszélgetés későbbi pontján cserélődnek. Azt hiszem, Havasréti nem járt el méltánytalanul – legalábbis a többé-kevésbé konszenzuális kritikai protokoll fényében biztosan nem –, amikor feltette a kérdést: *egészen pontosan* miben is látják a kötet szereplői az emlegetett nehézséget, tehát a „nyers” élettények és a retorikailag megformált önéletrajzi anekdoták utólagos elválasztásának problémáját; és megállapította, hogy nem pontosan ugyanabban. Mégis úgy érezte, hogy szükség van némi *józan öniróniára*, hogy elvegye – vagy legalább tompítsa – a kritikai megjegyzés élet. Jóllehet akkor sem érhetne volna szó a ház elejét, ha nem teszi.

Tisztában vagyok vele, hogy ez szórszálhasogatás, csak érdekesnek találtam, hogy Havasréti a vaskos tanulmánykötet (na jó, tanulmány- és kritikakötet) egyik viszonylag mellékes pontján mintegy „berendezi a színpadot”: megrajzolja az implicit olvasó és a szerző figuráját, és rögzíti a szereplők közötti viszonyokat. Egyszersmind támpontot ad hozzá, hogyan kell elképzelnünk a szövegekben megalkotott szerzői alakmás és az odaértett befogadó dialógusát – vagy általában véve a köztük zajló kommunikációt. Röviden: az olvasónak *joga van* felhorkanni, ha úgy gondolja, hogy a szerző túllépte az interpretációs hatáskörét, vagy túlzott jelentőséget tulajdonított kedvenc felismeréseinek és ötleteinek; a szerzőnek pedig illendő *komolyan vennie* ezeket a fenntartásokat, és lehetőség szerint megindokolnia, miért tartotta fontosnak elmondani, amit elmondott. Persze nem mindegy, hogyan szól az olvasóhoz. Havasréti a karót nyelt önigazolás helyett az udvarias (értsd: az elképzelt vitapartner arculatának és a sajátjának a megóvására egyaránt ügyelő), határozott és többé-kevésbé nyílt kommunikációt választja. Szakmai érényein túl alighanem ez a közvetlenség teszi oly vonzóvá az írásait.

Az alábbiakban ezekről a szakmai érényekről lesz szó: a *Ráolvasás* tanulóiban megmutatkozó széles történelmi látóköréről, a kontextusérzékeny elemzések megvilágító erejéről, a kötet tartalmi gazdagságáról és szemléleti-módszertani következetességéről. (Arról, hogy a szerző mit feltételez az implicit olvasóról, és mikor milyen stílusban szól hozzá, később még mondom valamit. Ígérem, a továbbiakban felhagyok a kötetbeli „beszédes részletek” túlértelmezésével.)

Kezdjük az elején, miként maga a szerző is tenné: Havasréti József gyűjteményes kötete tizenkét tanulmányt és négy hosszabb, tanulmányértékű kritikát tartalmaz. Az írások 1995 és 2022 között jelentek meg; közülük kettőt a szerző alaposabban átdolgozott. Leginkább lerövidítette, a kötet „tervezett arányaihoz igazította” őket, ahogy maga is elmondja a rövid előszóban. (Sajnos a Thienemann Tivadar és Marót Károly irodalomfelfogásáról szóló tanulmánynak érzésem szerint nem tett jót a kurtítás és tömörítés, kissé megtört a szöveg lendülete, és nehezebb átlátni, honnan hová halad a gondolatmenet.) A címlapon a „Tanulmányok, kritikák” műfaji megjelölést olvashatjuk, a harmadik oldalon viszont már ez áll: „Irodalmi tanulmányok és kritikák”. Szolláth Dávid pontosan fogalmaz a kötetről szóló rövidkritikájában:¹ a *Ráolvasás* „profilisztított” gyűjtemény. Szerteágazó kultúrákutatói munkásságából Havasréti ezúttal azokat az írásait válogatta egybe, amelyek – mondjuk így az egyszerűség kedvéért – irodalmi jelenségeket vizsgálnak. Pontosabban szólva, olyan témákat járnak körül, amelyek szorosan kötődnek a 20. századi magyar *irodalmi színterek* működéséhez.

Még hozzá a lehető legváltozatosabb módon. Rögtön az első két tanulmány egy klaszszikus életművel, Ady Endre költészetével és annak recepciójával foglalkozik. A másodikban Havasréti számba veszi a prófétai szerep és megszólalásmód alakváltozatait Ady lírájában, és áttekinti a jelenség sokszínű értelmezéstörténetét; a kötetnyitó írásban pedig

¹ Szolláth Dávid: Regiszterek között, *Élet és Irodalom*, 2022/36. (szept. 9.), 21.

azt vizsgálja, hogyan viszi színre az archaikus, ősvilági-pogány Ady-kép és a modernizációs „Nyugat-hagyomány” feszültségét Csepella Olivér *káprázatos* képregénye (*Nyugat + zombik*). A gyűjtemény oldalain elsüllyedt szerzők, az irodalomtörténeti emlékezetből kihullott életművek is felbukkannak: Szilágyi Géza „dekadens” verseskötetei és novellái, Kacziány Géza verses evangéliumfordítása (*Jézus összes költeményei*), Fábíán Gyula harmincas évekbeli ifjúsági regénye (*Különös háború*) vagy Baka István ritkán emlegetett „vampírtörténete” (*A kisfiú és a vámpírok*). A vizsgálat történeti-társadalmi optikája is folyamatosan, szinte írásról írásra változik. Időnként Havasréti a kulturális termelés folyamatának „végeredményére” koncentrál, és teoretikus vagy művészi *szövegeket* elemez, gondosan feltárva azok sajátos kulturális kontextusát (lásd a Thienemann Tivadar és Marót Károly irodalomszemléletét összehasonlító, korábban már emlegetett tartalmas szaktanulmányt vagy Hajas Tibor *Szövegkáprázatának* briliáns interpretációját); máskor a művek interpretációját összekapcsolja azzal a kérdéssel, hogy a vizsgált időszakban hogyan változott meg a szerző helyzete az *intézményi környezetben* belül (ilyen a Kerényi Károly „pécsi éveiről” szóló írás); és az is előfordul, hogy a szóban forgó szöveget tisztán *hatalmi-politikai* összefüggésekre támaszkodva tárgyalja. (Mondjuk Szerdahelyi István hírhedt *Stílusdiktatúra*-cikke nem is nagyon kínál fel másféle termékeny értelmezési lehetőséget...)

Az amerikai beatirodalom magyarországi fogadtatásáról szóló tanulmány a kötet egyik legjobb írása, amely példaszerűen egyesíti Havasréti kutatói projektjének összes elemét. A következő kép tárul elénk: a szerző meggyőződése szerint a recepció – vagy általánosabban a kulturális közvetítés – jelenségeinek vizsgálata ideális esetben elválaszthatatlan a tényleges irodalmi színterek működésének és társadalmi-politikai kontextusának leírásától, illetve a szövegek jelentésképző potenciáljának, történetileg meghatározott értelmezési lehetőségeinek feltárásától. (Mondhatni a színtérelmezés szövegértelmezés nélkül üres, az interpretáció a valóságos kulturális gyakorlatok számbavétele nélkül vak.) Mindezek fényében nem meglepő, hogy Havasréti előszeretettel fordul kevert műfajú szövegek felé: emlékezetes kritikában értelmezi György Péter *Apám helyett* című kötetét, Radnóti Sándor életrajzi tárcakönyvét (*Sosem fogok memoárt írni*), Réz Pál „hangos memoráriját”, Király István naplóját. És izgalmas tanulmányt ír az ötvenes évek végén lezajlott budapesti drogkísérletekben részt vevő irodalmárok (Abody Béla, Nemes Nagy Ágnes, Juhász Ferenc) élménybeszámolóiról.

Mi köti össze egymással ezeket a változatos témájú írásokat? A kötet címe részben megadja a választ. (És egyben jelzi a szerző egyik legfontosabb módszertani dilemmáját is, mint hamarosan látni fogjuk.) A *Ráolvasás* kultúrtörténeti tanulmányaiban visszatérően ismétlődik ugyanaz a gondolati mintázat: a tárgyalt műalkotások vagy bölcséleti szövegek olyan tapasztalatokról adnak hírt, vagy olyan tapasztalatok nyomait keresik a kánonikus kultúra alkotásaiban és a kánonon kívülre rekesztett művészeti gyakorlatokban, amelyek valamiféle „archaikus”, „ösztönös”, „írásbeliség előtti” világhoz tartoznak, s így nem egykönnyen integrálhatók a felvilágosult, humanista, racionalitás- és modernizáció-érvű diskurzusba és világképhez. Havasréti elsősorban az érdeklő, hogy a *ráolvasás mint kulturális praxis* jellemzői milyen alakváltozatokban öröklődtek tovább a későbbi korok művészeti termelésében, illetve milyen kulturális hagyományoknak váltak hangsúlyos elemeivé (gondoljunk elsősorban a neoavantgárdra és a kortárs popkultúrára), vagy éppen rejtett összetevőivé. Továbbá hogy az extatikus-egzaltált pszichológiai állapotok színrevitele, a spirituális-ezoterikus tudás *ráolvasásszerű* közvetítése milyen esetekben vezetett el ahhoz, hogy a szövegek valóban szubverzív módon működjenek, és a szóban forgó kulturális gyakorlatok mikor valósítottak meg tényleges politikai-társadalmi ellenállást a fennálló hatalommal szemben.

A kötet esettanulmányai ennek a folyamatnak egy-egy kiragadott részletét járják körül. Havasréti sok mindenre kíváncsi. Például arra, hogy a magyar bölcsészettudomány

klasszikus alakjai hogyan elemezték az archaikus költészetként felfogott népköltészet és az írásbeli kultúra viszonyát, illetve milyen szerepet szántak az általuk előadott nagy ívű történeti narratívákban az irodalom „rituális alapjainak”. (A szerző Marót Károly „ritualista” irodalom- és kultúrafelfogását, illetve radikális tudománykritikai álláspontját szembeállítja „az európai humanizmuseszmény büvkörében gondolkodó” Thienemann munkásságával). De Havasréti azt is tudni szeretné, hogy az eltérő kulturális kontextusokban az értelmezők milyen stratégiákat alkalmaztak a szubverzív irodalmi szövegek „megszelídítésére”. (Lásd a „látnoki” Ady-líra bizonyos interpretációit, vagy azt, hogy az amerikai beatirodalom máskülönben kompetens és értő közvetítői mennyire nem tudtak mit kezdeni a Ginsberg-életmű „spirituális vetületeivel”, illetve a kései Kádár-rendszer alternatív nyilvánosságának fontos alakjai mennyire tanácstalanul fogadták „az ellenkultúra tébolyba fordulását” némely alkotó munkásságában.) Illetve arra is, hogy a normasértés és a transzgresszivitás szándéka mikor lepeződik le pusztá pózként és dilettantizmusként, és mikor vezet el valódi művészi sikerhez (lásd egyfelől Kacziány Géza „népköltészeti” Biblia-átíratát és Szilágyi Géza expresszionista „vitustáncait”, másfelől Hajas Tibor *Szövegképrázatát*). Vagy arra, hogy a korai Kádár-kor „irodalmi pszichonautái” milyen előzetes kulturális tapasztalataikon átszűrve számoltak be a drogkísérletek során átélt „regresszív” tudatállapotokról. És még oly sok mindenre; a példákat hosszan sorolhatnám.

A tanulmányok egyik legrokonszenvesebb vonása: írjon bár a „legvadabb” szövegről, Havasréti mindvégig gondosan ügyel rá, hogy kellő távolságot tartson az elemzett mű nyelvi világtól. Feltehetőleg úgy gondolja: nem segíti a megértést, ha az értelmező a vizsgált alkotás stilisztikai hatása alá kerül – mint ahogy az olvasót sem helyes idézethalmozással kábítani. (A 110. oldalon például így vezeti fel a szövegkommentárját: „Kerényi kissé egzaltált fejtegetéseiből végül az derül ki”... A Kerényi Károly „pécsi éveit” bemutató tanulmány amúgy is szakít a hasonló tárgyú szövegek szokásos ünnepi retorikájával: az írás egyebek közt arról szól, hogy a főhóst milyen *ambivalens* viszony fűzte a pannonizmus ideológiájához és magához Pécs városához.)

A kötet másik központi témája: hogyan működött a Kádár-korszak irodalmi nyilvánossága. Leginkább a négy könyvkritika és a Szerdahelyi-pamfletről szóló gunyoros vitacikk foglalkozik ezzel a kérdéskörrel. György Péter könyvét elemezve a szerző így jellemzi a kor kulturális életének színtereit: „létezett egyrészt a szocialista humanizmus »hivatalos« kultúrája, másrészt az előkelően apolitikus antipolitika kultúrája, harmadrészt a neoavantgárd művészeti szubkultúra, és végül, negyedrészt a legkülönfélébb mikrovilágok, szubkulturális közösségek, a belső emigráció szigeteinek sporadikus kultúrája is”. (Talán ezzel még nem estem az idézethalmozás bűnébe.) A szóban forgó írások első sorban az első és a negyedik színtér belső mozgásaival foglalkoznak – no meg természetesen azzal, hogy a recenzeált „biográfiai” kötetek szerzői hogyan oldották meg az emlékezés feladatát.

Radnóti tárcáiban leginkább a hatvanas-hetvenes évek budapesti értelmiségi undergroundjának leírása, a „szellemi, politikai, magánéleti körök és kapcsolatok bonyolult hálózatának” felsejlő képe ragadja meg a szerzőt. Réz Pál könyvében azokra a részletekre koncentrálnak, amelyek mintegy szimbolikus erővel magukba sűrítik a főszereplő életének és pályafutásának „tragikus kétértelműségeit”, valódi mélységet kölcsönözve az „anekdotikus, lazán csevegő, frivolán moralizáló” szövegnek. A György Péter kötetéről szóló írás tényleg tanulmányértékű kritika, amelyben Havasréti egyszerre három (társadalomtörténeti, kultúraelméleti és biográfiai) értelmezési lehetőséget is felkínál az olvasónak; s nem mellékesen továbbgondolja a szerző megállapításait a „szocialista kultúra” antropológiai alapelveiről vagy a kádári konszolidáció máig ható identitáspolitikai következményeiről. Király István naplói remekbeszabott portré megírására sarkallják Havasrétit, amelyből

megismerhetjük a korszak hivatalos irodalmi nyilvánosságának egyik kulcsfiguráját, aki saját habitusának és elveinek rabjaként „voltaképp végig rosszul érezte magát az általa alakított szerepekben”. Ami természetesen jottányit sem javít vagy ront tudományos teljesítményének vagy irodalompolitikai ténykedésének megítélésén; viszont segít megérteni, hogy egy gyengeségeit felismerő, de azokhoz makacsul ragaszkodó „funkcióhalmozó csúcsértelmiségi” milyen pályát futhatott be a Kádár-korszak kultúráirányításának felsőbb régióiban. Szerdahelyi István arcélét jóval kevesebb vonással rajzolja meg a szerző: olyan figura áll előttünk, aki életének utolsó évtizedeit a „megsértett agresszor” pózába merevedve töltötte el, és aki haláláig meg volt róla győződve, hogy „bizonyos körök” szándékosan félreértelmezték a *Népszabadság*ban megjelent egykori feljelentőcikkét, és ez az összeesküvés vezetett el teljes szellemi-tudományos hitelvesztéséhez. Havasréti a következőképpen fogalmazza meg a tanulságot: Szerdahelyi cikke egyszerre volt „a gyanakvó és féltékeny irodalmi áskálódás, illetve a posztmodernellenes konzervatív indulat, valamint a tudományos és politikai pozícióföltés példája”.

Zárásként szeretnék röviden mentegetőzni, majd futólag visszatérek a kötet címadó metaforájára. Nem véletlenül használtam ilyen sok idézetet az előző bekezdésben: a kritikák és a vitacikk szövegében némileg megváltozik Havasréti stílusa. Mintha a szerző immár olyan befogadót képzelne el magának, aki nem fog felmorranni egy-egy frappánsan gonoszkodó megjegyzés olvastán, sőt örömmel fogadja ezeket – már amennyiben nem öncélúak, és ugyanaz a józanul távolságtartó és tárgyyszerű attitűd tükröződik bennük, mint amit a tanulmányok esetében megszoktunk. Esetemben a szerző számítása bevált. (Bár kis fantáziával azért el tudok képzelni olyan olvasót, aki felhúzza az orrát arra a megjegyzésre, hogy Juhász Ferenc „élete utolsó évtizedeit gyakorlatilag önmaga szobraként élte le, és a nyilvánosság is körülbelül annyit foglalkozott vele, mint amennyit egy szoborral kell”. Az új keletű hiperérzékenység tartalékai kimeríthetetlenek.)

És a szerző feltehetőleg azt is számításba vette, hogy a kötet címéről az olvasó nem feltétlenül a szóban forgó archaikus gyakorlatra fog asszociálni, hanem a *túlértelmezés* problémájára. Ez ugyanis Havasréti kutatói (és kritikusi) projektjének legkomolyabb módszertani kihívása. Nagyon absztrakt módon fogalmazva: a *Ráolvasás* írásai azzal foglalkoznak, hogy bizonyos szövegek milyen kapcsolatban álltak meghatározott eszmetörténeti hagyományokkal vagy kulturális gyakorlatokkal, illetve hogy bizonyos kulturális szinterek hogyan működtek a maguk eredeti társadalomtörténeti-politikai kontextusában. Ezekre a tényezőkre a szövegek szerzőinek és használóinak nem volt teljes rálátásuk. Az elemzőnek tehát *többet és mást* kell tudnia, mint a „hőseinek”. Ami értelemszerűen magában hordozza a (mégoly jószándékú) túlértelmezés és belemagyarázás veszélyét. Körültekintő filológiai munka, fanyar távolságtartás, józan tiszteletlenség és önirónia, görcsmentes, egyenes kommunikáció az olvasóval – Havasréti módszertani javaslatainál jobb óvintézkedéseket aligha tudok elképzelni.

Kodály
KÖZPONT / CENTRE

2023
feb
10
19⁰⁰

PARNO 30! GRASZT

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NONPROFIT KFT.

PÉCS
A KULTÚRA
VÁROSA

MAGIC GROUP

nyomdai
ötletek

SZERETÜNK NYOMTATNI!

Teljeskörű nyomdai, reklámpari tervezés és kivitelezés

Új szolgáltatásaink:

- > Síkágys tábla (3x2 m-ig) és tekerceses UV-nyomatás
- > Digitális vágás, stancolás, marás és gravírozás (3x2 m-ig)
 - > Óriásformátumú nyomatás és konfekcionálás
 - > Belsőépítészeti és dekorációs nyomatás

nyomdaiotletek@t-online.hu